

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

МАРЦІЯСЬ Ірина Ігорівна

Міжнародні відносини України в 1917-1921 рр.: норми, інститути, процедури / International Relations of Ukraine in 1917-1921: norms, institutes, procedures

спеціальність 081 – Право
освітньо-професійна програма – Право

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка групи
ПРМ-21
Марціясь Ірина Ігорівна

Науковий керівник:
к.ю.н, доцент
Кравчук М.В.

Магістерську роботу допущено
до захисту:
« ____ » _____ 2019 р.
Завідувач кафедри
_____ **М.В. Кравчук**

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	
1.1. Нормативна визначеність міжнародної діяльності Української Центральної Ради	14
1.2. Механізм реалізації зовнішньополітичних відносин в добу Української Центральної Ради	24
1.3. Особливості міжнародних відносин в період діяльності Української Центральної Ради	34
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО	
2.1. Нормативне регулювання та основні принципи міжнародної діяльності Української Держави	45
2.2. Заходи та засоби реалізації міжнародної політики Гетьманату	55
2.3. Визначальні засади міжнародних відносин у зазначений період.	65
Висновки до розділу 2	75
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ	
3.1. Нормативно-правове забезпечення міжнародних відносин в добу Директорії	77
3.2. Процедури реалізації міжнародної політики уряду.	87
3.3. Характерні особливості зовнішніх відносин України в даний період.	98
Висновки до розділу 3	108
ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність вибраної теми. Оскільки історія держави і права України насичена надзвичайно суперечливими подіями, фактами та напрямками здійснення державотворення та розвитку вітчизняної правової традиції, то безумовно, дослідження процесу здобуття державності у 1917 – 1921 рр. носить надзвичайно актуальний характер. Відтак, актуальність теми зумовлена наявністю своєрідних закономірностей організації міжнародних відносин у період державотворення України у 1917-1921 роках. Зокрема, налагодження стосунків з країнами Четверного союзу, Антантою, більшовицькою та білою Росією. Цінність досвіду попередників підтверджено наявністю у сьогоденні України тотожних викликів, традиційних геополітичних опонентів і союзників та, допущенням національною політичною елітою подібних до тогочасних прорахунків і незнання ними державно-правової еволюції України.

Особливо це проявилось у способах агресії щодо нашої держави. Враховуючи відносно недавнє утворення терміну «гібридної війни», весь період становлення України на початку ХХ ст. демонструє ведення проти неї війни тими ж методами. Одночасно фіксуємо традиційно підступну міжнародну та внутрішньодержавну політику загарбників щодо підриву авторитету України як перед зовнішнім світом, так і усередині держави. Однозначним програвом в екстремальних умовах різних періодів стали вкрай неефективна соціально-економічна діяльність самої еліти, відсутність єдиної ідеології та постійне змагання за першість між різними групами впливу.

Світовою тенденцією є зростання теоретичного і практичного інтересу до України, яка в процесі свого розвитку стала повноцінним суб'єктом міжнародної діяльності, затребуваним елементом міжнародної системи співробітництва у військовій сфері, істотним геополітичним фактором у системі стримувань і противаг на континенті, важливим цивілізаційним чинником стабілізації європейського простору перед азіатським впливом як з боку традиційних східних і південних держав, так і з боку російської держави, що за формою має європейський стандарт.

На жаль, саме неефективна міжнародна діяльність України у період 1917-1921 рр., недостатнє сприяння іноземних держав у розвитку Української держави, нерозуміння значимості самих міжнародних відносин українськими державниками та непослідовна, хаотична зовнішня політика і призвели до втрати Україною своєї державності.

Цим, власне, окреслюється актуальність даного дослідження, оскільки Україна повинна не тільки робити висновки щодо власного минулого для сучасного успішного державотворення та уникнення повторення подібних помилок, але й використовувати власний досвід для правильного розуміння деструктивного місця Росії у сучасній геополітичній світовій конфігурації та відповідного роз'яснення на міжнародній арені її негативній ролі у більшості регіональних конфліктів.

Ступінь наукової розробленості теми. Певним внеском в дослідження цієї теми є праці українських зарубіжних вчених, пов'язаних з міжнародною діяльністю України у період 1917-1921 рр. – безпосередніх учасників тих подій: М. Василенка, В. Винниченка, М. Грушевського, А. Крезуба, М. Павловського, Ю. Тютюнника, М. Шаповала та інших. Важливими для опрацювання теми є роботи керівників дипломатичних представництв та місій за кордоном, а також спогади дипломатів: В. Кедровського, М. Лозинського, О. Лотоцького, А. Марголіна, Ф. Матушевського М. Тишкевича, Л. Цегельського. Вагомими також є наукові розвідки західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду та української діаспори: І. Велівченка, О. Вишнівського, А. Жука, К.Костіва, Ю. Кульчицького, І. Лютого-Лютенка, М. Мандрика, І. Нагаєвського, В. Плюща, Н. Полонської-Василенко, Д. Решетара, Г. Рогозного, М. Середи, М. Стахіва, П. Філоненка. Досліджувана проблематика знайшла висвітлення у працях сучасних науковців: Д. Архирейського, С. Благовісного, С. Варгатюка, В. Василенка, В. Вериги, Д. Веденєєва, П. Гай-Нижника, О. Ганжі, В. Голубка, В. Гончаренка, І. Дацківа, А. Демартино, М. Держалюка, Д. Донцова, В. Євтуха, В. Задунайського, П. Захарченка, Л. Зінкевич, М. Іванченка, М. Кобилецького, Р. Коваля, О. Копиленка, С. Корсунського, М. Кравчука, І. Крип'якевича,

А. Лисенка, В. Лозового, Я. Малика, О. Мироненка, Ю. Митрофаненка, П. Музиченка, О. Нестерова, О. Павлюка, Я. Попенка, М. Приходька, А. Рогожина, В. Сергійчука, І. Срібняка, П. Стегнія, О. Тимощука, Я. Тинченка, Б. Тищика, О. Удовиченка, І. Усенка, І. Хміля, В. Чеховича, Л. Шанковського, О. Шевченка, М. Шкільника, В. Щербатюка, Ю. Щура, О. Юрченка, В. Яблонського, Я. Яцків.

Більшість учених звернули увагу насамперед на історичний аспект міжнародної діяльності України даного періоду. Питання правового регулювання цієї діяльності, її вплив на державотворення тогочасності та сьогодення є недостатньо досліджені у сучасній історико-правовій науці.

Метою дослідження є аналіз становлення, розвитку, юридичної природи, змісту міжнародних відносин України 1917-1921 рр., дослідження особливостей її міжнародних стосунків, розкриття на основі комплексного аналізу стану міжнародних взаємин Української держави того часу, виявлення проблем, колізій, помилок, їх стратегічного та тактичного значення для державності; проведення аналогій із сучасним становищем України на міжнародній арені з метою формування узагальнень та висновків, що є актуальними й у сьогоденні у зв'язку із аналогічними викликами та методами «гібридної війни» проти нашої держави, розробка на цій основі практичних рекомендацій.

Реалізація поставленої мети вимагає вирішення наступних **основних завдань**:

- проаналізувати нормативну визначеність міжнародної діяльності УЦР;
- розкрити механізм реалізації зовнішньо-політичних відносин в добу УЦР;
- окреслити особливості міжнародних відносин в період діяльності УЦР;
- з'ясувати нормативне регулювання та основні принципи міжнародної діяльності держави періоду Гетьманату;
- провести аналіз заходів та засобів реалізації міжнародної політики Гетьманату;
- виокремити визначальні засади міжнародних відносин у період Гетьманату;

- дослідити нормативно-правове забезпечення міжнародних відносин в добу Директорії;
- висвітлити процедури реалізації міжнародної політики уряду Директорії;
- визначити характерні особливості зовнішніх відносин УД в період Директорії;

Об'єктом дослідження є особливості становлення, розвитку і функціонування Української держави в 1917-1921 рр. у плані реалізації найважливішого права українського народу – права на самовизначення.

Предметом дослідження є особливості міжнародних відносин України 1917-1921 рр. як важливого елементу національного державотворення, їхнє правове забезпечення.

Методологічною основою дослідження стали сучасні методи пізнання, вироблені правовою наукою і апробовані практикою. Основою дослідження стали філософські, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Зокрема, використано діалектичний метод – всі явища використані у взаємозв'язку і взаємодії, метод герменевтики, історико-філософський підхід, логіко-історичний метод, статистичний метод та інші. Спеціально-правові методи застосовувалися в їх оптимальному співвідношенні: історико-правовий метод, що ґрунтується на доктрині інтегрованих досліджень правових явищ та історичних процесів, дозволив показати еволюцію міжнародних відносин України у зазначених хронологічних межах; порівняльно-правовий метод націлював на зіставлення норм окремих форм права, сприяв науковому пошуку загального та конкретного у правових актах щодо міжнародної діяльності, які були проголошені українськими урядами 1917–1921 рр. При підготовці висновків до кожного розділу дослідження та узагальнень до магістерського дослідження в цілому, широко використовувався метод узагальнення та систематизації фактів.

Обґрунтованість та достовірність наукових здобутків забезпечувалися використанням комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підходів та загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Їх застосування дозволило дослідити міжнародні відносини України в 1917-1921 роках в контексті

відповідних норм, інститутів та процедур у взаємозв'язку, цілісності, всебічно і об'єктивно.

Джерельну базу дослідження склали: нормативно-правові акти тогочасного законодавства, акти міжнародного права початку ХХ сторіччя, історико-правова публіцистика, наукові розробки, дисертаційні матеріали, доктринальні дослідження вітчизняних та іноземних науковців, довідкова література, електронні ресурси.

Наукова новизна дослідження. У роботі проведено комплексний авторський аналіз міжнародних відносин України в 1917-1921 рр. через дослідження відповідних норм, інститутів, процедур. Висвітлено та обґрунтовано класифікацію міжнародної діяльності Української держави того часу відповідно до суб'єктів її здійснення – доби УЦР, Гетьманату та Директорії, охарактеризовано нормативну базу міжнародної діяльності УЦР, механізм реалізації та особливості міжнародних відносин в добу УЦР. У роботі досліджено нормативне регулювання та основні принципи міжнародної діяльності Гетьманату, заходи та засоби реалізації, а також окремі засади міжнародної політики П. Скоропадського. Окреслено діяльність Директорії в сфері міжнародних відносин, зокрема, їхнє нормативно-правове забезпечення в добу Директорії, процедури реалізації та характерні особливості зовнішніх відносин України в досліджуваний період.

Безпосередньо наукова новизна дослідження виражена у **положеннях, які винесені на захист:**

Перше положення. «Міжнародні відносини» у контексті роботи слід розуміти у широкому сенсі як систему транскордонних соціальних взаємодій, суб'єктами яких є держави, міжнародні міжурядові та міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації та, за особливих умов, приватні особи. Для України міжнародні відносини – це низка процесів, пов'язаних із реалізацією народом України права на самовизначення через призму позбавлення свого колоніального статусу у колишній імперії, з усіма аспектами становленням держави України, а також її взаємодії як самостійного суб'єкта із

усіма іншими суб'єктами міжнародних відносин. У цьому плані внутрішньополітична діяльність, спрямована на реалізацію суверенітету на власній території та розбудову національної владної системи, при набутті державою суб'єктності, є одночасно діяльністю міжнародною.

Друге положення. Особливістю даного періоду становлення Української держави є нашарування міжнародної і внутрішньої політики через підпорядкування іноземним урядам із збереженням формального суверенітету. Акти даного періоду часто виступали одночасно і внутрішніми, і міжнародними, поєднували регулювання декількох напрямів політики, взаємодію України і як самостійну державу, і як частину іншого державного утворення.

Третє положення. Політичний провід України початку ХХ ст. більше бажали трансформувати Російську імперію, ніж збудувати самостійну Україну. УЦР намагалася об'єднати інші народи імперської Росії для перебудови її у федерацію. Всі чотири Універсали Центральної Ради закріплювали її прагнення до федералізації з Росією.

Четверте положення. Успіхи у міжнародній діяльності України даного періоду часто були результатом зовнішньої конфігурації сил, сприятливих обставин та ситуативній зацікавленості у самостійній Україні інших суб'єктів міжнародних відносин, а не результатом послідовної політики керівників держави. За весь період 1917-1921 рр. не було вироблено чіткої зовнішньополітичної лінії. Головними причинами втрати Україною державності на початку ХХ сторіччя була відсутність єдиної геополітичної стратегії України та гарантованої міжнародної підтримки співдружності світових країн у розбудові суверенної Української держави.

П'яте положення. У національному державотворенні 1917-1921 рр. внутрішня державна згуртованість не стала важливим безпековим фактором та гарантією стабільного становища України як суб'єкта міжнародних відносин. Українські провідники не змогли знайти єдиної політичної лінії для розвитку України, яка б протиставляла українськість більшовизму. Більше того, державники доби УНР своїми соціалістичними гаслами та діями підготували

грунт для поширення більшовицьких ідей серед традиційно консервативного українського населення, яке мріяло про наявність власної землі, а не про відсутність власності як такої.

Шосте положення. Висока обороноздатність не стала сильною та гарантованою позицією держави у міжнародно-правових відносинах. Адже саме боєздатна, модерна армія та формування внутрішньої безпеки є гарантом суверенітету, стабільності держави як активного фактору у процесі унеможливлення деструктивних дій проти неї. Тож-бо могутні збройні сили при дипломатичній взаємодії між державами виступають ефективним елементом, рушійною силою в проведенні успішної міжнародної політики. Аналіз джерельної бази підтвердив, що державний провід України досліджуваного періоду продемонстрував велику зневагу до національних збройних сил, внаслідок чого було знехтувано значним українським військовим потенціалом російської армії у формі «українізації». Як результат, Українською державою не було створено власної модерної, боєздатної регулярної армії, як рушійної сили міжнародних відносин, ні за часів першої (УЦР) та другої УНР (Директорії), ні за часів П. Скоропадського.

Сьоме положення. Міжнародно-правовий статус Української держави в досліджуваний період полягав в тому, що її міжнародні питання часто вирішувалися представниками третіх сторін. При укладенні різноманітних міжнародних угод та проведенні геополітичних конференцій Україну сприймали як територію, а не як державу. Пасивність української влади, ментально залежної від Тимчасового уряду, більшовицької Росії, а також – від власної недалекоглядної політики, надмірних амбіцій та відсутності системного планування, зумовили провали у державотворенні, військовому будівництві, відсутність зворотного зв'язку та необхідної підтримки народу, що в цілому призвели до неефективності міжнародних відносин України.

Восьме положення. Особливість становлення України на початку ХХ ст. характеризується зародженням явища, котре у сучасності позначено як «гібридну війну», яка проявилася у поєднанні ідеологічно-пропагандистських,

військових, інформаційних засобів впливу на державу. Зокрема, шляхом заснування більшовиками на території УНР у грудні 1917 р. т. зв. Харківської республіки, Української Робітничо-Селянської Республіки та спроби увести їх як повноцінних суб'єктів міжнародних переговорів є тотожним проголошенню т. зв. «ДНР» і «ЛНР» у сучасній історії України. Соціально-економічне підґрунтя нинішніх геополітичних процесів нагадує державотворення 1917-1921 рр.: незрілість соціалістичного проводу, розгубленість населення після великого піднесення національної свідомості на фоні його зубожіння. Сьогодні вплив Росії здійснено тими ж методами: сформовано альтернативні псевдодержавні утворення на території України, проголошено їх повноправними суб'єктами міжнародних відносин, спровоковано війну під вивіскою внутрішніх заворушень і протистоянь, виставлення української нації у негативному світлі як неорганізованої території з недоговороздатним проводом. І на цій основі створення стану втоми і роздратування західного світу від суперечливої ситуації. Саме, в Україні в 1917-1921 рр. був фактично відпрацьований стиль «гібридної війни», яка реалізовувалася більшовиками протягом ХХ ст. аж до сьогодні.

Дев'яте положення. Різновидами міжнародних відносин за суб'єктністю Української держави можна виділити наступні:

- *Міжнародні відносини Центральної Ради*, після повалення Тимчасового уряду Росії, уклалися: з більшовицькою Росією та більшовицькими псевдодержавними утвореннями на території України; з країнами Четверного союзу (укладення Берестейського договору із Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною та ін. угод); з білою Росією; з країнами Антанти; з державами, що утворилися внаслідок розпаду російської імперії та солідаризувалися з Україною у процесі становлення власної держави; із світовими державами, які визнали незалежність України; з Польщею та іншими країнами, що мали територіальні претензії до України; з суб'єктами міжнародної політики Чорноморського басейну відносно Криму та інших територій.

- *Міжнародні відносини Гетьманату П. Скоропадського*, після зміни влади Центральної Ради, будувалися: з країнами Четверного союзу; з державними

структурами білої Росії; з більшовицькою Росією; із світовими державами, які визнали незалежність України; з країнами Антанти; з державними утвореннями, що утворилися внаслідок розпаду російської імперії та солідаризувалися з Україною у процесі становлення власної держави.

- *Міжнародні відносини Директорії УНР*, після повалення Гетьманату П. Скоропадського, *формувалися*: із країнами Антанти; з більшовицькою Росією; з білою Росією; із світовими державами, які визнали незалежність України; з Польщею та іншими країнами, що мали територіальні претензії до України; із Західноукраїнською Народною Республікою, яка теж прагнула до здобуття власної міжнародної суб'єктності та її об'єднання із «великою Україною».

Десяте положення. Пріоритетами у міжнародних відносинах України в 1917-1921 рр. були наступні: у зовнішніх зносинах УЦР були стосунки: із Тимчасовим урядом Росії; із більшовицькою Росією та на початковій стадії співпраці, при укладенні Брест-Литовського договору із Німеччиною та Австро-Угорщиною; У міжнародних відносин періоду Гетьманату були відносини із Німеччиною та Австро-Угорщиною, як із союзниками та стосунки із більшовицькою Росією, як агресором. Після поразки союзників для П. Скоропадського пріоритетними стали стосунки із країнами Антанти; Для Директорії були відносини із країнами Антанти із властивим їм фактором впливу представників Росії у еміграції – О. Колчака, А. Денікіна, П. Врангеля, ін., та більшовицькою Росією. Через фактичну втрату міжнародної суб'єктності Україна стала полем військових дій і їх ресурсом та перестала бути у фарватері інтересів провідних держав світу, стала територіальним додатком для країн регіону: Польщі, Румунії тощо. Апофеозом міжнародних відносин став укладений С. Петлюрою договір між УНР і Польщею про перемир'я коштом Галичини, яка була використана Польщею в Парижі як доказ про відсутність протиріч між двома країнами, а протиріччя виникли виключно з дій західних українців. Саме цей договір позбавив можливості подальших спільних дій УНР та ЗУНР.

Одинадцятье положення. Визначальними факторами невдач у державотворенні України на початку ХХ ст. були суттєві прорахунки у міжнародних відносинах та пацифістська військова політика, що призвело до втрати нею суверенного статусу внаслідок міжнародного невизнання, економічної кризи, відсутності політичної єдності, неспроможність українських державників діяти відповідно до викликів часу та прагнень народу, та нехтування інтересами держави, й невідповідність обраної ідеології ментальності народу. Всі ці складники в сукупності призвели до втрати Української держави.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що визначені теоретичні положення та історико-правовий контент роботи можуть бути використані у процесі подальшого наукового дослідження проблематики українського державотворення як феномену у контексті сучасних викликів, що стоять перед Українською державою, а також вироблення загальних підходів щодо уникнення тотожних помилок у міжнародних відносинах України сьогодення.

Результати наукової розвідки є також цінними у законотворчій роботі щодо нормативно-правових актів, які стосуються міжнародно-правової діяльності сучасної України, врахування історичного досвіду при укладенні міжнародних договорів, у питаннях регулювання надання громадянства України.

Поряд з цим, матеріали опрацювання обраної теми можуть бути використані для покращання наукових та навчальних розробок, а також при викладанні таких навчальних дисциплін як «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Міжнародне право» та у виховній і просвітницькій роботі з населенням.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки і пропозиції роботи були викладені у статтях: «Особливості міжнародних відносин за Гетьмана П. Скоропадського» (*Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3. С.12-18), «Міжнародна діяльність Української Центральної Ради: історико-правовий аспект» (*Правотворчість та правозастосування у демократичній*

державі: теорії і практика: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науково-практичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 3 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 29-35), «Зовнішньополітичні відносини УНР Директорії: надбання та прорахунки» (*Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти*: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.). Тернопіль, 2019. С.158-162); а також в процесі обговорення на кафедрі теорії та історії держави і права юридичного факультету ТНЕУ у процесі попереднього захисту.

Загальна характеристика роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів (9 параграфів), висновків, списку використаних джерел (141 найменувань).

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

1.1. Нормативна визначеність міжнародної діяльності Української Центральної Ради

Для успішного проведення визначеного дослідження надзвичайно важливо зрозуміти зміст, сутність терміну «міжнародні відносини», оскільки при становленні держави, відсутності окреслених кордонів та сталої політично системи, а також у ході війни на її території досить часто певні акти чи події носять неоднозначний як міжнародний, так і внутрішньополітичний характер. Власне, цим зумовлена потреба у більш чіткому окресленні розуміння основоположного розуміння даного дослідження.

Термін «міжнародні відносини» – це система транскордонних соціальних взаємодій, суб'єктами яких є держави, міжнародні міжурядові та міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації та, за особливих умов, приватні особи. У сферу міжнародних відносин входять військово-політичні, економічні, екологічні, гуманітарні та інші проблеми світового співтовариства. «Міжнародні відносини» є дуже складною і багатоаспектною сферою людської діяльності. Тому, на відміну від політичного життя всередині держав міжнародні відносини мають анархічний характер і відрізняються великою невизначеністю [139].

Офіційною датою заснування УЦР вважається 3 березня 1917 р. Безумовно, УЦР була матеріалізацією революційних потреб народу у національній, соціальній, економічній та ідеологічній сферах, виявом волі нації щодо самовизначення і відродження державності. Першим офіційним нормативним актом, котрий проголошував нову сторінку в історії УД, був I Універсал УЦР. Слід констатувати, що саме формулювання даного документу виглядає не як апогей багатостолітніх прагнень українського народу, а як несмілива спроба перевірити можливість самої спроби рухатися в тому напрямі.

Зокрема, I Універсал декларував: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ

український на свої землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори. Ті ж закони, що мають лад давати по всій російській державі, повинні видаватися у Всеросійським Парламенті» [1]. Визнаючи Україну частиною Росії, I Універсал закладав проблеми майбутнього співіснування вже в самих формулюваннях, не виділяючи окремої компетенції для законодавчих та управлінських органів українського та загальноросійського рівнів.

Поряд із цим, Універсал залишає за імперськими органами право остаточного затвердження усіх законів, що мають постати у новому державному утворенні: «І коли ми зробимо сю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів Землі Української і виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготовим, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом» [1].

Більше того, більша частина документу виглядає як боязлива спроба перекласти відповідальність за таку поведінку на метрополію: мовляв, раз центральна влада неспроможна – то українцям нічого іншого не залишається. На жаль, текст відображає сам рівень відсутності упевненості і бойового духу тодішньої еліти, що абсолютно не відповідало очікуванням народу України.

Зустрічаємо в I Універсалі наступні слова: «І ми, УЦР, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи. Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, УЦР, зможемо дати лад нашій землі. Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання. Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло. Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на автономію та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання. Центральне Російське Правительство

не схотіло мати при собі нашого комісара, не схотіло разом з нами творити новий лад. Так само не схотіло признати комісара на Україну, щоб не могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку. І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації. І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад» [1].

Бачимо, І Універсалом новий уряд відмовляється претендувати на частину загальноімперської казни, не роблячи навіть декларативних спроб розробити механізм її отримання. У майбутньому представники цієї ж еліти будуть брати на себе фінансові зобов'язання по боргу **Росії** перед західними країнами.

На цей момент рівень міжнародної взаємодії України із Росією виглядає доволі типовим як для колонії і метрополії і не демонструє справжніх потуг національного **зрушення** проти **російської експансії**. Мусимо констатувати не стільки відсутність об'єктивних підстав для становлення **суверенної України**, скільки моральну та вольову залежність **тогочасного політичного проводу** від московського середовища та поганий взаємний зв'язок із широкими народними масами. Хоча у І Універсалі впроваджувалося залежне становище України від Росії на міжнародній арені, він відіграв значну роль у державотворчому процесі тодішньої України.

II Універсал традиційно починається з того, що його причиною стало не бажання народу чи воля **державників** України, а певні дії зовнішніх сил, причому УЦР сприймає будь-які імперські сигнали позитивно: «Представники Временного Правительства повідомили нас про ті певні заходи, яких Временне Правительство має вжити в справі Управління на Україні до Учредительного Зібрання. Временне правительство простягає руку представникам УЦР, і закликає, в згоді з ним, творити нове життя України на добро всієї революційної Росії. Ми, УЦР, яка завжди стояла за те, щоб не одділяти Україну од Росії, щоб вкупі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, з задоволенням приймаємо заклик Правительства до єднання і оповіщаємо всіх Громадян України» [2].

Черговий раз УЦР віддає право остаточного схвалення керівних органів України імперському центру та в котрий раз підкреслює, що Україна – тільки частина Росії: «Поповнена УЦР виділить наново з свого складу окремий відповідальний перед нею орган – Генеральний Секретаріат, – що буде представлений на затвердження Временного Правительства, яко носій найвищої краєвої влади Временного Правительства на Україні» [2].

Аналогічно, УЦР підтверджує повне делегування законодавчої влади імперським органам та відмовляється від будь-яких спроб автономії України поза імперським контекстом: «Прямуючи до автономного ладу на Україні, УЦР в згоді з національними меншостями України підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрання. Вважаючи, що утворення краєвого органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краєм до потреби місцевої людності в можливих до Учредительного Зібрання межах, і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зав'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрання» [2]. Фактично, II Універсал є документом, що стосується остаточного визнання УЦР залежного становища України щодо метрополії та є прикладом зради національних і державних інтересів вузькою групкою непрофесіоналів, що здобули владу випадково, очоливши революцію. Бачимо доволі явні аналогії із тим, що відбувається у історії України.

У Петрограді 25 жовтня 1917 р. перемогло збройне повстання. До влади прийшли більшовики. Ці події призвели до необхідності певної реакції. Проте, більшовицька загроза не стала для керівництва УЦР підставою для відмежування від Росії заради самозбереження та розвою державно-владної системи. У зв'язку із новими викликами, М. Грушевський оголошує текст III Універсалу УЦР, черговий раз підкреслюючи належність України до Російської імперії, окреслюючи спільні виклики та завдання. Навіть перед кардинальними змінами геополітичної реальності керівники України не змогли переглянути своїх

глибинних москвофільських переконань та обрати інтереси України як самостійної держави.

III Універсал проголосив УНР, але ще у федерації з Росією, де вже всерйоз засіли більшовики, від яких УЦР не мала жодного запевнення, що вони шануватимуть угоду з Тимчасовим правлінням О. Керенського. Із заяв більшовицьких делегатів УЦР було відоме їх негативне ставлення до автономії України, і вже з тієї причини далі обстоювати федерацію з Москвою було великою помилкою українських соціалістів. І ця помилка мала вагомий трагічний наслідок на подальші події в Україні [82, с.90].

У III Універсалі зафіксовано: «Тяжка й трудна година впала на землю Російської Республіки. Наш край так само в небезпеці. Без влади, дугої, єдиної, народної Україна також може впасти в безодню усобиці, різни, занепаду. Народе Український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, УЦР, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо: Однині Україна стає УНР. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів» [3].

Таким чином, у відносинах із іншими державами, Україна була зв'язана означеним федеративним зв'язком із Росією, що пізніше дуже шкодило вияву її самостійної позиції при захисті власних інтересів у міжнародних переговорах. Проте, даний документ містив і позитивні для становлення України як держави тези. Зокрема, до УНР мали входити Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Херсонська і Таврійська (без Криму) губернії, а долю Курщини, Холмщини, Вороніжчини й інших територій з переважно українським населенням мало вирішити саме населення.

Проголошення наступного, IV Універсалу, було зумовлено зовнішньою агресією більшовиків та проблемами, створюваними ними у міжнародних відносинах України. Власне, як і у сучасній Україні, самостійність держави

каталізувалася від зовнішніх тисків значно більше, ніж як наслідок зворотного зв'язку із суспільством. Причому, не через неготовність самого народу, а через невідповідність його потребам керівників держави.

І. Нагаєвський зазначав: « До цього часу в Бресті більшовицькі делегати визнавали українських учасників переговорів, але, коли більшовицька навала докочувалась до Києва, Л. Троцький привіз із собою до Бреста українську делегацію Харківської республіки, переконуючи Центральні держави, що саме вона представляє тепер більшість українського населення. Становище українських делегатів ускладнювалося ще й тим, що III Універсал, хоч і проголосив УНР, але ще в федерації з Росією. І тепер Лев Бронштейн-Троцький посилався на те, бо підписувати мир могла лише суверенна держава. Тоді УЦР вирішила прискорити проголошення самостійності України. На засіданні Малої Ради 22-24 січня 1918 р. схвалено остаточний текст IV Універсалу про повну суверенність України. Він був прийнятий на пленарному засіданні в ніч під 25 січня, але має дату 22 січня 1918 р. Таким чином, під впливом делегацій Центральних держав і під напором більшовицьких частин сталося те, що могло і повинно було статися навесні 1917 р. коли уся Московщина звивалася в судамах анархії» [82, с. 100-101].

IV Універсал проголошував: «Однині УНР стає самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами, як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки»[4].

Було встановлено право України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин здійснювати зовнішню політику: «Отож, - насамперед приписуємо Правительству Республіки нашої, – Раді Народніх Міністрів, -- під цього дня нести розпочаті вже нею переговори про мир з центральними державами цілком самостійно й довести їх до кінця, не зважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь інших частей бувшої Росії, і установити мир, щоб наш край розпочав своє господарське життя в спокою й згоді» [4].

IV Універсалом формалізувався бажаний нейтралітет УД у міждержавних відносинах, що, однак, не може бути реалізовано у переломні моменти історії людства, якщо країна є привабливим економічним і соціальним ресурсом та територіально розділена між багатьма іншими суб'єктами.

Висловлювалася офіційна позиція щодо більшовицької Росії: «Ми, УЦР, зробили всі заходи, щоб не допустити цієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але петроградське правительство не пішло нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою. Що ж до так званих «большевиків» та інших нападників, що нищать та руйнують наш край, то приписуємо Правительству УНР твердо й рішуче взятися за боротьбу з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо: не жаліючи життя боронити добробут і свободу нашого народу» [4].

Через якийсь час внаслідок більшовицької агресії УЦР довелося покинути Київ, не бажаючи понести закономірну відповідальність за результати власного керівництва разом із іншими громадянами. У зв'язку із необхідністю виходу із складного становища, до якого довело Україну непрофесійне керівництво УЦР та більшовицька агресія, було створено спеціальну дипломатичну місію за погодженням з УЦР, яка звернулася з меморіалом до Австро-Угорщини і Німеччини у зв'язку з нападом більшовиків на Україну.

Звернення, яке є однією із найважливіших документальних пам'яток історії УД початку ХХ ст., починалося: «До Народів Австро-Угорщини! 9 лютого 1918 року, в глибокім і гарячім бажанні жити приязно з нашими сусідами, ми підписали мирний договір з Державами Почетвереного Союзу, щоб покласти кінець безглуздій братній війні і зібрати всі свої сили для творення власного, незалежного життя. Однак радісна звістка 9 лютого, за якою працюючі маси нашого народу тужили, не принесла нам спокою. Ворог нашої свободи вдерся до нашої батьківщини, щоб ще раз, як це було перед 254 роками, вогнем і мечем уярмити український народ. Створене майже цілком соціалістами Всеросійське зібрання місяць тому було розігнане російськими максималістами, і тепер, як кажуть, вони оголосили війну українським соціалістам. ...У цій важкій боротьбі

за наше існування шукаємо допомоги. ...Гадаємо, що прийшов час, коли ці наші браття рам'я об рам'я з повертаючи ми воєннопоненими підуть на бій проти спільного ворога нашого свободолубного українського народу і принесуть йому свіжі сили для будови нової, свіжої потуги. Це хочемо сказати в важку годину з надією, що наш голос буде вислуханий». Підписали: О. Севрюк, М. Левитський, М. Любинський [82, с. 106-107].

За І. Нагаєвським: «Закінчення звернення до німецького народу звучить: «В цій важкій боротьбі за наше існування шукаємо допомоги. Маємо глибоке переконання, що свободолубний і дисциплінований німецький народ не залишиться байдужим, коли дізнається про наше нещастя. Німецька армія, що стоїть від сторони нашого північного ворога, має силу допомогти нам і своїм маршем до наших північних кордонів може стримати напади нашого ворога. І про це хочемо просити в цій важкій годині в переконанні, що наш голос буде вислуханий». У відповідь О. Севрюк та, від Австрії, Г. Візнер підписали таку спільну заяву: «Висловлене з української сторони прохання про військову допомогу буде здійснене. Австро-Угорські військові частини будуть переміщені на територію УНР і можуть бути повернені назад, як тільки УЦР того зажадає» [82, с.107].

Покидаючи столицю, УЦР провела календарну реформу та прийняла західноєвропейський час. Було схвалено закон про грошову систему. Тризуб був визнаний державним гербом України. УЦР схвалила також закон про українське громадянство та про адміністративний поділ краю на «землі», яких мало бути тридцять. Нормативно-правові акти даного періоду є спірними в сенсі їх легітимності, сприйняття усім народом без опору, юридичної сили та терміну дії [97, 582-583]. Можливо, причинами було якраз невідповідність рішень еліт духу епохи. Період характерний також надзвичайною неадекватністю виділення пріоритетів поточній ситуації: замість того, щоб вирішувати питання оборони, податків – законотворення концентрувалося навколо створення неадекватних часу золотих монет, проголошення територіального устрою на втрачених через невміле керівництво територіях тощо

Усі дані напрями правового регулювання унормували не тільки внутрішні правовідносини, але й зовнішні аспекти взаємодії між Україною та іншими країнами у цих площинах, причому, часто були наслідком якраз геополітичних трансформацій та необхідності врегулювання нових міжнародно-правових і внутрішньополітичних реалій. Зокрема, серед основних передумов формування громадянства в УНР виділяється, за Трошкіною К., повалення російської монархії і відсутність фактичної підстави наявності такого суспільного стану особи як підданство, поява та створення на українських землях національних держав [130, с. 16].

Проаналізувавши ситуацію в Україні, запрошені союзники прийшли до висновку, що Україна перебуває у занепаді через неефективне керівництво. За твердженням І. Нагаєвського: «Про тодішню політичну ситуацію в Україні говорить видатний соціаліст М. Шаповал: «Апатія, безвольність, розклад, реакція – такі головні риси тодішнього настрою як влади, так і суспільства. Що якийсь вихід має бути – для всякого було ясно, але мало хто уявляв, що вихід знайдуть німці. Не заміняти владу не можна було. Це було вимогою часу. Всі хотіли зміни влади, хоч ніхто не знав, на яку владу заміняти» [82, с.116]. Було вирішено змістити УЦР та запровадити певні внутрішні управлінські стандарти даних країн.

УЦР зібралася на засідання 29 квітня 1918 р. з метою опротестувати в Берліні запровадження нових правил як втручання у внутрішні справи суверенної України. На засіданні УЦР схвалено проект нової Конституції в Україні. Це ж засідання обрало першого президента УНР М. Грушевського. Хоча така посада не була передбачена.

Конституція УНР передбачала: «Відновивши своє державне право, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» [13].

Слід погодитися, що Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918р., відповідаючи за змістом основним законам європейських і американських

держав, по суті, була «октроїруваною», оскільки приймалася на засіданні Малої ради, тобто верхівкою УЦР, не діяла жодного дня і до того ж відразу була грубо порушена обранням президента УНР, про якого у Конституції навіть не згадувалося [70, с. 56]. Це були останні акти УЦР.

Слід визнати, що даний період ознаменований традиційними для України проблемами становлення: незрілістю керівних еліт, випадковим характером їх появи, неадекватною оцінкою ними реальної ситуації в країні та очікувань нації, вольова слабкість і моральна залежність від метрополії та іншими проявами. Тогочасний державотворчий процес носив значною мірою зовні спровокований характер. Очільники держави не мали бажання приймати відповідальні рішення, які б ознаменували новий період в історії України як наслідок народної волі, а не випадкових обставин, які Україна змушена прийняти.

Цим самим тогочасні керівники держави принизили народний здвиг, знівельювали національно-патріотичне піднесення, підмінили його ментально чужими для українців соціалістичними ідеями, чим проторували дорогу для більшовицького популізму, що і стало в результаті основною причиною перемоги більшовиків в Україні – спочатку ідеологічної, а потім військової.

1.2. Механізм реалізації зовнішньополітичних відносин в добу Української Центральної Ради

Механізм реалізації зовнішньо-політичних відносин в добу УЦР великою мірою зумовлений самим етапом становлення української державності. На початку своєї діяльності УЦР твердо визнавала своє колоніальне становище відносно Російської імперії, а тому на рівні актів, місій і самого способу утвердження власних інтересів поводила себе вторинно та з постійними погодженнями із представниками метрополії. Власне, початком міжнародної діяльності УЦР ці відносини можна визнати такими тільки з огляду на їх сутнісні ознаки як процесу реалізації права народу на самовизначення, за формою це не було повноцінними міжнародно-правовими відносинами. Власне, тільки IV Універсал, що виник не як відгук УЦР на волю і бажання власного народу, а під тиском більшовицької Росії, що пропонувала міжнародній спільноті альтернативну українську державність, надав Україні офіційного статусу суб'єкта міжнародно-правових відносин.

Після утвердження самостійності країна опинилася перед вибором потенційних союзників та перед викликом ворогів. Можливими союзниками виступали країни Антанти, Центральні країни, а також держави, що виникали після розпаду Російської імперії та торували шлях до власної державності паралельно з Україною. Серед потенційних ворогів перебували представники більшовицької Росії, Росії у еміграції та Польщі й інших країн, що мали територіальні та інші претензії до України. Окремо слід виділити західну Україну, яка теж прагнула до здобуття власної суб'єктності та до об'єднання із «великою Україною».

Набуття України міжнародного статусу привернуло увагу європейських країн після Лютневої революції в Росії 1917 р. Франція фактично постала перед фактом, що «єдина та неподільна Росія» опинилася під загрозою потужних відцентрових політичних тенденцій. Революція не лише знищила монархічний режим, вона стала серйозним каталізатором для державотворення національностей колишньої імперії. В результаті цього, провідні європейські

країни мали адаптувати свої зовнішньополітичні орієнтири відповідно до нових політичних реалій. 23 грудня 1917 р. у Парижі була підписана таємна англо-французька конвенція, за якою Україна, Бессарабія та Крим відійшли до сфери впливу Франції. Саме цей договір, слід вважати відправною точкою складного та неоднозначного процесу міжнародних відносин між Україною та Францією [141].

Першим актом міжнародної взаємодії УЦР можна визнати її телеграму від 4 березня 1917 р. до Г. Львова і О. Керенського про своє утворення. У телеграмі окреслювалися очікування, що «у вільній Росії задоволено буде всі законні права українського народу» [82, с.70].

1 червня 1917 р. розпочався новий період у політичній історії УЦР. В цей день Тимчасовий уряд офіційно дав негативну відповідь на вимоги Ради. Прагнучи закріпити за собою на майбутнє керівництво національним рухом та враховуючи революційні настрої широких мас, УЦР 10 червня прийняла свій I Універсал – по суті правовий документ у формі звернення до населення. Він був оголошений В. Винниченком на II Військовому з'їзді [80, с. 122-124]. Таким чином, певні зовнішні сигнали новостворена Україна подавала зацікавленим сторонам не стільки через самоствердження і упровадження нових правил життя суверенної держави, а вже ці правила стосувалися взаємодії із невизначеним колом осіб, включаючи безпосередньо зацікавлених.

Беззаперечним є факт, що частиною механізму реалізації зовнішньополітичних відносин в критичні періоди державності виступає боєздатна армія. З одного боку, це пасивна гарантія недоторканості кордонів держави, оскільки сама наявність сильного війська та значного озброєння виступає стримуючим фактором проти зовнішньої агресії. З іншого боку, вона є і активною гарантією у міжнародних відносинах держави як переконливий аргумент для захисту своїх інтересів, ресурс для взаємодії із іншими державами та утверджує порядок як у випадку зовнішньої агресії, так і у випадку необхідності боротьби із гібридними загрозами у вигляді внутрішніх ворогів і диверсантів. Проте, армія не може виступати таким фактором, якщо вороги і диверсанти займають у державі

найвищі посади. УЦР нехтувала розбудовою нової армії через упевненість, що у соціалістичному суспільстві міліція є достатньою. У зв'язку із цим не було забезпечено оборону України. Не було навіть належно організованого військового апарату.

За твердженням І. Нагаєвського: «Наближався переломний момент війни, коли військова сила стане найбільш потрібною, не так для військових дій, як для охорони кордонів нової держави, але її не було» [82, с. 98]. Таким чином, УЦР приймала максимально ірраціональні щодо збереження і розбудови України рішення із дивною послідовністю, спрямовану не на захист національно-визвольного руху українського народу, а на його нівелювання та упослідження.

Як вірно зазначає М. Кравчук, процес формування Збройних Сил України на етапі відродження сучасної України, як і в минулі часи, підтвердив, що не всі сприятливі можливості для створення власної Армії були в достатній мірі використані політичним проводом України. Архівні документи та інші матеріали вказують, що досвід державотворення останнього століття у військовій сфері дзеркально повторився. Так, ситуація кардинально змінювалася лише після того, як виникла нагальна потреба збройного захисту України від чергового заїди, при втраті можливостей її ефективного формування [32, с. 6-7].

Важливим елементом механізму реалізації зовнішньо-політичних відносин в добу УЦР є відповідний державний апарат із виділеними функціями. 26 грудня на VIII сесії УЦР, В. Винниченко запропонував створити на базі секретаріату міжнародних справ секретарство іноземних справ [68, с.59].

Генеральний Секретаріат звернувся до всіх країн-учасниць воєнних дій і нейтральних держав з нотою, в якій заявив про своє прагнення стати «на шлях самостійних міжнародних відносин». У ноті також зазначалося: «Влада Рад Народних Комісарів не поширюється на УНР. Тому мир, який хоче укласти Росія зі своїми супротивниками. може мати силу для УНР тільки тоді, коли його умови прийме і підпише уряд УНР » [72, с. 43].

Більшовики намагалися говорити також від імені України і, врешті, укласти з Центральними державами мир. Очільники України аж тоді нарешті зрозуміли,

які можуть бути наслідки й ціну для України такої угоди, і проявили політичну активність. У такий складний період Рада Міністрів, не володіючи військовими ресурсами, намагалася реалізувати власну політичну концепцію і взяти участь у мирних переговорах. Зокрема, було сформовано українську делегацію до Брест-Литовська, якій були надані вказівки М. Грушевського. Відповідно до них, слід було наполягати на приєднанні до складу України Східної Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини. Яким чином очільники УНР збиралися приєднувати ці території, а також виглядати достатньо сильною державою для їх утримання і наведення там порядку у такий складних воєнний час, не маючи дієздатної Української армії – залишається невідомим.

З огляду на те, що Англія і Франція вже мали свої дипломатичні місії в Києві й вони інформували свої уряди, Рада Міністрів оприлюднила дипломатичну ноту про положення в Україні і можливість її примирення з Центральними державами. Нота має дату 10 січня 1918 року. В ній говорилося, що політика України тяжіє до закінчення війни в усьому світі і примирення між воюючими народами; мир має бути справедливий і забезпечити всім, навіть найменшим народам, повне і необмежене право на самовизначення; насильне забирання навіть частини території якогось народу проти волі населення є неприпустиме; Мирна Конференція повинна дати матеріальну допомогу тим народам, що понесли збитки й спустошення під час війни; УНР досі втримує фронт своїм авторитетом, а її законний уряд репрезентує її у всіх міжнародних справах і боронить права свого народу; він має бути допущений до всіх мирних переговорів, конференцій і конгресів; влада Совнаркому не розповсюджується на території колишньої Росії і вже ніяк на вільну УНР, тому його постанови не зобов'язуватимуть Уряду України, хіба що він їх прийме;

«Сильно вірячи в принципи миру, Рада Міністрів закликає до загального примирення, покладаючи велику надію на його швидке здійснення. Рада міністрів вважає необхідним мати своїх представників на Мирній Конференції та надіється, що кінцевий мир знайде своє завершення на Міжнародному Конгресі» – зазнавав І. Нагаєвський. [82, с. 99]. Це був початок міжнародної діяльності

України як суб'єкта міжнародних відносин, у взаємодії із іншими, окрім Росії, державами.

Перший період цих взаємин припав на період УЦР – березень 1917 – квітень 1918 рр. Говорячи про переговорний процес між сторонами, варто зазначити, що він відбувався в умовах триваючої I світової війни. Перед французькою дипломатією, як і в цілому Антантою, стояло декілька основних питань: перше – не допустити укладення військово-політичного союзу між новопосталими державами колишньої Російської імперії та блоку Центральних країн; друге – якомога швидше розбити Німеччину та її союзників, при цьому мінімально використовуючи власні ресурси.

Україна ухилилася від пропозиції Антанти створити 100-тисячну армію і активно виступити проти Центральних держав. Більше того, перед УНР виникло першочергове завдання – вирішити питання припинення війни і шукати шляхи до міжнародного визнання. Діючи у власних державних інтересах, УЦР 21 листопада ухвалила резолюцію про необхідність припинення війни. Цей документ і бажання УНР взяти участь у підписанні мирного договору з Центральними країнами викликав обурення у таборі союзників. Фактично Антанта «заохочувала» Україну до війни проти Центральних держав, щоб не допустити останніх до українського продовольства та сировини, але, при цьому відмовлялася визнати УНР як суверенну державу, що означало згоду на залежність України від Росії. Міністр закордонних справ УНР О. Шульгин, виступаючи 12 грудня на засіданні УЦР, говорив стосовно політики Антанти: «Нехай визнають УНР, нехай дадуть своїх офіційних послів і тим зміцнять наше політичне становище як у процесі побудови федеративного ладу, так і в нашій міжнародній політиці у справі миру». Проте союзники не поспішали визнавати УНР, але й ігнорувати Україну вони не могли [141].

18 січня на переговорах у Яссах представники Антанти (Франція, Англія, США та Італія) висунули перед українськими представниками жорсткі вимоги: не підписувати договору з Німеччиною, продовжувати війну, не вступати у дипломатичні відносини з ворогами Антанти, формувати збройні сили під

наглядом Антанти, діяти спільно з Росією та Румунією проти Центральних держав. У разі, якщо Україна визнає ці умови, Антанта вважатиме УНР своєю союзницею. При цьому, ігнорувався факт військового вторгнення більшовицької Росії проти УНР – матеріальної допомоги союзники так і не надали. Як наслідок, 27 січня делегація УНР підписала Брест-Литовський мирний договір з Центральними державами. В березні 1918 р. консули Франції, Великобританії та США в Україні відбули з Києва та Одеси до Москви і на Дон. Перший переговорний етап між Україною та Францією закінчився [141].

Що ж стосується фінансової складової міжнародних відносин, як вірно зазначає П. Гай-Нижник, в листопаді 1917 р. французький посол в Петрограді Ж. Нуланс через М. Тугана-Барановського запропонував УЦР фінансову допомогу у вигляді грошової позики. Згодом, 18 листопада 1917 р., в Києві представник французького уряду Ж. Табуї запропонував урядові УНР позику у 10 млн. доларів. Українці ж вимагали офіційного визнання державами Антанти УНР, а пропозиція щодо позики залишилася без відповіді. В грудні 1917 р. – січні 1918 р. Франція пропонувала Україні позику вже в 500 млн. руб., проте уряд УНР взаємопов'язував матеріальну допомогу Антанти винятково з офіційним визнанням. Париж все ще вагався і прагнув визнати Україну швидше де-факто, ніж де-юре. Всі ж запити французького комісара до уряду УНР з приводу співпраці у військово-фінансовій сфері розбивалися об вимогу офіційного визнання [119, с. 17-18].

На той час домінантною силою у Центрально-Східній Європі продовжувала бути Німеччина. З іншого боку, керівництво УНР мало зрозуміти, що незабаром «головна роль» мала перейти до Антанти, в якій одне з провідних місць відіграла Франція. Стратегічний шанс не був прорахований українським політичним проводом [141]. Таким чином, Україна могла стати частиною переможної континентальної сили, забезпечити собі не тільки захист самостійності, але й майже відразу увійти у низку найсильніших держав світу завдяки військовому, економічному, соціальному факторам та вигідному геополітичному становищу. Проте, черговий раз несмілива і злочинно пасивна

політика керівництва України, призвела до втрати такого шансу. Більше того, така позиція у переговорах із країнами Антанти призвела в подальшому до негативного ставлення до України як самостійної держави.

Це все відбувалося на фоні наступу В. Антонова-Овсієнка за наказом В. Леніна в напрямі столиці України, Києва, чотирма фронтами Цей наступ ішов під егідою більшовицької Харківська республіка УЦР не мала регулярного війська, бо всяке військо вважала «зряддям поневолення пануючого класу над працюючим народом», тому її нечисленні сили уступали «новій червоній гвардії, яка була створена з московітів, латишів, китайців і мадярів» [82, с.100]. У той час Київ вже готувався до оборони від армії полковника М. Муравйова. Проте, багато частин перебували під впливом більшовицької ідеології і проголошували нейтралітет. Це свідчить про успішно проведену ідеологічну диверсію за потурання лояльної до лівих ідей УЦР, яка не розуміла чи не хотіла розуміти природи імперського шовінізму Росії.

Іноземні частини поводитися аналогічно, що є історичним уроком того часу: у критичні часи держава може розраховувати виключно на свої сили, має мати сильну армію. Зокрема, як зазначав І Нагаєвський: «Т. Масарик проголосив 3 лютого чеські сили в Україні складовою частиною французької армії, тому 50 тис. чехів нічим не допомогли обороні гостинного Києва. Те саме можна сказати про румунів, бельгійців і поляків, які також тримали нейтралітет» [82, с. 102].

9 лютого 1918 року делегація УЦР підписала мирний договір з Центральними державами. Згідно з ним всі сторони учасники відмовлялися на взаємній основі від сплати витрат війни. Економічні взаємини між Німеччиною та УНР мали розвиватися відповідно до німецько-російського договору про суходільну та морську торгівлю від 1894–1904 рр., а з Австро-Угорщиною відповідно до подібного договору з Росією від 15 лютого 1906 р. 14 квітня 1918 р. з дирекцією німецької друкарні «Reichsdruckerei» було підписано угоду про виготовлення в Німеччині гривень. Німецько-австрійське командування запропонувало урядові УНР також аванс в сумі 25 млн. руб. на погашення заборгованості по зарплатні для залізничників. Проте умови надання позики

передбачали втручання у внутрішні справи УНР і уряд України після тривалих переговорів відхилив пропозицію [119, с. 18]. Тоді ж був підписаний і додатковий договір, який регулював питання консульських відносин та обміну військовополоненими, а також була підписана окрема угода між УЦР і Австрією про статус Східної Галичини і Буковини [68, с.59].

Мирний договір в Бресті, підписаний Українською державою, згодом підписали більшовики, тому не могли безпосередньо вести війну з Україною, – їх лякав вступ німецької армії на московські території. Натомість їх партійні однопумці в Харкові одержали наказ проголосити Самостійну Українську Робітничо-Селянську Республіку. І цей «самостійний уряд» дав наказ В. Антонову-Овсієнкові вести війну проти «буржуазної» УЦР, а сам В. Антонов проголосив себе «міністром». 12 лютого французький генерал Ж. Табуї послав з Києва телеграму до генерала А. Бартельо з Ясси з повідомленням, що в Києві вже не потрібний французький представник, бо Україна «вже повернена до єдності з Росією». Подібно в Англії «Вестмінстер Газет», що підтримувала політику прем'єра Ллойд Джорджа, написала своїм читачам, що уряд України зрадив Англію. [82, с. 104-105].

Після задоволення прохання УНР про допомогу Австро-Угорщина й Німеччина уклали між собою військову конвенцію ще перед висланням своїх військ в Україну. Конвенція регулювала використання залізниць для транспортів війська і воєнного матеріалу в Україну, зон розташування австрійських і німецьких військ тощо. Ще в той час не був укладений торговельний договір між Україною і Центральними державами, тому не було мови про закупівлю харчів від України [82, с. 107-108].

Німеччина погодилась дати Україні фінансову допомогу в сумі 1 млрд. марок та озброїти 2 українські дивізії, що формувалися з військовополонених. Кайзер Вільгельм II наказав генералові Людендорфові повідомити український народ, що 40 старшин і 800 вояків будуть негайно вислані Україні на допомогу, а за ними вирушить німецька армія і воєнний матеріал. Зустріч українських наступаючих частин з німецькою армією відбулася 25 лютого, а кілька днів

перед тим українські повстанці розбили більшовиків під Бердичевом і відкрили дорогу на Київ. Більшовики втекли з Києва, залишивши його охорону Грузинському Національному Комітетові. Київ звільнено 28 лютого, після 19 днів окупації більшовиками, яка принесла Україні велику моральну і матеріальну шкоду. Український уряд повернувся до Києва 1 березня 1918 р. [82 с. 108-109].

17 березня 1918 р. УЦР спеціальним «ратифікаційним законом» (це був перший акт такого типу в історії українського парламентаризму) затвердив Брестський договір. Брестський мир докорінно змінив зовнішньополітичні орієнтири української дипломатії. У цей період для неї на перше місце виходять Німеччина та її союзники. Відносини ж з Англією і Францією, навпаки, припиняються [68, с. 59-60].

Дипломатичні представники союзників швидко зрозуміли, що УЦР складається з непрофесійних членів і не представляє народ, банківський капітал чи промисловість. Вони вважали, що промисловість в Україні перебуває у власності ворожих щодо ідеї української державності людей, які мріють про відродження Росії. У той же час, селяни, котрі спілкуються українською, не мають сформованої державно-національної свідомості. Представники Австро-Угорщини і Німеччини вважали, що УЦР могла б успішно нівелювати агітацію більшовицької Росії, підтримуючи великих, середніх і дрібних землевласників. Проте УЦР навпаки боролася проти них у контексті власної соціалістичної ідеології, проголошуючи в своїх Універсалах та інших документах ліві ідеї, тому не мала соціальної бази підтримки [98, с. 486-488]. У зв'язку із цим ситуація була жахлива: землі були відібрані у великих та середніх землевласників, церкви та заможних селян, натомість бідні селяни не мали чим и не знали як обробляти землю. Все погіршувалося хаосом, викликаним заборонаю приватної власності в цілому та загрозами подальшого вилучення земель: ніхто не обробляв землю через страх, що це тільки зробить землю привабливішою для її вилучення. Податки не збиралися, промисловість простоювала через заборону вільної торгівлі тощо.

«Члени УЦР не брали цього до уваги, бо в своїй «літераторській» ревності й упертості вирішили насадити в Україні соціалізм проти волі більшості селянських мас. І це вони продовжували робити після приходу союзних військ в Україну, наприклад, голосною була заява від 1 березня про повну підтримку двох останніх Універсалів» – зазначав І. Нагаєвський [82, с. 120].

В таких складних обставинах УЦР 24 березня створила новий уряд, який продовжував упроваджувати соціалістичні засади Універсалів. Більше того, він явно й енергійно почав виступати проти національно-державних переконань частини тогочасної еліти, у зв'язку з чим її представниками було відкликано людей з нового уряду В. Голубовича, якого вважали нездатним керувати державою. В таких умовах союзники не мали іншого варіанту, аніж рішуче діяти з метою відновлення порядку та керованості на контрольованій території.

В ніч на 23-24 квітня шеф штабу німецької експедиційної армії генерал В. Гренер скликав таємну нараду, в якій взяли участь полковник Е. Штольцберг, представник Господарчої Комісії; німецький посол А. фон Мумм; австрійський посол Й. Форгач і від австрійського війська – майор Г. Фляйшман. На тій нараді, щоправда, було прийнято рішення виступити різко проти УЦР, але деякі рекомендації були противні її суверенним правам, наприклад, не дозволити організацію української армії, доки німці будуть в Україні; німецькі воєнні суди каратимуть українських громадян за провини проти армії; висунено домагання усунути «непевні» елементи з уряду і розпустити всі земельні комітети; завести в Україні воєнне законодавство Центральних держав; відновити вільну торгівлю продуктами та сировиною; скасувати заборону вивозу та контролю залізниць; повернути в Україні право приватної власності і наказати селянам платити за забрану в поміщиків землю і, врешті, урегулювати справу валюти і її міжнародну вартість [82, с. 115].

Поряд із цим, слід підкреслити, що наведені рішення приймалися у зв'язку із крайньої необхідністю привести державу до порядку та були б зайвими, якщо УЦР мала власне конструктивне бачення розвитку держави та здійснювала її ефективне керівництво.

1.3. Особливості міжнародних відносин в період діяльності Української Центральної Ради

Виникнення УЦР відбувалося у складну з точки зору геополітичних трансформацій, економічного спаду та соціального напруження епоху. Особливо складний період переживала Росія, колонією якої на той момент була Україна.

Після перемоги Лютневої революції Росія залишалася унітарною державою та ігнорувала інтереси національних регіонів [102, с.8-9]. Тимчасовий уряд, за задумом його організаторів, мав не тільки зосередити у своїх руках урядову владу. Він утворювався як вищий орган держави у сферах законодавства, нагляду і верховного управління. Тимчасовий комітет Державної думи, проголосивши передачу всієї влади Тимчасовому уряду, водночас вказував на неможливість видання ним законодавчих актів, які докорінно змінюють державний і соціальний лад [37].

Тим не менше, новий історичний контекст детермінував сприятливі умови для розвитку національно-визвольного руху пригноблених народів Російської імперії. Проте, саме політична діяльність Тимчасового уряду і стала основною перешкодою на шляху розв'язання національного питання. У Декларації Тимчасового уряду від 3 березня 1917 р. було заявлено щодо скасування національних обмежень, та на практиці продовжувала здійснюватися шовіністична політика. Це, безумовно, було певною закономірністю: така велика територія з надзвичайно багатоманітним національним представництвом та нездатністю побудувати ефективну економіку, налагодити певний рівень прав і свобод національних меншин, створити позитивний та конструктивний державний простір, щоб бути привабливим цивілізаційним проектом, просто приречена на диктатуру однієї національності, заперечення не тільки прав і свобод, а самого факту існування інших націй, тоталітарний державний режим та абсолютизований репресивний апарат як єдиний спосіб утримання імперії цілісною.

З перших днів національно-демократичної революції посилювалося згуртування національних сил в Україні. Виник загальноукраїнський

громадсько-політичний центр – УЦР. З часом УЦР мала скликати український парламент і створити відповідальний перед ним уряд. Національний центр був започаткований Товариством українських поступовців. Його політичним ідеалом була автономія України в складі перебудованої на федеративних засадах Російської держави. На співпрацю з поступовцями погодилися й українські соціалісти. До УЦР увійшли також представники духовенства, культурно-освітніх, кооперативних, військових, студентських та інших організацій, громад і гуртків, представники наукових товариств [68, с. 39].

Зміст національно-територіальної автономії голова УЦР М. Грушевський розкрив на прикладі «українських земель Російської держави, які прагнуть до того, щоб з них була утворена одна національна територія». Вона «має вершити у себе вдома будь-які свої справи – економічні, культурні, політичні, утримувати своє військо, розпоряджатися своїми дорогами, своїми доходами, землями і всякими натуральними багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію і суд» [71, с. 22]. Таке уявлення про автономію було абсолютно не адекватним її розумінню у теорії держави і права, а також не відповідало тактичним і стратегічним цілям російських імперіалістів, які розглядали Україну виключно як ресурс, а не самодостатній суб'єкт.

19 березня 1917 р. у Києві відбулася стотисячна маніфестація, яка завершилася ухвалою резолюції про доручення УЦР вступити у прямі переговори з Тимчасовим урядом щодо зазначених проблем. Протягом березня лідери УЦР напружено працювали над скликанням з'їзду, який дістав назву «Всеукраїнський Національний Конгрес». В. Винниченко писав про скликання Конгресу як про перший крок по шляху організації державності [68, с. 40].

Конгрес відбувся 5-7 квітня 1917р. Від демократичних організацій України в його роботі брали участь 900 делегатів. Були запрошені представники від Петрограда, Москви, Криму та Холмщини (Польща) [68, с. 40].

На Конгресі було виголошено низку важливих доповідей. У документах, ухвалених Конгресом, визначалися такі основні цілі українського національного руху: широка національно-територіальна автономія України та інших регіонів

країни у складі Російської федеративної демократичної республіки; забезпечення економічних, політичних та інших прав національних меншин, які проживають в Україні; допуск представників України до участі в майбутніх переговорах з Німеччиною; встановлення особливого статусу для українців, які проживають в інших губерніях Росії. Конгрес доручив УЦР організувати крайові Ради та поступово встановити українську владу на місцях. Важливим рішенням було також те, що кордони автономних республік мали бути визначені на підставі етнографічного принципу [68, с. 39].

За твердженням І. Нагаєвського: «28 червня був створений Генеральний Секретаріат УЦР – перший уряд автономної України, який мав реалізувати закріплені в I Універсалі положення. Крім безпартійного Х. Барановського, всі секретарі були соціалістичної орієнтації. Як вірно зауважує І. Нагаєвський, дійшло до історичного курйозу: український землевласницький, глибоко релігійний народ, не маючи нагоди виявити свою правдиву волю в демократичних, всенародних виборах, одержав свій перший уряд, що складався з соціалістичних доктринерів» [82, с. 79-80].

Власне, це і заклало підґрунтя занепаду України у даний період: відкинувши національно-ідеологічну складову революційного піднесення українського народу, взявши за основу популярні серед тогочасної інтелігенції, але не серед народу, соціалістичні ідеї, вони підготували ідейне поле для більшовицької, більш популістської, але в цілому тотожної ідеології, чим і скористалися їх ідейні союзники з більшовицької Росії при наступі на Україну через якийсь час.

Лідери УЦР після переговорів з петроградськими міністрами, які прибули до Києва, змушені були в питанні про автономію України піти на поступки. У виданому 3 липня 1917 р. II Універсалі, на підставі угоди з Тимчасовим урядом, УЦР відмовлялася від автономії України до скликання всеросійських Установчих зборів [134, с. 48-49]. Зі свого боку, Тимчасовий уряд погодився визнати своїм крайовим органом утворений УЦР уряд – Генеральний Секретаріат. Підзвітний був Генеральний Секретаріат і Малій Раді – комітету,

створеному УЦР для оперативного вирішення найважливіших питань. До її складу увійшли представники неукраїнського населення [68, с. 45].

Інертність мислення представників української еліти призвело до провалу у переговорах із І. Церетелі, М. Терещенком і О. Керенським як представниками імперської влади, надісланих до України 11 липня з Петрограда. Як зазначив І. Нагаєвський: «Член Військового Комітету В. Кедровський згадує, що під час нарад у Києві фактичним переможцем вийшов Петроград. Його міністри приїхали як переможені, а виїхали як переможці, забравши зобов'язання від УЦР відректися від теперішнього свого національного, революційного шляху політики, який давав їм велику моральну і фактичну силу, і стати на шлях порозуміння, компромісів і угодовства, що вже не могло підносити запалу в українських масах до боротьби. Люди казали, що «будемо творити свою волю власними руками», а тим часом бігають на поклін та просять дозволу. Українські організації теж гадали, що УЦР свого революційного шляху не залишить і дійсно стане повним господарем на Україні. Однак угода примушувала її зменшувати свою активність і звужувати свої домагання. У нас склалося враження, що далі, попереду, немає вже нічого, за що треба боротися, а залишилося лише полагоджувати в перших межах законності чергові справи біжучого дня, коли при наступі перервали «наступальний порив» - це програв» [82, с. 81].

Дана ситуація яскраво демонструє, що не тільки зовнішня політика новоствореної України змінювалася під впливом внутрішніх державотворчих процесів, але й зовнішні впливи мали суттєве значення для формування внутрішньої повістки очільниками УЦР, що свідчить про відсутність самодостатності мислення.

Така угода була природним наслідком соціалістичної політики УЦР, і ні вона, ні її соціалістичні фракції не були готові проголосити повну самостійність. С. Петлюра, як твердить В. Кедровський, був переконаний, що українські народні маси висунуть більші й ширші національні домагання, ніж політичні провідники. Українські солдати змінилися за кілька місяців революції. Між ними змінилися дуже почування організації і єдності та збільшилася свідомість у

національних та політичних справах. Організації українських вояків на фронті стали міцніші, а також вимоги і тон організованих вояків значно підвищилися. Вони твердо вірили, що їх справедливі домагання мусять бути здійснені і що немає вже повороту з дороги до їх мети – Вільної України [82, с. 81-82].

29 липня 1917 р. Мала Рада затвердила «Статут Генерального Секретаріату» - першу, за словами М.Грушевського, Конституцію України: «Вищим органом управління на Україні є Генеральний Секретаріат УЦР, який формується УЦР, відповідає перед нею й затверджується Тимчасовим урядом». До складу Генерального Секретаріату входило 14 генеральних секретарів. Статут надавав Генеральному Секретаріату право призначати працівників на всі урядові посади в Україні, якщо вони були невиборними. Усі урядові органи віддавалися під його «юрисдикцію». Водночас відповідно до Статуту Генеральний Секретаріат мав передавати «на санкцію Тимчасового уряду ті законопроекти, які розглянула й ухвалила УЦР». Так само він надсилав на затвердження Тимчасового уряду «фінансові обрахунки потреби України». Статут визначав відносини між Генеральним Секретаріатом і комітетом УЦР, порядок, законодавчі процедури та інші питання [68, с. 45].

Слід зауважити, що в «Статуті Вищого Управління України» немає згадки про територію, до якої вони відносяться. М. Грушевський згадує, що УЦР вважала некорисним для розвою українського державного життя висувати цю проблему в той час, бо її розв'язання залежало більше від рішення самого населення. Однак цей аргумент не є переконливим, бо ця важлива й основна проблема, раніше чи пізніше, мусила бути вирішена, і без цього не можна було думати про наладнання адміністрації» – зазначає І. Нагаєвський [82, с. 83].

У Статуті Вищого Управління України не зазначалося, звідки Україна отримуватиме кошти на керівництво державою, військову справу, освіту та інші соціальні видатки. Власне, при вивченні даного документу не складається уявлення, як в реальності мала існувати автономія України. Його укладачі керувалися підставами політичної доцільності, а не державними інтересами. Причому, явними є наївне нерозуміння чи свідомо злочинна довіра добрій волі

московських соціалістів з надією, що з ними можна розв'язати будь-які державні проблеми і суперечності шляхом звичайних переговорів.

Зрештою, для остаточного погодження тексту «Статуту Вищого Управління України» Мала Рада відрядила в Петроград делегацію під проводом голови Секретаріату В. Винниченка. Проте, навіть така обмежена редакція Статуту не отримала згоди Тимчасового правління, хоча УЦР щоденними телеграмами стимулювала свою делегацію до плідної роботи.

Щоправда, в такому вигляді «перша Конституція України» проіснувала недовго. Після кривавих липневих подій 1917 р. у Петрограді ситуація змінилася. Статут перетворився на Інструкцію Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату від 4 серпня 1917 р. Інструкція істотно обмежувала повноваження Генерального Секретаріату як територіально, так і функціонально. Так, даний акт був виданий Тимчасовим урядом без погодження з українською стороною. Однак, незважаючи на це, УЦР погодилася з Інструкцією, хоча у своїй резолюції від 22 серпня наголосила, що вона «цілком не відповідає потребам українського народу та національних меншостей, що живуть на Україні». Інструкція була прямим запереченням принципів, на яких ґрунтується Статут [59, с. 101].

Черговий прояв слабкості української верхівки не тільки не посприяв становленню незалежної України, але й внаслідок демонстрації тогочасними очільниками слабкості спричинив традиційний послідовний одноосібний наступ на вже урізані права та українські інтереси з боку Росії. Поступки Тимчасовому уряду виглядають абсолютно свідомими: керівники України не бажали розбудови України як самостійної держави – вони мріяли зберегти Росію. Цю думку підтверджує бажання УЦР поширити свій вплив на рухи інших народів імперії для перебудови її на федерацію. Замість того, щоб витратити свій час і сили на розбудову незалежної України, М. Грушевський займався проектом рятування імперії шляхом її трансформації.

Важливою подією цього періоду став «З'їзд народів», який відбувся у Києві 21-28 вересня 1917 р. Це був з'їзд представників народів і областей, як прагнули до федеративної перебудови Росії. Найактивнішу участь у його роботі приймав

М. Грушевський як почесний голова, а затим і голова сформованої з'їздом Ради народів. Завдяки його зусиллям була прийнята підсумкова резолюція «Про федеративний устрій Російської республіки», в якій сповна була втілена теорія «нової української інтелігенції». Саме це було основою практичного розв'язання таких проблем: національне визволення; будівництво справді демократичного суспільства; оптимізація державного правління [68, с. 47].

У цьому контексті важливим напрямом міжнародної діяльності УНР даного періоду було питання активності у Чорноморському басейні. У 1917 р. УЦР і УНР при спробах вирішити кримське питання спиралися на ідею перебудови постімперського простору на федеративну демократичну республіку і романтичне розуміння права націй на самовизначення. Суб'єктом самовизначення в Криму вважали кримськотатарський народ, недооцінивши значення севастопольської бази Чорноморського флоту для гарантування безпеки України. В результаті у III Універсалі територія Криму не була включена до складу УНР. Війна з більшовиками і проголошення незалежності УНР змусили її владу переглянути ставлення до приналежності військового флоту і до статусу Криму. Вже у січні 1918 р. було ухвалено закон про український статус Чорноморських військового і цивільних флотів, а у лютому 1918 р. уряд УНР оголосив намір включити Крим до своєї сфери впливу. Проте навесні 1918 р. за контроль над Кримом починається боротьба РСФРР, Німеччини, Туреччини і УНР. Остання вживала адміністративні, військові, політичні, а також дипломатичні заходи для інкорпорації Криму, але успіху навесні 1918 р. не досягла [124, с. 6-7].

Одним із основних особливостей цього періоду є невідповідність рівню очікувань широких народних мас рівню зрілості і готовності самих еліт. З одного боку, очільники УЦР демонстрували відверту моральну, ідеологічну залежність від Російської імперії, що породило глибоку зневіру українського народу у національному відродженні та відкрило шлях для більшовицьких лозунгів як більш популістських. З іншого – були відвертими соціалістами та неспроможними розуміти причинно-наслідкові зв'язки між власними рішеннями

та їх соціально-економічними наслідками. Слід констатувати непрофесійність керівників УНР, вони не могли реалізовувати фінансову та безпекову функції, бажаючи покладатися у цьому на метрополію. В цілому це ослаблювало Україну як у внутрішньодержавному, так і міжнародному сенсі.

Як вірно зазначає П. Гай-Нижник, УЦР не було здійснено істотних законодавчих і реальних адміністративно-економічних кроків щодо стабілізації фінансового становища. Керівництво УЦР більш як 9 місяців 1917 р. самоусувалося від пошуку шляхів щодо вирішення питання власного фінансового забезпечення. Уряд не виробив механізму втілення в життя власних рішень і, усвідомлюючи це, не вдався до дієвих кроків, а натомість оголосив свої постанови про встановлення національних податків загальнообов'язковими для населення. Суттєві недоліки виявилися й в роботі основоположних структур фінансової системи: в емісійній, податковій та банківській сферах. Уряд УЦР в області ведення фінансів керувалася принципом проїдання коштів, а не зваженого ведення грошового господарства на перспективу [119, с. 19-20]. Це поглиблювало залежність політики УНР від зовнішніх впливів.

Так само, органам державної влади УНР часів УЦР в умовах ведення війни та поширення анархії не вдалося створити дієздатні органи міліції, які б забезпечили належний правопорядок в Україні [122, с. 11]. Безумовно, це суттєво впливало на внутрішню дезорганізацію держави та призводило до слабкості у зовнішніх зносинах.

Ознакою даного періоду українського державотворення є свідоме знищення керівниками держави військового потенціалу України через наївні ідеологічні переконання. Армія та озброєння є потужним аргументом у будь-яких зовнішніх зносинах. Тим не менше, УЦР свідомо позбавила себе даного активу, чим вивела Україну на міжнародну арену як слабку і залежну державу. У IV Універсалі зафіксувала свою зрадницьку щодо України позицію: «З тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо відпускати вояків, після підтвердження мирних переговорів - розпустити армію зовсім, а потім замість постійної армії завести народною міліцію, щоб військо наше служило охороні робочого народу, а не

бажанням пануючих верств» [4]. Варто наголосити, що така позиція УЦР із самого початку викликала неприйняття у частини суспільства.

Слід погодитися із думкою М. Кравчука, що особливістю українського державотворення у вказаний період, на відміну від аналогічних процесів в інших країнах, є те, що рушійною силою в розбудові України виступали її Збройні Сили, незважаючи на пацифістську політику її державного проводу на початковому етапі, а не навпаки, оскільки Армія є складовою її апарату [31 с. 38].

Даний період характеризується тим, що більшість важливих міжнародних переговорів і актів здійснювалися безпосередніми очільниками УЦР та Генерального Секретаріату. Хоча було створено секретарство іноземних справ, міжнародно-правова діяльність та зовнішні зносини здійснювалися Генеральним Секретаріатом безпосередньо, формуючи для цього разові тимчасові дипломатичні місії. Створені постійно діючі органи з дипломатичними функціями виконували декоративні функції.

Особливістю даного періоду є те, що керівники України більше переймалися формами трансформації Росії як імперії заради її убезпечення від розвалу, ніж, власне, розбудовою України як незалежної держави. Причому, якщо на перших порах це носило явний характер, то на більш пізніших проявлялося як певний саботаж успішного розвитку держави через знищення армії, продуктивного класу селян у зв'язку із припиненням приватної власності, в тому числі на землю, внесення внутрішнього напруження у соціум шляхом непродуманих реформ у інших сферах поряд із відсутністю змін там, де це було конче необхідно. Дуже складно списувати такі дії на непрофесіоналізм чи інтелектуальний рівень тогочасної українських державників.

Політичні провідники даного періоду демонстрували виключну наївність, нерозуміння базових понять геополітики того часу, непослідовність у міжнародній діяльності, зневагу до продуктивних шарів населення та абсолютну управлінську безграмотність, поєднану із безвідповідальністю за наслідки своїх рішень.

Висновки до розділу 1

Фактично, саме становлення УНР і його процес є вже початком певних міжнародних відносин, якщо розглядати право народу на самовизначення початковою точкою створення держави. Вся її взаємодія із Росією як метрополією та іншими державами певним суб'єктивуванням, утвердженням України, реалізацією власної правосуб'єктності, упровадження нових правил життя суверенної держави, а вже ці правила стосувалися взаємодії із невизначеним колом осіб, продукуючи нові напрями та форми взаємодії.

Українська державність періоду УНР характеризується невідповідністю випадкових людей у керівництві держави ідеологічним устремлінням, рівню національної свідомості та соціально-економічним очікуванням народу. Очільники УНР не тільки не реалізовували волю народу, ментальні особливості якого не розуміли та ігнорували у гонитві за модними соціалістичними примарами та у бажанні догодити російському імперіалізму, але й маргіналізували національну ідею спротиву, десакралізували самостійну Україну та нівелювали революційні потуги українського народу. Більше того, керівництво держави того часу здійснило свідому диверсію проти самостійної України, занедбавши величезний україноцентричний військовий рух та розпустивши армію. У комплексі це здійснило ослаблення формованої владної системи України та зумовлювало її хиткі позиції у зовнішніх зносинах, детермінувало залежність від інших суб'єктів міжнародних відносин.

Поряд з цим, слід ще раз підкреслити небажання керівників УЦР рахуватися із бажаннями власного народу. Приватна власність для українців є надзвичайно важливим аспектом як і власність на землю загалом. Проте, соціалістичні ідеї урядів часів УНР абсолютно не відповідали очікуванням народу та були нездатними налагодити ефективну економіку новоствореної держави. Дійсно, і у західноєвропейських народів були тоді й є сьогодні соціалісти і комуністи, але ніхто з них і досі не відважився на експеримент нищення права приватної власності, що є основою західнохристиянської цивілізації. Цим тогочасні державники знівелювали національно-патріотичне піднесення, підмінили його

ментально чужими для українців соціалістичними ідеями, чим проклали дорогу для більшовицького популізму, що і стало в результаті основною причиною перемоги більшовиків в Україні – спочатку ідеологічної, а потім військової

Одним із наслідків міжнародної діяльності УНР є доволі значні змарновані шанси пристати до коаліції країн Антанти та утвердити таким чином сильну самостійну Україну серед провідних європейських країн. Попри надзвичайно сприятливі обставини розвалу Російської імперії соціалістичне керівництво України призвело до втрати можливостей.

Зокрема, за 1917–1918 рр. діяльності уряду УНР у сфері державних фінансів, спроби щодо створення грошової, податкової та банківської систем країни, не набули означеної їй цілеспрямованої системності. Аналогічно, нехтування військовим будівництвом керівниками України періоду УНР призвело до знищення оборонного і безпекового потенціалу України та ослабило її перед зовнішніми викликами.

Характерною особливістю міжнародних відносин України цього часу є те, що будь-яка активізація Україною боротьби за свої інтереси та об'єднання українців на етнічній основі на різних територіях у одній державі зіштовхувалося із шаленим опором із боку інших зацікавлених суб'єктів міжнародно-правових відносин. Тим не менше, даний період державотворення України був позитивним в контексті утвердження Україною власної суб'єктності у міжнародних відносинах досліджуваного періоду.

РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

2.1. Нормативне регулювання та основні принципи міжнародної діяльності Української Держави

УЦР виявляла непослідовність у своєму розумінні реальної ситуації у державі. Попередньо звернувшись із закликом до Центральних держав про допомогу, вона виявилася морально не готовою до упорядкування українських справ союзниками для перетворення України у економічно ефективну державу. Зокрема, союзників не влаштовувала земельна політика керівництва УД. У результаті невирішених суперечностей німецький головнокомандувач в Україні фельдмаршал Айгорн без попереднього погодження з УЦР видав розпорядження, що упорядковувало земельні відносини. У відповідь УЦР виступила проти «втручання німців в українські справи», а земельний міністр УЦР пішов зі свого поста. Керівництво УНР звернулося до українського народу з дестабілізуючими закликами ігнорувати розпорядження німців. Закономірно, це внесло ще більший хаос в українське суспільство, довело до чергового загострення. Соціалісти в чергове виступили руйнівним фактором цілісності і узгодженості в українському соціумі.

Хліборобський рух ставав в Україні суттєвою політичною силою та поступово переходив в опозицію до уряду. 25 березня у м. Лубни відбувся Конгрес партії хліборобів-демократів, що поставився дуже критично до земельної політики УЦР. З 2 тис. делегатів Конгрес вибрав 200 уповноважених їхати на зустріч із УЦР під керівництвом С. Шемета. М. Грушевський їх не прийняв, тому ця група постановила скликати у м. Києві свій Всеукраїнський Конгрес. Також у м. Харкові 17 квітня відбувся Конгрес делегатів більших і менших землевласників, промисловців і купців, що домагалися усунення УЦР, вважаючи її тимчасовим органом, який не має права здійснювати керівництво та загальних, демократичних виборів.

Ігнорування М. Грушевським українців із альтернативним баченням перспектив розвитку держави в черговий раз підкреслює зневажливе ставлення

тогочасної еліти до українського народу, його інтересів та нехтування ними зворотного зв'язку із суспільством. Їхнє відірване від реальності бачення соціалістичної моделі розвитку України є наслідком абсолютно свідомого позбавлення тогочасними керівниками УНР суб'єктності українського народу.

Тоді ж з'явилася консервативна партія «Українська Громада» генерала П. Скоропадського. До неї входили колишні Вільні Козаки та військові 1-го Українського корпусу. Партія пропагувала одноособове керівництво державою у вигляді історичного гетьманства, яке може припинити хаос та упорядкувати владну систему України, оптимізувати економіку та зробити міжнародні відносини з іншими країнами рівними та ефективними, внаслідок чого втручання союзників у справи України буде непотрібне та знівельоване. «Громада» спільно із Українськими хліборобами-демократами домовилися про проведення спільного конгресу у Києві.

У другій половині квітня союзники з метою припинення хаосу в державі були готові на введення воєнного режиму в Україні. Проте, з огляду на імовірні міжнародні ускладнення та імовірність партизанської війни в Україні, велися пошуки альтернативного варіанту виходу із складної ситуації. Представники союзників розпочали переговори із П. Скоропадським на предмет дотримання ним у випадку перевороту норм Брестського миру та скликання Установчих Зборів в Україні, щоб мінімізувати можливості розгортання авторитаризму; визнання юрисдикції їх власних судів над злочинами проти союзних військ; можливість дії законів союзників до прийняття Україною власних воєнних законів; встановлення товарообміну України з Центральними державами; скасування Земельних Комітетів з передачею їх функцій державним установам; повернення права приватної власності з компенсацією селянами вартості отриманої ними землі. Україна отримала згоду на створення нової армії.

Ці умови були представлені П. Скоропадському, а по його обранні. Прийняли згадані умови із застереженням до деяких пунктів, пороблених Гетьманом, що мали бути вияснені згодом в окремих конвенціях. Притому німці домагалися включення до кабінету членів українських лівих політичних партій,

щоб таким способом легше досягнути консолідації краю. Дозвіл на формування української армії був «осолодженням гіркої пілюлі», що її подали гетьманові німецькі союзники [82, с. 126].

Таким чином, саме міжнародні партнери формували модель майбутньої України шляхом як таємних переговорів, так і явної підтримки та схвалення. Тим не менше, загальні обриси майбутнього устрою, ідеологічних принципів та визначення позиції у міжнародних відносинах таки відбулося та мало своїми наслідками принципові зміни в Україні.

29 квітня 1918 р. у Києві відбувся Конгрес організації партії Українських Хліборобів-землевласників. На нього з'явилося 6432 уповноважених делегатів з усіх сторін України, загальна кількість учасників сягала більше 8 тис. Під час нарад П. Скоропадський був обраний Гетьманом всієї України. У ту ж ніч на 30 квітня прибічники Гетьмана захопили усі органи публічної влади та інші важливі об'єкти.

Український парламентарій і міністр ЗУНР Л. Цегельський написав у своїх споминах: «Ми сердечно бажали гетьману успіху, бо вірили, що він один може ще добитися чогось позитивного на Великій Україні. Ми старалися впливати на його соціалістичних та республіканських опонентів, щоб вони погодилися із Гетьманом та помагали йому будувати УД. Придніпрянську соціалістичну інтелігенцію – М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру, І. Мартоса А. Никовського та інших (вважали ми) нездатною до позитивного державного будівництва. Це були інтелігентські доктринери, що висіли в повітрі, люди без жодного відчуття реальності. А це найнебезпечніша категорія людей у кожній молодій нації». Ця думка має свою вагу, бо віддзеркалює думку галицьких політичних діячів національно-демократичного табору [86, с. 132-133].

Свою діяльність П. Скоропадський розпочав з відмови від соціальної політики УЦР й обіцянок повернути життя в «нормальне річище». У концентрованому вигляді все це було викладено в «Грамоті до всього українського народу» від 29 квітня 1918р. [68, с. 72].

Нова концепція державного устрою напередодні захоплення влади і протягом тривалого періоду урядування може бути визначена як військово-бюрократична диктатура, яка була тимчасовою. Він не планував узурпації влади. Необхідність такої своєрідної авторитарної влади він вбачав у наведенні порядку в державі для ліквідації безладдя й анархії. У своїй «Грамоті..» гетьман зазначив, що «як вірний син України рішив відкликнутись на поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади» [101, с. 1].

Водночас з маніфестом гетьман проголосив тимчасові закони, що мали бути ніби «Великою Хартією» Гетьманської держави і мали діяти до хвилини, коли народ на загальних демократичних виборах обере Сейм, який остаточно вирішить форму правління в Україні [82, с. 130-132]. Ця тимчасова «Хартія» включала 44 параграфи, поділені на кілька розділів: I розділ мав 8 параграфів про владу гетьмана: крім інших функцій, компетенцією гетьмана була закордонна політика, у той же час він був главою збройних сил держави; у II розділі регулювалися релігійні питання; у III розділі визначалися права й обов'язки козаків і громадян; IV розділ регулював дію законодавства в Україні; V розділ містив норми, що стосувалися правового статусу Ради Міністрів; у VI розділі розкривалися повноваження створеного для вирішення питань фінансової політики держави Фінансового Комітету; VII розділ унормовував діяльність судової влади у гетьманській Україні.

Цей документ, на відміну від Конституції УНР, був чинним – аж до зречення Гетьмана у грудні 1918 року [134]. Зміст Гетьманських маніфесту, листа до громадян України та «Хартія», проголошені після здобуття влади в Україні, яскраво демонструють чітке розуміння проблем і шляхів їх вирішення тогочасної України. Створена Рада Міністрів протягом п'яти місяців свого урядування прийняла більше трьохсот різних законів.

Слід визнати, що відповідні конституційні проекти за доби П. Скоропадського переписувались, як свідчать архіви, з російських аналогів початку XX ст. і офіційно не розглядались [70, с. 29]. Проте, це жодним чином не зменшувало їх актуальності і не заважало ефективності.

На відміну від УЦР, яка в процесі формування національної правової системи зіткнулася з проблемою застосування російського законодавства, гетьманська адміністрація мала визначитися щодо законодавчої спадщини самої УЦР. Єдиного узагальнюючого акта, який би однозначно вирішив це питання, видано не було. Замість цього гетьманська адміністрація, визнавши де-факто весь масив попереднього законодавства, пішла шляхом вибіркового скасування актів, насамперед тих, що суперечили соціально-економічним і політичним засадам Української держави [68, с. 82].

Найбільш показовою у цьому плані є доля закону про національно-персональну автономію, ухваленого УЦР. Як відомо, Гетьман виходив не з «національного», а з «територіального» розуміння держави. У «Споминах» П. Скоропадського читаємо: «У національному питанні вважав найсильніше підтримувати українські національні прагнення, але не підтримувати в українцях особливої ненависті до Росії і не нав'язувати силою українську культуру, знаючи, що для розвитку будь-якої культури значно корисніше її повільне органічне зростання, ніж поверхневе і примусове щеплення» [92, с. 84]. П. Скоропадський висловлювався за розвиток територіально-державного патріотизму. Така позиція призвела до того, що 9 липня 1918 р. закон про національно-персональну автономію було скасовано [68, с. 82-83].

Дія деяких інших актів припинялася також у міру того, як ухвалювалися відповідні закони Української Держави. Так, 1 липня 1918 р. Гетьман ухвалив закон про українське громадянство. Його основою став «нульовий варіант»: усі російські піддані, що перебували на Україні під час видання цього закону, визнаються громадянами України». Остання стаття закону скасовувала закон про громадянство, ухвалений УЦР [68, с. 83]. Пізніше цей закон спричинив надзвичайно суттєві проблеми, спричинивши масову міграцію до УД імперських шовіністів після більшовицького перевороту в Росії, які замість розбудови України прикладали максимум зусиль для її руйнації. Це доволі показовий історичний приклад, який доводить, що російським імперіалістам не настільки

важлива форма і зміст Росії чи сам факт її існування, як недопущення існування Української Держави як конкуруючого цивілізаційного проекту.

За місяць до падіння гетьманства П. Скоропадський у своїй «Грамоті...» від 22 жовтня 1918 р. встиг зробити певні підсумки законодавчої діяльності України: «Наше правительство видало ряд законів, котрі кладуть міцну основу для майбутньої державності України. Було видано закони про громадянство, про встановлення Державного сенату, про заведення двох українських університетів, вироблено законопроект про встановлення Української Академії Наук і Мистецтв; видано було закони, що кладуть міцну основу створенню своєї армії й флоту, поліпшено становище всіх працівників судового відомства, народних учителів і духівництва; видано закон про порядок виборів в земські і міські установи, заведено державний земельний банк і за цей час видано більше 400 інших законодавчих актів, метою яких являлось упорядкування політичного й економічного життя України» [68, с. 84].

Тільки при наявності комплексного і системного підходу до вирішення внутрішніх питань державотворення можлива ефективна та послідовна зовнішня політика держави. П. Скоропадським створювалися усі умови для міжнародного становлення України як сильної самостійної країни. Було сформовано спеціальні постійно діючі органи державної влади для здійснення міжнародних відносин. Досить швидко була утворена українська дипломатична служба, міністерство іноземних справ у складі двох департаментів – загальних справ і зовнішніх зносин, котрі поділялися на консульські й дипломатичні відділи, а також відділ друку.

5 травня 1918 р. Рада Міністрів видала постанову про тимчасові дипломатичні представництва УД в Німеччині, Австрії, Угорщині, Туреччині, Болгарії та Румунії. Через кілька днів було затверджено і закон «Про заснування посад військово-морських агентів у складі посольств Української держави». 19 і 24 жовтня ухвалені закони про заснування посольств у Швейцарії, Фінляндії і Польщі. Самі ж посольства за законом від 26 червня 1918 р. поділялися на два розряди: посольство 1-го розряду очолював «Посол, Посланник або

Повноважний Міністр», до його складу входило 12 осіб, а посольство 2-го розряду – «Міністр-Резидент» або «Повірений у справах», і мали вони тільки секретаря та перекладача. Серед актів, що закладали правову основу зовнішньої діяльності УД, можна назвати і закон «Про закладення Генеральних Консульств і Консульських Агентств за кордоном», відповідно до якого планувалося відкрити Генеральні консульства у Петрограді та Москві, а також 30 Консульських агентств в інших країнах [68, с. 77-78].

Саме в той час до Гетьмана приїздили делегації з різних земель, що їх досі не вважали українськими, і просили його включити їх до України, наприклад, з Могилівщини, Мінщини, Курщини, Вороніжчини, Кубані і т.п. Гетьман був за прийняття нащадків завзятих козаків, що переселилися на Кубань, це дуже скріпило б позицію України в басейні Чорного моря, бо німці, зайнявши Крим, думали таки добре засісти в тих сторонах України, наприклад, вони настирливо домагалися, щоб з Криму вивести бригаду О. Натієва [82, с. 139].

Проте, внутрішня ситуація в Україні ставала все складнішою та впливала на сприйняття як держави в цілому, так і влади Гетьмана з боку союзників. Стан суспільства був настільки вибухонебезпечним, що це викликало відродження німецьких планів щодо усунення Гетьмана як керівника країни від влади і запровадження у ній прямого німецького військового режиму. Через діяльність німецьких судів та здійснення регулювання австрійськими і німецькими провідниками земельних справ цей період деколи називають окупаційним.

Очевидно, що делегування деяких функцій держави міжнародним чи іноземним інституціям і зараз є звичною практикою, особливо у екстремальних умовах та не є свідченням втрати суверенітету, якщо таке делегування відбулося добровільно та відповідно до договору, за згодою сторін.

Однак, при сумнівах, чи при Гетьмані Україна була самостійною, маємо під рукою офіційний текст проекту угоди, чи взаємного договору, українського державного радника С. Гербея з австрійським фельдмаршалом фон Бельцом в Одесі. З деякими змінами він був включений в «Інструкцію» прем'єра Ф. Лизогуба, що офіційно визначала стосунки між Україною і союзниками.

Відповідно до неї, повноваження Генерального Уповноваженого України відносяться до всіх українських територій, де перебуває австрійська східна армія. Згідно з цим документом, Генеральний Уповноважений С. Гербель відповідає за свою діяльність перед прем'єром Ради Міністрів у Києві і від нього бере свої накази. Уповноважений має дбати про інтереси населення згідно з законами України; він призначає всіх цивільних урядовців і має над ними повну юрисдикцію. С. Гербель призначає і може звільнити всіх урядників. Може також тимчасово припинити діяльність адміністративних інституцій і призначити нові вибори; він дає інструкції і поради всім урядам згідно з законодавством в випадку війни, може установлювати нові державні і військові уряди та помножувати існуючі, але має негайно донести про те прем'єрові Ради Міністрів у Києві. Уповноважений видає мобілізаційні чи демобілізаційні розпорядження війську, Червоному Хресту, господарчим установам і властям, що дбають про українські збройні сили. Від імені гетьманського уряду він видає циркуляри, розпорядження і накази. Про все вчинене він рапортує прем'єрові Ради Міністрів у Києві. Це достатньо розкриває характер гетьманської держави [82, с. 144-145].

Тим не менше, загострення внутріполітичної ситуації в Україні, провоковане як ззовні, так і внутрішньою підривною діяльністю представників соціалістичної опозиції, вимагав нових форм взаємодії як всередині країни, так і у її стосунках із міжнародними партнерами в цілому та союзниками зокрема.

Тим часом Центральні держави переживали нові політичні та військові поразки. Болгари уклали сепаратний мир з Антантою 29 вересня 1918 р., а на заході ослаб німецький фронт. Капітуляція німців була неминучою.

Саме Гетьман, якого несправедливо звинувачують в тому, що він нібито тримався на «німецьких штиках», передбачив зміну геополітичної ситуації у Центрально-Східній Європі на користь Антанти. Попри всі суперечності внутрішньої політики гетьманський уряд на міжнародній арені діяв послідовно та конструктивно. У вересні 1918 р. в Ясси прибув представник українського уряду І. Коростовець. Перші зустрічі і переговори з представниками союзного командування засвідчили, що офіційний Париж (Лондон і Вашингтон) бачили

Україну лише у форматі федеративних зв'язків з Росією. Так, представник Франції заявив однозначно, що Україна є лише південно-західною частиною Росії, отже гетьманська адміністрація має бути усунена від влади, а на її місце призначений уряд «єдиної і неподільної Росії» [60, с. 170].

7 листопада представники Франції та Великобританії заявили українському дипломату, що їхні уряди не визнали незалежності України, але, остання сама була вина, оскільки перебувала у союзницьких відносинах з Центральними державами. Розуміючи необхідність підтримки України з боку союзників, Гетьман запропонував створити під егідою Антанти Всеросійську федерацію на буржуазно-демократичній основі. 16 листопада уряд України звернувся до союзників з цією пропозицією і отримав позитивну відповідь.

Після переговорів із Антантою, котра категорично заперечувала можливість існування самостійної України і наполягала на відновленні Російської імперії, П. Скоропадський прийняв рішення щодо проголошення відновлення Росії у формі федерації та проголошення України її частиною. Безумовно, тактично це було єдино вірне і вигідне для України рішення, оскільки Україна отримувала підтримку країн Антанти у боротьбі із більшовизмом при фактичній відсутності кінцевого бенефіціаря у вигляді небільшовицької Росії, місце якої у планах Антанти могла з часом зайняти.

14 листопада П. Скоропадський сформував свій останній уряд, який виступав за союз з Антантою на чолі з С. Гербелем. Того ж дня Гетьман видав Федеративну грамоту, адресовану прем'єру Ф. Лизогубу, якою погоджувався на федерацію України з небільшовицькою Росією. У Грамоті Гетьман писав: «Перемир'я між Німеччиною і державами Антанти виключене. Найбільш кривава війна скінчилася, і перед народами всього світу стоїть складне завдання: закласти основи нового життя. Серед решти частин багатостраждальної Росії на Україну випала найбільш щаслива доля. Україна перша навела в себе порядок і законність. При дружній допомозі Центральних держав вона зберегла спокій аж до сьогоднішнього дня. Сьогодні перед нами нове державне завдання. На федеративних принципах має бути відновлена давня могутність і сила Російської

держави. У цій федерації Україні належить одне з чільних місць, бо від неї пішов порядок і законність в краї і в її межах перший раз свідомо відродилися всі принижені і гноблені більшовицьким деспотизмом громадяни колишньої Росії. Їй першій належить виступити в справі створення Всеросійської федерації, кінцевою метою якої буде відновлення великої Росії. Я глибоко переконаний, що інші шляхи були б загибеллю для самої України, тому закликаю всіх, кому дороге її майбутнє, тісно зв'язане з будучиною і щастям всієї Росії, об'єднатись навколо мене і стати грудьми на захист України і Росії» [82, с. 162-164].

Тим часом тривали і переговори в Яссах, де 16 листопада було вирішено ввести війська Франції та Англії на південь Росії і разом з українською армією виступити проти більшовиків. Отже, був певний компроміс у взаєминах з перспективою перерости у відносно стабільний міждержавний союз. Але вирішального удару по планам П. Скоропадського на встановлення відносин з Антантою завдало збройне повстання Українського Національного Союзу [227].

За день перед проголошенням федеративної грамоти лідери УНС на своєму таємному зібранні в Києві обрали Директорію, що мала керувати повстанням проти Гетьмана. Воно відбулося у приміщенні Міністерства шляхів без участі С. Петлюри, що саме тоді був звільнений з тюрми. Він зараз же подався в Білу Церкву, де стояли Січові Стрільці, і схилив їх на свою сторону. О. Назарук написав текст Універсалу про повстання проти гетьмана, до якого С. Петлюра додав кінцевий абзац, що звинувачував Гетьмана в зраді українському народові, скасовував всі його закони, розпустив його армію та покладав вину на німців і «малоросів» за всю діяльність Гетьмана [82, с. 169].

14 грудня гетьман П. Скоропадський опублікував таку заяву: «Я, Гетьман усієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх моїх сил, щоб вивести край з того важкого становища, в якому він перебуває. Бог не дав мені сил справитись із цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, керуючись виключно добром України, відмовляюсь від влади». Після цього перестала існувати гетьманська Україна, яка мала реальні шанси утвердитись як незалежна самостійна держава - суб'єкт міжнародної політики.

2.2. Заходи та засоби реалізації міжнародної політики Гетьманату

Даному періоду української державності властиві більш глибокі відносини України з Німеччиною й Австро-Угорщиною. Це є закономірним з огляду на присутність німецьких військ в Україні, причому, внаслідок запрошення з боку української влади. Спочатку УЦР, а потім і П. Скоропадський, намагалися з допомогою сил союзників посилити владну систему України, домогтися стабільного співіснування з більшовицькою Росією, а також визнання самостійності з боку як нейтральних держав, так і держав Антанти.

Союзні армії відкинули більшовиків з території УД, але це наклало певні кореспондуючі обов'язки на український народ. Центральні держави уклали в Бресті мир з Україною не на гуманістичних підставах, а з цілком раціональних причин. Після тривалого періоду війни союзники були виснажені, і їм був потрібний український хліб, мир у Бресті часто називають «хлібним миром».

Допомігши очистити Україну від московських більшовиків, союзники вимагали від свого нового партнера виконання частини його зобов'язань. Австрійський представник у Києві граф Й. Форгач і німецький представник барон фон Мумм мали докладні інструкції своїх урядів у цій справі. Треба підкреслити, що німці виказали більше такту і розуміння, ніж австрійці. На основі окремої військової конвенції між ними 29 березня австрійські війська мали перебувати на Волині, Поділлі, Катеринославщині, Херсонщині, включно з містом Одесою, а німці були в інших губерніях, включно з Таврійською та Кримським півостровом. В серпні 1918р. австрійська східна армія в УД налічувала 4 корпуси і 2 самостійні дивізії, а німецька в той же час мала 20 дивізій. Присутність такої великої військової сили мусила вплинути на внутрішні відносини в Україні [82, с. 119].

Навіть коли соціалістичний уряд було зміщено приходом до влади П. Скоропадського, самостійність України перебувала у доволі хиткому становищі. Німецькі представники в травні 1918 року обговорювали питання усунення Гетьмана і введення в Україні класичного окупаційного режиму, якщо П. Скоропадський не здійснить ефективною земельної реформи.

Новому уряду доводилося працювати у надзвичайно складних обставинах. Із виходом циркуляра головнокомандуючого німецьких збройних сил в Україні фельдмаршала фон Айхгорна від 22 травня 1918 р. ситуація покращилася. У ньому наказувалося союзним силам протидіяти спротиву і підтримувати П. Скоропадського, який відповідальний за виконання умов Брестського договору. Окрім того, Кайзер Вільгельм II своїм окремим листом визнав Гетьманат і цим значно зміцнив його внутрішньодержавний та міжнародний статус. Українським послом в Берліні був призначений барон Ф. Штайнегель, німецьким послом у Києві – барон фон Мумм. Завдяки взаємній вигоді від укладеного союзу, стосунки між Німеччиною та Австро-Угорщиною з одного боку та Україною із іншого були достатньо рівними і продуктивними.

Особливої уваги заслуговує один епізод українсько-німецьких відносин того періоду – візит Гетьмана до Берліна. Візиту передували обмін телеграмами між гетьманом і імператором Вільгельмом II, а також серйозна підготовча робота, проведена експертами обох сторін, переговори між прем'єр-міністром Ф. Лизогубом і державним секретарем Німеччини фон Гінце [68, с. 79].

За дорученням Кайзера Вільгельма II і його канцлера Георга фон Гертлінга посол фон Мумм 10 серпня 1918 р. вислав свій рапорт із стислим аналізом ситуації в УД. Вільгельм II вирішив зустрітися з П. Скоропадським особисто, і 13 серпня 1918 р. офіційно запросив його приїхати до Німеччини. Гетьман 6 вересня він був прийнятий Кайзером у його фортеці Вільгельмське біля Касселя. За свідченням австрійських дипломатів, Гетьмана всюди сприймали як суверена і голову дружньої незалежної держави. Шпаноккі, описуючи хід відвідин, згадує, що кайзер титулував гетьмана княжим титулом «Ваша Світлість», і з жалем додає, що у цьому відношенні Австрія залишилася далеко позаду, тому їй треба якнайшвидше ратифікувати Брестський мир і закріпити державну позицію Гетьмана, як це роблять німці [82, с. 152-153].

Австрійський дипломат князь Фірстенберг в своєму листі від 2 жовтня рапортував до Відня, що Гетьман узгодив з Кайзером і німецьким урядом таке: Німеччина підтвердила свою підтримку самостійній Україні; вона допоможе

Гетьманові при формуванні нової української армії, яка поки що матиме 120 тис. солдатів, старшин, а згодом це число зросте до 400 тис.; Гетьман взяв на себе зобов'язання провести націоналізацію свого уряду; він погодився провести демократичні вибори до українського Сейму і скликати його першу сесію ще до кінця 1918 р.; темою нарад були також українсько-польські справи, наприклад, Холмщина, як також українсько-російський кордон [82, с. 153].

Цікаво знати, що думали німці про ситуацію в Україні восени 1918 р. В зашифрованій телеграмі Міністра закордонних справ Німеччини від 10 жовтня т.р. до посла в Києві фон Мумма подаються інструкції: Україна має залишатися самостійною державою, а німці повинні мати там провідне становище; українсько-німецький мирний договір не буде анульований навіть загальним мирним договором; Гетьмана треба підтримати в його стараннях провести повну українізацію уряду, земельну реформу і в шуканні згоди з УНС, який буде визнаний Національним Конгресом; російські елементи і агенти Антанти мають залишити Україну; висловлюється думка: хай Україна просить на рівні уряду, щоб німецьке військо залишилося там доти, доки не з'ясується її внутрішнє і міжнародне становище; мирний договір України з Центральними державами буде доповнений окремим, додатковим договором. З вищенаведеної зашифрованої телеграми Закордонного міністерства в Берліні бачимо, що німецькі державні мужі вже тоді передбачали свою неминучу капітуляцію і ясно уявляли критичну ситуацію в Україні. Вони хотіли примирити гетьмана з опозиційними партіями і таким чином переконати УД, що її існування полегшить положення німецького народу після програної війни. Це було б Україні на користь. На жаль, події швидко розвивалися, і не можна було провести дані інструкції в життя. Усе ж таки вони залишаються документом доброї волі німецького народу по відношенню до України [82, с. 156-157].

Не менш активним було дипломатичне життя й у самому Києві, де діяли посольства багатьох країн: Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини, дипломатичні місії Грузії, «війська Донського», генеральні консульства Росії, Туреччини й Австро-Угорщини, а також «Австрійське товарообмінне бюро» та

«Австрійське бюро друку» [68, с. 78]. Безумовно, це сприяло позитивній динаміці становлення України як суб'єкта міжнародно-правових відносин.

Орієнтири Гетьманської дипломатії були традиційними: на першому плані, крім міжнародного визнання, стояла проблема соборності українських земель, яка, втім, тісно перепліталася ще з однією – відносинами з країнами – суб'єктами колишньої імперії. З деякими з них, зокрема, Фінляндією, Литвою, Грузією, труднощів не виникало, адже не було головного каталізатора всіх суперечностей – територіальних проблем [68, с. 78].

Проте, даний період ознаменувався не тільки позитивними прикладами відносин України із союзними та нейтральними державами, іншими суб'єктами міжнародних відносин.

У взаєминах з іншими державами, насамперед з Польщею, саме ці проблеми стали головною перешкодою. До того ж за спірними територіями відразу ж виростили інтереси «третіх» держав. Так, на Холмщину і Галичину зазіхала Австро-Угорщина, на Бессарабію – Румунія [68, с. 78].

Польські землевласники зверталися до австрійської влади з проханнями про повернення націоналізованої землі в Україні та впровадженням окупаційного режиму в Україні. Однак на початку травня радник фон Флотов зробив деякі зауваги про скарги польських поміщиків, зокрема: внутрішні і міжнародні політичні справи не дозволяють легковажити незалежністю України, чого б хотіли польські поміщики, тому перейняття їх ланів владою є виключене; Австрія не може вести польську, односторонню, політику; повернення приватної власності, аграрна реформа і продукція не зразу можуть бути відновлені в Україні [82, с. 120-121].

Ним було поінформовано австрійську владу, що польські землевласники в Україні у царські часи мали проросійську орієнтацію і сприяли московському режиму у його політичних акціях проти Австрії, у зв'язку з чим не мають морального права очікувати допомоги від Австрії.

З тих же причин важко просувалися переговори з радянською Росією. Українську делегацію очолював сенатор С. Шелухін, а російську –

Х. Раковський і Д. Мануїльський. Переговори тривали з травня до листопада і завершилися безрезультатно. Каменем спотикання стала проблема поділу активів і боргів колишньої Російської імперії [68, с. 78]. Важливим фактором стало втручання опозиції до П. Скоропадського в переговори, що ослаблювало позиції УД та було використано більшовиками проти самого існування УД.

Прихід П. Скоропадського до влади природно неоднозначно сприймався політичними силами доби УНР, а враховуючи усталеність їх відносин з країнами Четверного союзу та навіть більшовицької Росії, вони намагалися у своїй опозиційній боротьбі залучити зовнішніх союзників. Натомість дипломатичний корпус Гетьмана намагався протистояти цьому, і особливо яскраво цю розбіжність можна зобразити на прикладі російсько-українських переговорів, що відбувалися влітку та восени 1918 р. [20, с. 101–106].

12 червня 1918 р. був укладений прелімінарний мирний договір, за умовами якого бойові операції на фронті мали припинитися на час ведення переговорів. Головною метою конференції було вироблення умов мирного договору, де особливо ретельно обговорювалася проблема делімітації та демаркації українсько-російського кордону. Суперечки між сторонами з цього приводу фактично завели переговори в глухий кут, оскільки російська делегація висловлювала незгоду з українським проектом кордонів, вважаючи його експансивним щодо Росії. Зі свого боку, українську сторону не влаштовував російський проект, метою якого було задоволення великодержавницьких претензій РСФРР та її більшовицького уряду, намагання зруйнувати територіальну й економічну цілісність Української Держави [137].

Своє ставлення до російсько-українських відносин Гетьман виявив неоднозначно, повністю дистанціювавшись на перших етапах та навіть відсторонивши на певний час офіційну делегацію Міністерства закордонних справ від переговорів [22, с. 133–135]. Однак згодом стало відомо, що П. Скоропадський не лише займав надзвичайно активну позицію, але і вів таємні перемовини, зокрема з метою укріплення власних позицій та протистояння опозиції, яка частково підтримувалася більшовиками, а почасти орієнтувалася на

спільні з Росією інтереси. Останнє потребувало рішучих дій ще й на тлі зростання терористичних загроз. Насправді більшість опозиційних сил, що орієнтувалися на більшовицьку Росію, використовували в своїй підривній діяльності виключно методи терору. Останнє засвідчує про деструктивний характер опозиційного протистояння із Урядом П. Скоропадського та нехтування більшістю опозиційних сил устремліннями до розбудови української держави [22, с. 135–137].

Фактично це було жорстке протистояння українських сил з ідеєю відновлення Великої Росії. До того ж реалізація цієї політичної лінії Гетьманату від самого початку була різко обмежена геополітичними зазіханнями Німеччини. Однак до практичної реалізації цих угод справа не дійшла. Розгляд багатьох питань затягувався через зволікання переговорів російськими представниками. На початку жовтня 1918 р. переговори були перервані, не дійшовши до основної мети – укладення мирного договору між обома державами [89, с. 43–44].

Проте, не тільки опозиція намагалася використати більшовиків для боротьби з П. Скоропадським. Більшовики прикладали надзвичайних зусиль для будь-якого розхитування України зсередини, і важливим фактором дестабілізації України було використання українського протигетьманського руху на свою користь восени 1918 р. Окрім того, жандармерія України перехопила більшовицького дипломатичного кур'єра з 3 млн. крб. на агітацію проти Гетьмана. Вони перевозили своїх агентів у дипломатичних запломбованих вагонах, а т.зв. Всеукраїнський Центральний Революційний Комітет закликав українців воювати проти П. Скоропадського і його союзників. У деяких районах з'явилися більшовицькі партизани. У зв'язку з вибухом арсеналу в м. Одесі ув'язнено більшовицького консула М. Бека, у якого під час обшуку знайдено «Інструкцію для Червоних Гвардій» для підготовки загального повстання в Україні. Більшовики серйозно готувались до революції в УД.

Гетьман зірвав переговори з більшовиками, і в той же час більшовицькі загони з'явилися на північно-східних кордонах України. На 6-му з'їзді Рад комісар Л. Троцький говорив: «Питання про південний фронт стало тепер для

нас дуже різким. Німецький мілітаризм, безумовно, впаде; він буде змушений покинути Україну, а англо-французький мілітаризм поспішить його заступити. Нам треба зайняти Дон, Північний Кавказ і Каспій та підтримати робітників і селян України. Необхідна мобілізація всіх сил батьківщини, бо вони потрібні в першу чергу південному фронту» [82, с. 160-161].

Ворожі щодо України наміри демонстровано не тільки у ході переговорних процесів з Україною, але й фактичним нарощуванням військової сили на кордонах з Україною, яке, втім, опозиційні сили послідовно ігнорували.

Це було імперіалістичне планування більшовиків, небезпеку якого недобачали українські партійні лідери. Проти України була сформована окрема Восьма армія із штабом у м. Воронежі. Її ударною силою була т.зв. Таращанська повстанська дивізія, 2-га Орловська, 9-та піша, 12-та і 13-та стрілецькі дивізії. Усього близько 75 тисяч солдатів, 1400 кінноти, 170 гармат, 427 кулеметів, 15 літаків і 6 бронепоездів. Вся ця маса людей і озброєння чекала виходу німців з України, щоб почати новий напад і знищити її самостійність. Є підстави думати, що чимало українських партійних лідерів не замислювались над тим, бо ще й тепер вірили, що з більшовиками легко буде домовитись і що вони пошанують суверенні права українського народу [82, с. 162]. Українська опозиція діяла у відповідності з інтересами більшовицької Росії.

Зокрема, УДНС у своїй завзятій протигетьманській агітації ввійшов у таємні переговори з більшовиками у Києві, як про те свідчать В. Винниченко і М. Шаповал. На думку І. Нагаєвського, в даному моменті більшовикам ішлося тільки про те, щоб знайти когось, хто зсередини почав би руйнувати Українську державу, бо самі вони чулися заслабкими і не могли відважитися вийти проти німецьких полків, що були в Україні [82, с. 148-149]. Була створена організація, звана Чорною сотнею, що убила головнокомандуючого в Україні генерала Г. фон Айхгорна разом з його ад'ютантом капітаном фон Дрекслером. Вбивцею був Б. Донской, який приїхав в Україну з Москви із планами щодо замаху на Гетьмана, на генерала Гренера й посла фон Мумма.

Вбивство Г. фон Айхгорна викликало в Україні обурення людей, а в усіх майже європейських державах преса коментувала цей замах як намагання більшовиків зірвати німецько-український мир у Бресті. Натомість преса Антанти приписувала замах українцям, як засіб їх оборони проти німців та проти гетьманського режиму [82, с. 149-150].

Наступним важливим полотном міжнародних відносин України даного періоду є стосунки із представниками РІ, з яким керівникам держави доводилося рахуватися, особливо після поразки Центральних держав у стосунках із Антантою. Хоча Російської імперії на той момент фактично не існувало, її активні прихильники прикладали надзвичайних зусиль для її відродження. Особливістю даних процесів є те, що, цей фактор мав надзвичайно великий негативний вплив через своїх агентів як на внутрішню ситуацію в Україні, так і на міжнародному рівні на визнання її суб'єктності, особливо у стосунках із Антантою. При П. Скоропадському для представників імперії в еміграції були створені надзвичайно комфортні умови, у відповідь на що вони провадили активну антиукраїнську діяльність, планували відродження РІ, а у військовому сенсі у кращому випадку зберігали нейтралітет, а часто – вступали до більшовицьких лав і воювали проти УД.

У Києві існували проімперські клуби й організації, де обговорювалася боротьба проти суверенної України. Серед таких виділялися Київський Національний Центр і Союз Відродження Росії. Провідник російських кадетів П. Мілюков якийсь час проживав у столиці України та вів активну протигетьманську і антиукраїнську діяльність, у тому числі і у переговорах із союзниками – німцями і австрійцями. Він переконував, що Україна має бути частиною Росії та планував військовий переворот, а своїх послідовників закликав максимально розхитувати УД, яку у анархічному вигляді набагато легше можна буде поглинути Росії. Очевидно, така логіка проглядається і у сучасній політиці Росії щодо України. Ми бачимо величезну кількість інспірованих зовні акцій і дій, що виглядають як планомірна диверсійна робота.

В 14 великих містах України діяли законспіровано 4 тис. московських старшин і студентів, які під проводом капітана Г. фон Герца все робили для повалення України і відбудови Росії. Вони відважилися надрукувати в своїм органі «Русский Голос» інтерв'ю з видатним членом більшовицької мирної делегації в Києві Д. Мануїльським, який твердив, що «матушка Рассея» може воскреснути або як «єдина» монархія, або як федеративна більшовицька республіка [82, с. 148]. Дана ситуація яскраво ілюструвала, що у більшовицької Росії і РІ у еміграції не існувало суперечностей, якщо це стосувалося питання УД. Ситуація у сучасній Україні демонструє актуальність даного висновку.

Австрійський князь Е. Фірстенберг у жовтні звітував до Відня, що йому відомо про плани з Києва починати відродження царського режиму. У самому Києві й околицях є близько 40 тис. московських старшин і солдатів, а на Дону – 60 тис., і всі вони об'єднані однією таємною організацією. У момент виведення союзних армій з України імперіалісти спробують проголосити свою монархію. Є люди з оточення П. Скоропадського, що співпрацюють з ними. Це демонструє недооцінку П. Скоропадським негативного впливу представників Російської імперії в Україні не тільки на держави в цілому, але й на сприйняття Гетьмана українським народом та союзниками.

На фоні нових військово-політичних поразок союзників до Берліна було направлено Д. Дорошенка. Згодом, після зречення Вільгельма II та відставки канцлера Г. фон Гертлінга, німецькими представниками було обіцяно залишити німецькі сили в Україні до сформування армії УД. Проте, на початку листопада у Німеччині відбулася революція. У зв'язку з цим П. Скоропадський намагався вступити у переговори із представниками Антанти. Було прийнято рішення відрядити на переговори до США барона А. Розена, а Д. Дорошенка до Швейцарії на зустріч з італійським прем'єром А. Орландо.

Гетьманом українському послу у Болгарії О. Шульгину було доручено провести переговори з американцями. США відповіли, що не визнають України як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, а тільки у федерації з Росією. До представників країн Антанти у Яссах було відряджено дипломата

І. Коростовця із заявою, що якщо особа Гетьмана є перешкодою визнання самостійної України, то він складе свої повноваження. Така пропозиція була відкинута із обґрунтуванням, що Україну створити німці для розвалення Росії. Сама ж Україна своєю співпрацею із німцями нівелювала стосунки із Антантою, у зв'язку із чим не може розраховувати на визнання її самостійності.

Революційна загроза та більшовицька окупація після залишення України німцями не переконала представників Антанти, які опиралися на сили білогвардійської добровольчої армії. До Ясс прибула делегація московських кадетів на чолі з П. Мілюковим, яка представила свій Меморіал від 4 листопада, у якому проголошувалося відновлення «единой и неделимой России». Частина делегації пізніше поїхала до Парижа, щоб провадити антиукраїнську пропаганду.

Під кінець жовтня і на початку листопада 1918 р. Гетьман був певний, що після виходу німецьких та австрійських військ з України сюди знову зайдуть більшовики, і тому намагався вплинути на Антанту через посередництво нейтральних держав, але йому відповідали, що Антанта думає про віднову давньої Росії без жодних територіальних змін. Зрештою, те саме проголосив американський президент Вудро Вільсон у своїх 14 пунктах [82, с. 160].

У той же час всередині України відбувалася чергова зміна влади. Після захоплення 12 грудня 1918 р. військами Директорії м. Одеси та підписання німцями угоди про нейтралітет із Директорією наступного дня, відбулося зречення від влади П. Скоропадського, оприлюднене 14 грудня. Таким чином, опозиційні до гетьманської України сили розпочали громадянську дестабілізацію всередині України на фоні передбачуваної війни України на чотири фронти, поставивши власні ідеологічні уявлення та політичні цілі у пріоритет відносно самого існування самостійної держави Україна. Це відбулося одночасно із розвалом Австро-Угорської монархії, коли Галичина, Буковина і частково Закарпаття проголосили незалежність та очікували допомоги Києва. Повалення гетьманської України, початок громадянської війни і експансія більшовицької Росії знівелювали таку можливість.

2.3. Визначальні засади міжнародних відносин у зазначений період.

Провідним фактором, який визначив результативність зовнішньополітичного курсу держави П. Скоропадського, були процеси внутрішньої консолідації суспільства [137, с. 63–69]. Проте, досягнення об'єднання суспільства було неможливим як в силу опору соціалістичної опозиції, так і внаслідок власних помилок: толерування носіїв ідей відродження РІ, що відбувалося у вигляді масового надання їм українського громадянства, ігнорування підривної ідеологічної роботи проти самостійності України та призначень їх у керівництво державою.

Першим міністром зарубіжних справ у Кабінеті Міністрів був Д. Дорошенко. Хоча фактичним керівником міністерства вважали О. Палтова, який займав посаду товариша міністра закордонних справ та добився дозволу в німців на формування національної армії та флоту. Уряд формувався за професійним принципом і працював в умовах наростання ідей більшовизму серед населення. Серед членів уряду більшість була на боці проросійського федеративного чинника, що викликало критику Гетьмана, якому закидали малочисельність українців в уряді. На це вказувала й німецька окупаційна адміністрація. Сам Гетьман дотримувався думки, що українці хороші в партійній роботі, але не спроможні вести державотворчу діяльність [92, с. 302]. Ще одна помилка Гетьмана – невміння використати наявний національний ресурс і втрата суспільної підтримки [36, с. 70].

Міжнародні відносини України періоду Гетьманату здійснювалися на фоні розпаду тогочасних імперій, швидкої зміни активних суб'єктів цих відносин, низка яких були агресивними щодо УД. Значний інтерес викликає аналіз географії дипломатичних зв'язків Гетьманату.

Історія двосторонніх відносин із суміжними країнами формує спільні традиції та розкриває підґрунтя тих потенційних конфліктів, які мають або можуть мати місце в сучасних умовах. Історичний досвід формування самого дипломатичного корпусу, організаційного і законодавчого забезпечення діяльності зовнішньополітичного відомства та закордонних дипломатичних

представництв сприяє уникненню гострих протиріч у двосторонніх відносинах із країнами, що є правонаступниками держав зразка 1918 р. Сам історичний період існування УД, який ознаменувався революційними настроями та намаганнями молодого української політичної еліти здобути міжнародне визнання для власної держави, передбачав необхідність розроблення комплексних зовнішньополітичних стратегій [30, с. 13].

Ще до ратифікації мирного Брест-Литовського договору Україна виділила кошти на відкриття тимчасових дипломатичних представництв у Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії та Румунії. Це рішення оформлене Постановою РМ за № 87 від 21.06.1918 р. Законом № 104 від 4.07.1918 р. були засновані генеральні консульства в Петрограді й Москві, ще 19 дипломатичних представництв знаходились у великих російських містах. Згодом цей закон було доповнено наказом № 160 МЗС «Про заснування нових консульських агентств» у Мінську, Вільно, Ризі, Гельсінфорсі, Самарі, Новочеркаську, Тифлісі, Батумі, Омську, Ташкенті. 8 жовтня було засноване дипломатичне представництво 2 розряду УД у Швейцарії та Фінляндії. З 6 листопада уряд прийняв закон «Про утворення нових консульських установ УД...». Відповідно було утворено вісім Генеральних консульств у Німеччині, Австрії та Угорщині, Румунії, Туреччині, Швейцарії, Росії, на Кавказі, решта 13 консульств і віце-консульств були відкриті в Болгарії, Фінляндії, Литві, Данії, Нідерландах, Швеції, Норвегії, Польщі, Курляндії (Латвія), на Дону, у Західному Сибіру, Східному Сибіру, Туркестані [52, с. 25-41].

Гетьман зосередився на найближчих сусідах України, які теж могли стати жертвами більшовицької агресії: Дону і Кубані.

7 серпня 1918 р. Україна і Всевелике Військо Донське підписали угоду про співпрацю й обмінялись дипломатичними місіями. Незалежність Донської Республіки була проголошена на Крузі Порятунку Дону 18 травня 1918 р. на теренах Облaсті Війська Донського після ліквідації Донської Радянської Республіки з визволенням Новочеркаська козацькими загонами 10 травня 1918 р. Незалежність Дону від Росії була затверджена постановою Великого Донського

Круга 15 вересня т. р. Керував на Дону в 1918-1919 рр. обраний військовий отаман П. Краснов. 14 вересня 1918 р. між Україною і Донською Республікою був підписаний договір з питань торгівлі та промисловості. 28 вересня була підписана митна угода. 21 листопада створено комісію для надання фінансової та збройної допомоги. Уряд УД брав участь у формуванні Добровольчої армії, виділивши для її потреб 10 млн. крб. Згодом були засновані представництва Гетьмана при Добровольчій, Південній та Донській арміях, однак ці кроки не були оцінені великоросами, останні виступали проти української державності [92, с. 232-234].

З 2 червня 1918 р. доброзичливі дипломатичні стосунки мали місце і з Кубанню, на території якої 5 листопада 1918 р. були відкриті українські представництва. Населення Кубані на той час на 60 % складала українці. 16 лютого було проголошено Кубанську Народну Республіку. Кубанські представники мали намір увійти до складу УНР на правах федерації, ці ж наміри залишились і по відношенню до гетьманської УД. Улітку уряд П. Скоропадського розпочав переговори з Кубанським краєм і надав йому військову допомогу. Були наміри направити в Чорномор'я дивізію для допомоги в боротьбі з більшовиками. Очолював Крайовий уряд М. Алексєєв, якого згодом замінив А. Денікін, відносини з яким у П. Скоропадського не склалися. При Кубанському крайовому уряді було відкрито українське посольство. А. Денікін свого представника не вислав, хоча його військові на території України вільно проводили мобілізацію російських офіцерів. Такі відносини залишились до кінця Гетьманства [92, с. 235-237].

Ставлення П. Скоропадського до суміжних держав, з якими в Україні були територіальні конфлікти, зокрема, Румунії, Угорщини та Польщі, було більш конкретним. 2 жовтня 1918р. до Києва прибула румунська делегація для переговорів. Це було логічним кроком, бо урядовий наказ заборонив вивезення з УД товарів до Румунії та анексованої Бессарабії без встановлення між державами політично-господарських відносин. 29 червня комісія УД ліквідувала майно Румунської держави на своїй території [101, с. 135].

Румунське військове командування без згоди українського уряду приєднало Хотинський, Аккерманський та Ізмаїльські повіти Бессарабської губернії, 70 % населення якого становили українці, до своєї території. Анексія Бессарабії з боку Румунії відбулась у листопаді 1918 р. за мовчазної згоди Антанти. Митним демаршем та економічною блокадою уряд П. Скоропадського намагався повернути анексовану Бессарабію. Улітку 1918 р. стало зрозуміло, що країни Антанти вийдуть переможцями в I світовій війні, П. Скоропадський змушений був відступити й погодитися на зносини з Румунією. Румунія була союзником Антанти, і П. Скоропадський у новій геополітичній ситуації не планував їх псувати. 27 жовтня 1918 р. у Чернівцях румуни організували Національну раду, яка перебрала всю повноту влади, що привело 11 листопада до окупації колишнього герцогства. Дії Румунії були знову схвалені Антантою.

Національний конфлікт у Закарпатті 1918 р. розв'язався мирним шляхом. 8 листопада створено Руську народну раду, яка 19 листопада 1918 р. висунула домагання про національну самовизначеність. Угорщина погодилась на існування автономії Руський край з власним законодавчим органом Руською радою та призначила губернатором А. Штефана. Закарпаття залишилось у складі Угорщини.

Стосунки України з відродженою Польщею в 1918 р. були непростими. У період 1918-1920 рр. УД і Польща мали воєнне протистояння, а від 24 квітня 1920 р. - стали союзниками проти більшовиків. 20 жовтня т.р. Україна відкрила своє дипломатичне представництво в Другій Речі Посполитій. Польща, як і Росія, дотримувалась кордонів, які відповідали довоєнним. П. Скоропадський стояв на принципах етнічної територіальності. Гетьман був готовий віддати полякам північ Холмщини і визнавав за Польщею частину Волині, яка була колонізована останньою. Німеччина підтримувала П. Скоропадського в його визначеннях кордонів УД [36, с. 71-72].

Ще до завершення війни за далекоглядною пропозицією Д. Дорошенка уряд України надіслав свої дипломатичні місії до провідних країн світу: Великої Британії, Франції та США. Український міністр МЗС робив спробу в жовтні,

коли став зрозумілим програш Німеччини у війні, розпочати переговори з країнами Антанти. Д. Дорошенко був єдиним прибічником незалежної самостійної України в Раді міністрів. У жовтні 1918 р. дев'ять міністрів уряду П. Скоропадського дійшли спільного висновку щодо зовнішньополітичного курсу держави. Вони виступили проти більшовицького режиму, погодившись на фінансову та військову допомогу державним формуванням, на які розпалась РІ. У першу чергу йдеться про Дон та Кубань, які хотіли долучити до УД. Міністри П. Скоропадського підкреслили культурну, релігійну та історичну спорідненість Росії та України. Тобто залишились на позиції українського федералізму в складі відновленої Росії. Одночасно уряд хотів орієнтуватись на політику країн Антанти, до якої долучились США, Італія, Японія, Румунія. Отже, простежуємо зміну зовнішньополітичного курсу уряду П. Скоропадського, який намагався адаптуватись до нової геополітичної ситуації навколо України [36, с. 70-71].

Галицький політиком бачив у Гетьмані носія російської імперської свідомості та німецьку маріонетку. Ще більше галичани боялись соціалістичного перевороту з боку В. Винниченка та С. Петлюри, тому змушені були терпіти гетьманську владу. Галичани покладали надію на Австро-Угорщину, яка за таємним додатком до Брест-Литовського мирного договору повинна була створити автономний край Галичина у своєму складі. Пізніше австрійці плекали контркандидатуру на гетьманство в Україні ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга-Лотрінгена, відомого полковника УСС під прізвиськом Василь Вишиваний. Такого проекту для Галичини бажали Є. Петрушевич та К. Левицький, керівники Західноукраїнської Народної Республіки (далі ЗУНР). Проти австро-угорського вектора в зовнішній політиці УД виступала Німеччина. 5 листопада 1918 р. П. Скоропадський відправив на Галичину запізнілу дипломатичну місію, виділивши для цього до кінця року 25 777 крб. Командир полку Українських січових стрільців Є. Коновалець у листопаді 1918 р. намагався добитись особистої зустрічі з Гетьманом, але останній відмовився його прийняти, відправивши до Д. Дорошенка, міністра закордонних справ, з яким перемовини не отримали позитивного продовження. Про свій вчинок

П. Скоропадський в еміграції жалкував, але історію не повернеш. Гетьман так і не зумів під час свого правління виробити толерантну позицію щодо галичан.

Ще одним із напрямів міжнародної політики П. Скоропадського був регіон Чорноморського басейну. Із Кримом дипломатичних стосунків встановлено не було, бо Гетьман вів політику приєднання Кримського півострова до тодішньої України на правах автономної території. Німеччина до вересня 1918 р. вважала півострів російською територією. Слід відзначити, що кримські татари в грудні 1917 р. обрали курултай (сейм) і проголосили демократичну республіку, яку очолив Дж. Сейдамет. Згодом більшовики захопили Крим і проголосили Радянську Республіку Тавриду. Представники УНР фактично відмовились від Кримського півострова й на Брест-Литовських переговорах кримське питання не піднімалось. У травні 1918 р. Крим окупували німці, дозволивши самопроголошений уряд генерала М. Сулькевича, який провадив проросійську політику. За його ініціативи була заборонена українська мова, у цей час російська визнавалась офіційною, були закриті українські газети, церкви підпорядковані Московському патріархату. П. Скоропадський відповів митною та економічною блокадою півострова, що швидко змусило М. Сулькевича у вересні сісти за стіл переговорів, однак Крим був зайнятий чорносотенною Добровольчою армією генерала А. Денікіна [81, с. 231, 264-266, 286].

Режим гетьмана П. Скоропадського послідовно протягом 7,5 місяців свого існування прагнув приєднати Крим до України, виходячи із стратегічних міркувань. Проте німецькі військові розглядали можливість перетворення окупованого ними Криму на колонію чи протекторат Німеччини. Частина лідерів кримськотатарського руху спробувала здійснити проект побудови незалежної національної держави під протекторатом Німеччини та Туреччини [124, с. 7].

Особливістю періоду є також реальна політична цінність для країн Антанти представників вже неіснуючої РІ, які стали вагомим ворожим фактором щодо УД. Саме вони створили можливості для більшовицької окупації України після відходу німецьких та австрійських військ. В якійсь мірі, можна допустити свідоме

підігрівання більшовицькій Росії з боку цих представників з метою об'єднання російських земель.

Зовнішня політика держав великою мірою залежить від внутрішньої згуртованості суспільства. На жаль, попри ефективне вирішення питань у зовнішній сфері та керівництві державою, Україна періоду Гетьманату зіштовхнулася із вкрай негативним внутрішнім явищем – роздробленістю народу, ідеологічною війною всередині країни та спробами втручання окремих частин українського політикуму у міжнародні відносини.

У травні 1918р. було створено Український Національно-Державний Союз. У зверненні від 24 травня УНДС звинуватив гетьманський уряд у неспроможності «спастися державу від анархії і безпорядків, встановити тверду владу, засновану на довірі народу, і зміцнити Україну» [68, с. 85].

Згодом УНДС опублікував своє антигетьманське за суттю звернення до німецького народу, де намагався перекласти вину за українсько-німецькі непорозуміння в часи УЦР на російські інтриги. Подібний меморіал від Союзу Земства передав представникам Центральних держав, які були підписантами миру у Бресті, С. Петлюра. Ці меморіали не тільки не мали позитивного впливу на реальну ситуацію в Україні, але погіршували її.

Таким чином, визначальною особливістю цього періоду українського державотворення є рівне спілкування із союзниками як представників офіційної влади, так і опозиції, причому, при постійній зміні їх ролей.

У серпні УНДС перетворився в «Український національний союз» і його тиск на тодішній режим значно посилювався. Програмні цілі нової організації, очолюваної з 18 вересня 1918 р. В. Винниченком, який називав її «єдиним фронтом найголовніших провідних сил українства», полягали, зокрема, у боротьбі за «законну владу в Україні, відповідальну перед парламентом», проведенні загальних демократичних виборів і захисті «прав українського народу і української держави у міжнародній сфері» [68, с. 86].

На початку вересня українські політичні партії передали свій меморіал представникам Центральних держав в Україні, в якому подавались такі

пропозиції розв'язання затяжної кризи: українські партії визнають Гетьмана головою держави; УНС домагається впливу на створення нового кабінету; має бути проголошена амністія політичним в'язням; Всеукраїнський Конгрес делегатів партій вибере Державну Раду, що матиме силу діяти від імені народу аж до укладення загального миру. Притому вони пропонували, щоб земля, вода і ліси належали державі, за винятком сорока десятин юридичним особам. Крим, Бессарабія і Кубань мають бути об'єднані з Україною. Хай Центральні держави подбають, щоб у Києві якнайскоріше чеканено монети й друкують кредитні білети. Ці пропозиції повинні бути виконані до 25 вересня 1918 року [82, с. 155].

Представники соціалістичних партій у традиційній манері, не маючи чого запропонувати ні чинній українській владі, ні союзникам України, окрім припинення провокування безпорядків в державі на догоду зовнішнім ворогам, мали величезну кількість претензій та вимог. Фактично, заради отримання влади та явної допомоги більшовицькій Росії вони підривали стабільність українського суспільства та довіру до України.

Пропозиції УНС порушували такі важливі питання, як територіальні претензії України щодо інших країн та повертали соціалістичні підходи до управління в Україною. Тим не менше, Гетьман на початку жовтня запросив уповноважених представників даного союзу. Претензії УНС були апріорі сформульовані у такій формі, що не передбачали компромісу. Тим не менше, П. Скоропадський не озвучив певного рішення, але закликав представників УНС у особі В. Винниченка і уряду на чолі з Ф. Лизогубом дійти порозуміння.

Під час цих переговорів В. Винниченко обнародував заклик до українського народу, у якому повідомляв плани нового уряду: скасування великої земельної власності, передача надлишкової землі селянам, повернення законодавства періоду УЦР. У даному зверненні він закликав приєднати до України Галичину, Холмщину, Бессарабію, Дон і Кубань. Незрозуміло, навіщо В. Винниченко висував такі нереальні претензії та втягував Україну у нові збройні протистояння. Позиція В. Винниченка була настільки несвоєчасною, що УНС у органі «Нова Рада» відмежувався від неї, зазначивши, що це його особиста

позиція. Претензійність заклику, невдалий час його висунення тільки поглибили політичну кризу в Україні.

Слід погодитися із думкою М. Кравчука, що заснований на джерелах аналіз її ідеології стосовно зовнішньополітичних аспектів, які визначали її міжнародний статус, свідчить, що національна опозиція була ідеологічно, концептуально та психологічно близькою до російських більшовиків і схильною до міждержавних компромісів [29, с. 120–133]. У практичній площині це виявлялось у радикальній критиці зовнішньої політики гетьманських урядів як «проросійської» та «пронімецької» водночас.

Опозиційний рух, який стрімко розвився від початку існування Гетьманату, створив надзвичайні перешкоди на шляху становлення української державності. Дипломатична служба П. Скоропадського виявилася не стільки неефективною у боротьбі із опозиційними силами, скільки неготовою до того, що закордонні держави так швидко налагодять політичні контакти з лідерами опозиційних рухів. Більшість країн Європи якщо не визнавали Гетьмана, то сприймали його як легітимного очільника нової держави. Натомість і Німеччина, і Австро-Угорщина пішли на контакти та поступки опозиціонерам, оскільки останні використовували надзвичайно радикальні заходи боротьби, що загрожувало не лише політичній стабільності, а й економічним відносинам УД. Саме тиск через перебої у постачанні зброї, амуніції, продовольчих і побутових товарів, фуражу та інших товарів, необхідних для ведення війни Німеччині та Австро-Угорщині, особливо на її завершальній стадії, вплинули на лояльність німецької окупаційної влади. Через це опозиційний рух в Україні набув надзвичайної активності та став доволі ефективним [21, с. 273–294].

Говорячи про місце дипломатичного корпусу Гетьманату в цьому протистоянні, слід згадати спроби тиску дипломатичної місії в Берліні на німецьке командування у питанні створення національної армії України. Однак дієвих превентивних заходів дипломати, на жаль, не спромоглися здійснити, через що різні опозиційні сили встановлювали політичні контакти одразу з декількома країнами. Акцент робився на прагненні держав Четверного союзу

створити з України певний бар'єр для більшовицької Росії. Реалізація таких намірів не вдалася через відсутність в Україні регулярної армії. Що ж до підтримки опозиційних рухів, то високопосадові союзників не вбачали за необхідне витрачати великі асигнування, однак прагнули мати певні важелі впливу на П. Скоропадського, якими могли бути опозиційні партії. Але при цьому привертає увагу низький рівень активності дипломатичного корпусу і, зокрема, МЗС України з реагування на загрози опозиційного руху та протистояння розширенню їх контактів із закордонними країнами [23, с. 56–66].

В результаті складних обставин П. Скоропадським була видана Грамота від 14 листопада, яка була тактичним заходом та мала метою порятунок Гетьманату. Нова політика повинна була стати запобіжником від більшовицької окупації, але стала причиною повстання, інспірованого УНС. Гетьман був звинувачений у «русофільстві», що позбавило його остаточної підтримки суспільства. Соціалісти отримали аргумент для повалення Гетьманату.

Своєю Грамотою П. Скоропадський фактично визначав Україну пріоритетним партнером Антанти в боротьбі з більшовизмом, який вже на той момент продемонстрував себе ворогом УД. Керівництво держави лівого ідеологічного спектру, зокрема і В. Винниченко проголошували Україну «національну по формі і комуністичну по змісту» та бачили у російських більшовиках однодумців. З часом російський більшовизм, який по факту був імперіалізмом, знищив суверенну Україну.

Ті еліти, які ще нещодавно активно проводили заходи з приводу перетворення Росії у федерацію для її збереження, які видавали Універсали про колоніальний статус України щодо Росії як метрополії, використали таку тотожну їм за формою, але іншу за суттю та вимушену під тиском Антанти позицію П. Скоропадського проти самого існування України як самостійної держави. Піднявши повстання проти нової політики Гетьмана, вони відкинули допомогу країн Антанти та відкрили дорогу більшовицьким військам.

Висновки до розділу 2

Даний період українського державотворення відбувається фактично під зовнішнім протекторатом союзників за присутності військ Німеччини та Австро-Угорщини на території України внаслідок запрошення УНР з метою очищення України від військ більшовиків. Боротьба представників соціалістичної опозиції із впливом союзників на Україну є непослідовною. Безумовно, що певні зустрічні обов'язки за військову допомогу на Україні поклалися, чого представники УЦР не могли не усвідомлювати. Керівництво П. Скоропадського було спробою упорядкування новоствореної УД та потенціювання розвитку як провідної держави західного світу під наглядом союзників, зацікавлених у ресурсах ефективно господарюючої України.

Детермінуючий вплив німецької компоненти стає визначальним як для внутрішньої, так і для зовнішньої української політики. Можна говорити про певну форму зовнішнього управління, хоча і однозначно виправдану. Часто міжнародна взаємодія відбувалася за посередництва австрійських і німецьких представників, а не напряду із суверенами даних держав, що підкреслює недостатню самостійність влади. Поряд із цим, слід констатувати закономірність таких процесів з огляду на неструктурованість власного владного апарату Української держави та залежності від військових сил союзників. Проте, така форма державного управління могла з часом дозволити Україні розбудувати власну владну систему та стати повноцінним суб'єктом міжнародних відносин.

Особливістю зовнішньої та внутрішньої політики даного періоду є низка центрів впливу офіційного та неофіційного характеру. Тільки із української сторони можна виділити і офіційне представництво України Гетьманом, і незалежні зовнішні зносини із іншими суб'єктами міжнародних відносин лівої опозиції, і представників псевдодержавних утворень на території України, інспірованих більшовицькою Росією, і міжнародні стосунки представників білої еміграції, які вважали Україну частиною Росії і впливали на переговори.

Через підривну ідеологічну діяльність опонентів Гетьман фактично опинився без соціальної бази підтримки. З одного боку, союзники вимагали

знайти порозуміння із опозицією заради об'єднання суспільства, з іншого це порозуміння не могло бути досягнуте через неадекватні претензії представників соціалістичних сил, впровадження яких фактично означали б економічну дестабілізацію та відкриття нових фронтів на кордонах України.

Завдання щодо встановлення міжнародного визнання України було виконано блискуче. Активність дипломатичного корпусу насправді принесла велику користь для становлення молодій державі в умовах її формування. Зокрема, у період Гетьманату Україну визнали 30 країн, 10 з яких мали свої представництва в Києві. Відповідно Україна також мала своїх представників в іноземних державах (у 23 країнах), що дало змогу якісно будувати відносини на міжнародній арені [63, с. 125–127].

Таким чином, діяльність української дипломатичної служби в добу УД гетьмана П. Скоропадського зробила потужний внесок у розвиток міждержавних стосунків у пріоритетному й найбільш важливому напрямку зовнішньополітичного курсу країни на той час – у бік Центральних держав на чолі з Німеччиною. Саме завдяки зусиллям уряду, міністерства закордонних справ та дипломатичних представництв склалися тісні зв'язки та ділове співробітництво з європейськими державами. Україна досягла певного успіху у використанні могутності й впливу країн Європи для вирішення важливих проблем державного будівництва: міжнародного визнання, забезпечення незалежності, захисту справедливо погоджених кордонів з урахуванням соборності етнічних українських земель. Проте, незважаючи на усі досягнення, невдач було більше, оскільки зберегти державу так і не вдалось. Помилки, допущені тогочасним очільником країни, як щодо внутрішньої консолідації та визначення пріоритетів, так і з позиції міжнародної діяльності і побудови міцних зовнішніх відносин у жодному разі не повинні повторитись. Тому період Гетьманату П. Скоропадського має стати справжнім уроком для сучасних політичних діячів, які взяли на себе відповідальність за збереження та розбудову сучасної незалежної могутньої України [30, с. 12-21].

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ ДИРЕКТОРІЇ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

3.1. Нормативно-правове забезпечення міжнародних відносин в добу Директорії

Після від'їзду союзних військ з України відбувалася її повзуча окупація більшовицькою армією. Їй сприяла серйозна ідеологічна агітація. В результаті цього поглибилися відмінності між позиціями лівих соціалістичних фракцій в УД, що зумовлювало ще більш глибоку кризу державності України.

Після зречення влади П. Скоропадським на чолі держави стала Директорія УНР. 13 листопада на зібранні УНС було обрано В. Винниченка, С. Петлюру і Ф. Швеця, а потім залучено ще О. Андрієвського і А. Макаренка.

Сама ідея директорії виникла з дуже популярних тоді аналогій з Великою французькою революцією. Водночас французька й українська директорії були схожі тільки назвою і кількісним складом [68, с. 86].

Третій період новітньої історії української державності розпочався 19 грудня із вступом військ Директорії до Києва. Повернулася УНР, але спільними були тільки назва і деякі загальні риси при протилежному змісті.

Для попереднього аналізу діяльності Директорії, у тому числі у міжнародній площині, слід розуміти, що більшість знову здобули соціалісти. Причому, їх соціалістичні ідеї носили додаткові геополітичні вектори, що й обумовило у подальшому серйозні прорахунки чи свідомі помилки як у нормотворчій та управлінській діяльності, так і у міжнародних відносинах.

С. Петлюра був фактичним керівником антигетьманського виступу [125, с. 17]. Він теж мав власні ідейні уподобання, пов'язані із іншим геополітичним сусідом – Польщею, що закінчилося підписанням у критичний для України час договору, вигідного Польщі та абсолютно провального для України як з точки зору втрати територій, так і морального - позбавлення України підтримки Галичини. За свідченням І. Нагаєвського, С. Петлюра мав «конспіративні зв'язки» із польським соціалістом Ю. Пілсудським, про що не знали члени Директорії та уряду. С. Петлюра був переконаний, що самостійна Україна влаштує Польщу, і думав, що такого самого переконання є Юзеф Пілсудський,

тому йшов йому на уступки, укладаючи всякі «угоди», іноді в дуже невідповідному часі й формі, яку використовували поляки на Мирній конференції в Парижі на шкоду Україні [82, с. 256].

Під час повалення гетьманського режиму УНС під Курськом готувалася 75-тисячна армія більшовиків для наступу на Україну. Вторгнення почалося вже на початку січня. Це зумовило боротьбу двох груп у складі Директорії та уряду: В. Винниченко і В. Чехівський були за порозуміння з більшовиками, з ними солідаризувалися М. Грушевський, М. Шаповал, М. Любинський. Інші члени були за порозуміння з Антантою або додержання нейтралітету [82, с. 260]. Три її члени: В. Винниченко, Ф. Швець та О. Андрієвський перебували у Вінниці; їх «соратники» - С. Петлюра та А. Макаренко – у Козятині, де Головний Отаман розташував свою ставку [135]. Навіть таке розміщення вказувало на початок відкритого протистояння у боротьбі за владу двох основних гравців – В. Винниченка, котрий намагався зміцнити свої позиції як Голова Директорії, і С. Петлюри, який презентував себе головнокомандувачем всіх збройних сил і відкрито претендував на посаду військового диктатора [40].

Тим не менше, саме такий склад Директорії зумовив напрям її подальшої політики, у тому числі міжнародної, який характеризувався невиправданою самовпевненістю нової влади у військових та міжнародних питаннях та наївним характером стосунків із представниками інших конкуруючих держав. Окрім того, її діяльність почалася із агресивних актів щодо минулої влади.

Перше рішення Директорії було надруковане у «Новій раді» 24 грудня 1918 р.: «На засіданні дня 17 грудня 1918 р. Директорія УНР, розглянувши справу про зраду колишнього гетьмана П. Скоропадського УНР та його злочинства відносно українського народу постановила: бувшого гетьмана П. Скоропадського за вищезгадану зраду і злочинства об'явити поза охороною закону, а його майно рухоме й нерухоме, яке є на території УНР, skonфіскувати» [82, с. 258].

Поваливши уряд Гетьмана і прийшовши до влади, лідери Директорії опинилися перед проблемою пошуку союзників, які б підтримали новий уряд на

міжнародній арені та надали б військову допомогу для боротьби проти більшовиків [49, с. 79]. Водночас, початок 1919 р. показав «критичність ситуації майже в повній відсутності реальних політичних та економічних відносин України з цими державами» [46, с. 155-156].

Тільки взявши Київ, 19 грудня Директорія негайно відіслала ноту державам Антанти, де говориться, що «Директорія УНР скінчила боротьбу, яку українці вели, надіється, що українці повернуть мир і лад у своїй державі. З тієї точки зору Директорія переконана, що Україна не потребує помочі держав Антанти, про яку благав Гетьман усі держави. Директорія ввічливо прохає держави Антанти мати на увазі згадану ситуацію і згідно з тим зробити рішення щодо присутності антантських військ на українській території. Директорія ніколи не одержувала достатнього з'ясування від держав Антанти щодо цілі висадження їх військ на Україні, тому не може пояснити народів, що має право знати, чому вони тут. З тієї причини недавно було заворушення, а це зовсім не допомагає наведенню ладу в Україні» [82, с.258]. Це було першою дипломатичноюнотою Директорії, зверненою до фактичних переможців I світової війни, які формували фронт проти більшовицької Росії. Для цього в українському порту, Одесі вже було розміщено французький експедиційний корпус. На час появи Директорії самостійна Україна як суб'єкт міжнародних відносин ще не була позбавлена участі у об'єднаному фронті як союзник, тому зневажливий і презирливий зміст і тональність даного документу тільки зашкодив міжнародному суб'єктивуванню України.

Час даного антигетьманського повстання та агресивних щодо союзників дій нової української влади був напрочуд зручний для ворогів України. Дані події значно ослаблювали Україну перед більшовицькою Росією та Польщею, що є надто підозрілим, щоб вважалось випадковістю. Активізація більшовиків після відходу німецьких військ була очевидною і для П. Скоропадського, і для представників союзників, і для інших діячів того часу, дозволяє заперечити нерозуміння такого прогнозу розвитку ситуації з боку Директорії. Проте, свідома

диверсія проти безпеки українського народу, що був неспроможний протистояти тогочасним викликам, бачиться вельми вірогідною.

Радник австрійського посольства Е. Фірстенберг звітував 23 грудня своєму міністрові закордонних справ, що він увійшов у формальні стосунки з Директорією В. Винниченко говорив йому, що позиція Українського уряду в більшій небезпеці зсередини, ніж ззовні, тобто від більшовиків. Директорія вирішила взяти лівий курс, щоб з більшим успіхом відбивати натиск більшовиків. Директорія хоче, як буде можливо, ввійти в приязні стосунки з Радянською Росією, щоб утримати її нейтральною. В. Винниченко наполягав також, щоб до часу виїзду німців з України вони охороняли її північні кордони. Попри гостру ноту до Антанти, В. Винниченко сподівався, що вона визнає Україну «де-факто» або навіть «де-юре» [82, с. 260-261].

У ідеологічно-політичній та нормативно-правовій сфері прослідковувалися новели, які демонстрували доволі нечітке бачення новими керівниками України майбутньої владної системи та її внутрішньої та зовнішньої політики.

Відповідно до звіту консульського радника Майснера Міністерству закордонних справ у Берліні від 25 лютого 1919 року, більшовицькі війська були дуже добре озброєні і дисципліновані, діяли за одним дуже добре продуманим планом. Україна постійно втрачала території. Вже у Києві більшовики створили Українську Радянську Республіку як автономне утворення у складі Російської федерації та презентували новий уряд [82, с. 279-281].

До Вінниці на початку лютого 1919 р. для переговорів з Директорією прибула французька військова місія, яка пропонувала постачати військове спорядження Україні, проте, заперечувала будь-яку можливість військових дій проти більшовиків зі сторони Антанти. За поставлене озброєння французька військова місія бажала одержувати продукти харчування, а також вимагала повної висилки німців зі своєї території. Натомість радником Майснером було запропоновано Директорії доставку військового спорядження з Німеччини: 36 броньовиків, 20 танків, 20 тисяч рушниць, мільйонів набоїв і 100 тисяч ручних гранат, також в обмін на продукти харчування.

Ознаки занепаду української державності були явними уже в цей час. Західний світ втрачав віру в суб'єктну Україну, яка, очевидно, не могла вистояти наодинці проти зовнішньої агресії. Державами відкликалися представництва в Україні. На загальних зборах всіх представництв було вирішено якнайскоріше залишити Україну. На зборах були присутні послы Польщі, Фінляндії, донських козаків, німців і грузинів. Турки і білоруси виїхали звідти дещо раніше. 7 лютого було повідомлено Директорію про це рішення із поясненням, що це не є розірванням дипломатичних зв'язків, але тимчасовою зміною розташування до встановлення миру в Україні.

Перед своїм від'їздом з Вінниці радник Майснер уклав угоду від імені союзних урядів у справі повернення їм 750 тис. крб., що мали бути компенсацією України за шкоду і пlynдрування німецьких та австрійських транспортів різними «отаманськими загонами» і цивільним населенням. Майснер одержав усі гроші готівкою [82, с. 281-282]. Тобто, Директорія була неспроможна забезпечити фінансово власну армію, проте охоче віддавала гроші за збитки, ризики яких є частиною будь-якої військової кампанії.

На відміну від УЦР, яка принаймні спочатку спиралася на певну теоретичну, так і практичну програми, в арсеналі Директорії були лише загальні гасла. «Усі соціальні і політичні завоювання революційної демократії будуть повернені, - говорилося у її першому зверненні, а Українські Установчі Збори твердо і неухильно закріплять їх на вільній Українській землі». Отже, не виникало сумнівів, що Директорія вважає себе тимчасовим органом, але решта питань залишалася без відповідей. Більше того, навіть факт поновлення УНР не був офіційно проголошений Директорією, а вгадувався з її повної назви – «Директорія УНР» [87, с. 198-199].

На відміну від УЦР, Директорія не визначилася зі своїм місцем серед гілок влади, уособлюючи собою її єдність і неподільність. Так, цілком стихійно, склався певний розподіл обов'язків між членами Директорії. Зовнішньополітичними справами відав її голова, а на С. Петлюру ще під час виборів були покладені обов'язки Головного отамана. Не існувало ні регламенту,

ні іншого документа, який би замінював його і спрямовував внутрішню організацію Директорії. Остання як революційний орган з диктаторськими правами була органом верховної влади і виконувала безроздільно законодавчу і виконавчу, а почасти і судову функції [68, с. 87].

Підсумовуючи результати державотворчих потуг досліджуваної доби, Л. Окіншевич констатує, що «певна психологічна невідповідність до широких завдань, які ставила перед українськими діячами тодішня доба, є річчю загальноновизнаною» [39, с. 309].

Офіційне структурування влади та виділення окремої компетенції, у тому числі в сфері зовнішніх стосунків, було здійснено пізніше. Перший уряд Директорії було створено 26 грудня 1918 року, у той же день Директорія проголосила свій Універсал та прийняла низку законів.

5 січня 1919 року з'явився закон, що призначав перше зібрання Трудового Конгресу на 22 січня 1919 року в Києві. В законі говорилося, що на Трудовий Конгрес треба обрати 593 делегати: 377 – від селян, 118 – від робітників, 33 – від трудової інтелігенції і 65 – від західноукраїнських земель [82, с. 260].

У той час очікувано почала загострюватися ситуація із більшовицькою агресією. У керівників України не було бачення щодо вирішення даного питання. Окрім відсутності системного розуміння природи агресії Росії, відмова від співпраці із державами Антанти у боротьбі із більшовизмом вказує на доволі зневажливе ставлення до власних українських жертв при очікуваному протистоянні. Із таким ставленням, очевидно, пов'язана поступова кількісна і якісна втрата живої сили українською армією.

Директорія опинилася перед альтернативою: або обрати «європейську» модель державного устрою, пов'язану із принципом розподілу влади, розвитком парламентаризму, або ж взяти на озброєння ідею диктатури пролетаріату і «республіки Рад». Обрали «третій шлях», який полягав у прагненні створити вертикаль трудових рад: на місцях – губернські і повітові, а в центрі – Конгрес трудового народу. Але минуло майже два тижні, поки цей «трудовий принцип»,

а з ним і головні програмні завдання Директорія конкретизувала у своїй Декларації від 26 грудня [68, с. 88].

Декларація Директорії була абсолютно соціалістична за риторикою та агресивна за своїм ставленням як до попередньої влади, так і до розвинених країн Європи. Щодо міжнародних відносин у ній говорилося: «В сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла би всі здорові трудові сили свого народу вжити не на криваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та на зведення порядку і ладу, так бажаного всім працюючим» [5].

Слід погодитися, що нейтралітет у зовнішній політиці, оголошений в одній з перших Декларацій Директорії, не відповідав реальним інтересам України. В уряді не було єдиної орієнтації в сфері зовнішньої політики. Під впливом невдалих спроб порозумітися з Російським Раднаркомом почала переважати думка шукати угоду з Антантою. Однак, альянти не бажали вбачати в Україні рівноправний суб'єкт міжнародних взаємин і рахуватись з її національними інтересами. Зволікання уряду Директорії з проголошенням війни радянській Росії, яка зосередила на кордоні з Україною 86-тисячну багатонаціональну армію, призвело до дезертирства в українському війську. На кінець 1918 р. бойовий склад Дієвої армії УНР складав приблизно від 50 тис. до 70 тис. чол. Рішенням Вищого українського командування створено Лівобережний, Південно-Західний і Південний фронти. Розпочались бойові дії вздовж українсько-російського і українсько-польського кордону [126, с. 10-11].

Крім того, в Декларації конкретизувався і розвивався «трудоий принцип». Зазначалося, що влада в УНР «повинна належати тільки класам працюючих – робітникам і селянам, а класи «нетрудові», експлуататорські, які годуються працею класів трудових, які знищували край, руйнували господарство і відмітили своє правління жорсткостями і реакцією, не мають права голосу в управлінні державою» [82, с. 88].

Особливістю даного періоду є надзвичайно суперечливий масив нормативно-правових актів на час приходу Директорії до влади. Зокрема, у тогочасній Україні зберігали силу закони колишньої Російської імперії та Тимчасового уряду, законодавство УЦР і Гетьманату. Додалася також проблема із існуванням законодавства, запроваджуваного в Україні більшовиками. Отже, проблема колізій з попередніми і паралельними системами законодавства була однією із пріоритетних у даній сфері.

Директорія, обрала той самий шлях, що й Гетьман – шлях часткового скасування одних і поновлення чинності інших законів залежно від своїх політичних інтересів. Наприклад, 24 січня 1919 р. Директорія скасувала закон колишнього гетьманського уряду від 9 липня 1918р. «Про відміну закону 9 січня 1918р. про національно-персональну автономію і скасування національних міністерств». У національній політиці Директорія виходила з тих самих засад, що й УЦР, тому поновила чинність цього закону [68, с. 106].

У сфері громадянства Директорія УНР була правонаступницею принципів засад прийняття громадянства. Безпосередній реалізації закону про громадянство сприяли додаткові закони: «Про реєстрацію населення, що мешкає на території УНР» (25.09.1920 р.) з Пояснювальною запискою до нього, «Про порядок передання та зміни прізвища» (28.09.1921 р.), їх норми супроводжували оформлення громадянства, зокрема, встановлювали процедуру та порядок поновлення стародавніх українських прізвищ, що були зрусифіковані [130, с. 16]. Як вірно зазначає О. Шандала, аналіз проекту закону «Про громадянство УНР» за часів Директорії дозволяє визначити, що в даному проекті враховані та усунуті прогалини правового регулювання, які мали місце в попередніх законах [132, с. 12].

Щодо «ворожого» законодавства позиція Директорії була абсолютно однозначною. Наприклад, 17 травня Голова Директорії затвердив постанову Ради Народних комісарів «Про анулювання на території України чинності законів і декретів як так званого Радянського Українського, так і Радянського Російського Урядів і про поновлення чинності законів УНР» [68, с. 105].

Тим не менше, з точки зору юридичної практики, оптимізація законодавства відбувалася досить повільно та носила фрагментарний характер.

Законодавство Директорії характеризують як законодавство перехідного періоду. У такому випадку закони приймаються тільки у разі критичної необхідності у відповідь на певні суспільні потреби. Це стосується і державного права. Крім уже відомих тимчасових законів про форму влади в УНР, слід назвати і проект Конституції.

Початок черговому етапу конституційного процесу за часів «другої» УНР поклав сам С. Петлюра, коли на засіданні Ради народних міністрів 6 травня 1920 р. урочисто пообіцяв «розробити й прийняти Конституцію». Але минуло ще два місяці, перш ніж уряд УНР створив урядову комісію з розроблення нової конституції України. Комісія завершила свою роботу наприкінці жовтня, однак підготовлений нею проект був оприлюднений вже на території Польщі. У ньому закріплювалась модель президентсько-парламентської республіки, визначена у законі «Про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в УНР» від 12 листопада 1920р [68, с. 106].

Закони Директорії про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР та про Державну Раду УНР спіткала така ж доля, як і Конституцію УНР 1918р.: вони були затверджені за кілька днів до офіційного складення повноважень самою Директорією [70, с. 29].

Криза внутрішньої керованості, що впливала на стабільність держави та її стійкість перед зовнішньою агресією, зумовлювалась не тільки фрагментарністю нормативного регулювання відносин, помилками у міжнародних відносинах та відвертою слабкістю переговорних позицій, але й провалами у фінансовій та безпековій сферах.

Зокрема, що стосується внутрішньої безпеки, то були відсутні системні підходи до її врегулювання, хоча це могло значно посилити позиції України проти більшовицьких загроз як у сенсі міжнародних переговорів, так і в контексті реального силового опору.

Зокрема, в УНР часів Директорії з метою реалізації політики посилення охорони порядку за ініціативи МВС були створені громадських правоохоронні органи із залученням населення. Проте, як свідчать архівні матеріали, створення нового виду організації охорони правопорядку не було підтримано населенням. Новою формою організації охорони правопорядку в сільських місцевостях став запроваджений циркуляром МВС «Про тимчасову організацію влади на місцях» від 10 вересня 1919 р. інститут сільських десятських, які визначалися як нижчі чини української міліції [122, с.17].

Аналогічно у часи Директорії невизначеними були підходи до розбудови військових сил. Армія для української державності відігравала на той час одну з вирішальних ролей, хоча, як зауважує дослідник того періоду В. Яблонський, «за умов майже повної зовнішньої ізоляції та громадянської війни в країні суто військовими засобами зберегти українську державність було неможливо, а військова політика, яка насамперед виходила із політичної невизначеності керівництва УНР стосовно радянської Росії, добровольчої російської армії генерел А. Денікіна, Польщі мала суперечливий характер» [133, с. 16].

Науковець М. Стопчак, констатує, що «починаючи повстання проти гетьмана, Директорія не мала ані чіткого плану у сфері військового будівництва, ані розробленої воєнної доктрини. Армія УНР, яка тривалий час будувалась за «законами революційної доби», а не на фаховій основі, не уникнула впливу партійно-політичного доктринерства, що негативно позначилось на її загальному становищі і спричинилося до низки поразок на фронтах» [42, с. 41-42].

Таким чином, внаслідок складних соціально-політичних обставин, а також перманентно мінливого історичного тла, величезної кількості викликів різного характеру, період Директорії не демонструє системного підходу як до урегулювання державності і владного апарату України, так і до міжнародної взаємодії України зокрема. Акти, видані у цей час, характеризуються тимчасовістю, регулюванням тільки обставин, що критично цього потребують, та відсутністю органів та представництв, що діяли б на постійній основі та виключно із визначених функцій.

3.2. Процедури реалізації міжнародної політики уряду.

Трудовим Конгресом найважливішим завданням міжнародних відносин даного періоду було визначено порозуміння з Антантою з метою переривання ізоляції, в якій опинилася Україна. Це завдання виглядає досить іронічно на фоні презирливої ноти, яку Україна передала представникам Антанти у перші дні свого керування державою.

Ще в жовтні 1918 р. УНС розпочав переговори з представниками Антанти. В Яссах через радника французького посольства де Белуа УНС передав союзникам основні напрямки свого майбутнього політичного курсу. Натомість отримав двозначну відповідь. З одного боку, було заявлено, що союзники підтримують принцип самовизначення усіх народів. З іншого – Антанта визнавала лише єдину Росію. Ідея УНС стосовно антигетьманського повстання не була підтримана. 20 листопада на переговори у Ясси був відряджений Г. Сидоренко, однак йому не вдалося змінити позицію Франції. Французький консул Е. Енно заявив: «Україна ніколи не мала ані своєї історії, ані національної або етнографічної окремішності. Вона створена німцями» [34]. 22 листопада лідери Антанти у телеграмі підтримали П. Скоропадського. У тексті повідомлення було заявлено, що будь-яке повстання, яке «перешкоджає старанням Антанти буде каратися безпощадно» [44, с. 70].

Всупереч позиції Антанти, 10 грудня війська Директорії зайняли Одесу. 17 грудня там же висадився французький корпус чисельністю 15 тис. чоловік [6, с. 236]. З початку Антанта передбачала у боротьбі з більшовиками орієнтацію на внутрішні сили України та Росії [84, с. 342-343]. Проте відверто вороже звернення Директорії у ноті до Антанти від 19 грудня засвідчило, що уряд відродженої УНР переоцінював власні сили і недооцінював фактор міжнародної підтримки. У свою чергу, французи висунули вимогу – негайно вивести українські війська з Одеси. 19 грудня до міста для переговорів прибув командуючий військами Директорії генерал О. Греков. Проте французи відмовилися їх проводити. 21 грудня генерал Ф. Бертело опублікував заяву, в якій звертався до населення Південної України: «В ім'я спільної справи та

бажаючи знов побачити вашу країну заспокоєною наші війська висадяться в південній Росії, для того щоб дати можливість населенню відновити лад і спокій» [79, с. 7-8]. Він звернувся до українського центрального проводу з попередженням: «Я покладаю на них особисту відповідальність за будь-які ворожі наміри щодо порушення спокою в країні». Це свідчило, що з одного боку, Франція не мала об'єктивної інформації про ситуацію в Україні. З іншого – Франція обережно ставилась до соціалістичного проводу УНР [141].

27 грудня керівництво УНР направило звернення до Антанти, в якому було підкреслено, що Україна не мала нічого спільного ні з Німеччиною, ні з більшовиками і «звертається до народів всього світу та до їх Високих Правительств з братським щирим привітом і закликом до підтримання добросусідських, дружніх зносин з українським народом, УНР» [84, с. 342].

Водночас був направлений меморандум до уряду Франції. У документі висловлювалося сподівання, що Франція: офіційно визнає суверенність України; делегація УНР буде допущена до участі в роботі Паризької мирної конференції; надасть матеріально-технічну допомогу УНР для боротьби з більшовиками. Уряд Директорії також просив дозволу на організацію військових частин з українських військовополонених, які перебували у Франції. Натомість УНР зобов'язувалася виплатити частину боргів колишньої Російської імперії. Невдовзі розпочалися переговори між французьким консулом Е. Енно і представниками Директорії. Консул продовжував дотримуватися антиукраїнської позиції.

У подальшому французька зовнішня політика, крім підтримки білогвардійців, «ототожнила свої політичні інтереси з польськими» [99, с. 27]. Натомість «українське питання» не знаходило підтримки. Хоча, зазначимо, французькі політики не були одностайні у ставленні до українського державотворення. Зокрема, 29 грудня центристські та правоцентристські партії парламенту висловилися за офіційну підтримку Францією боротьби УНР за державну незалежність [19, с. 54]. Стратегічна лінія Парижу залишалася незмінною.

На думку І. Нагаєвського, французький парламент не прийняв угоди з Україною, бо вже в той час у Франції була домінуючою думка, що треба покласти надію на царських людей. Генерал д'Ансельм одержав коротку телеграму, що була відповіддю на його звіт про наслідки розмов з українцями: «З'єднаймося у спільній справі з російськими патріотами». І так стався історичний парадокс: свободолюбний французький народ вирішив відновити московський деспотичний режим. Генеральний штаб французького експедиційного корпусу в Одесі ще в січні видав наказ, щоб генерал д'Ансельм перебрав командування арміями «Південної Росії» (так відтепер названо Україну) та іноземних народів. Франція та її союзники не забули жертв – говорилось в наказі, - які Росія понесла на початку війни, і тепер вони прибули до Росії, щоб дати можливість всім надійним елементам і патріотам відновити в країні порядок, знищений страхіттям громадянської війни [82, с. 278].

5 січня 1919 р. уряд УНР надав О. Грекову офіційні повноваження на проведення переговорів з французами. 11 січня він прибув до Одеси, а 12 січня мав розмову з Е. Енно. 13 січня до Одеси прибули генерал Ф. д'Ансельм і полковник А. Фрайденберг. Незабаром була оприлюднена заява, в якій зазначалося: «Франція і союзники прийшли в Росію, щоб дати змогу всім чинникам доброї волі і патріотизму відновити порядок у краю» [78, с. 71]. Фактично це був заклик до боротьби проти більшовиків під керівництвом союзників. При дипломатично виваженому підході під час переговорів, перед УНР з'являлася можливість заручитися реальною підтримкою Франції. Тим паче, що перші заяви французів давали для цього сподівання. Ф. д'Ансельм заявляв В. Шульгіну: «Ми повинні підтримувати у вас всі елементи порядку, а до партійних відмінностей – до того, хто стоїть за монархію, хто за єдність Росії, хто проти Росії, – це не наша справа» [105, с. 45]. Водночас заява А. Фрайденберга була категоричнішою: «Франція є непорушно вірною принципу єдиної Росії. Ми незалежності України ніколи не визнаємо». При цьому він же констатував, що для успішної боротьби з більшовиками, Франції необхідні «всі антибільшовицькі сили, в тому числі і сили українців» [41, с. 25].

Сторони опинилися у доволі «делікатній» ситуації, коли як Франція, так і УНР, потребували допомоги один одного, але при цьому сторони не хотіли йти на принципові поступки. 21 січня до Одеси на переговори була направлена делегація О. Назарука та С. Остапенка. Вони мали погоджуватися зі всіма висунутими французами вимогами, крім питання суверенності та аграрної реформи [83, с. 120]. В ході зустрічі французи висунули чергові вимоги: реформування Директорії та уряду і виведення з їх складу В. Винниченка, В. Чехівського та С. Петлюри; формування 300-тисячної армії, верховне командування якої мало підлягати Антанті; організація війська мала відбутися за три місяці; залучення денікінських офіцерів до армії УНР; під час військових дій проти більшовиків залізниця та фінанси УНР мали перейти під контроль Франції; Антанта давала дозвіл на проведення аграрної реформи, однак українська влада мала забезпечити грошове відшкодування власникам великих земельних ділянок; Директорія мусила звернутися до уряду Франції з проханням прийняти УНР під свій протекторат. На запит про можливість визнання Францією УНР А. Фрайденберг відповів: «Справа самостійності України вирішується в Парижі». 26 січня ці вимоги були оприлюднені в Києві і викликали обурення в політичному провіді УНР. Уряд скликав державну нараду, на якій було вирішено не приймати вимог, оскільки, на думку учасників, вони означали «грубе втручання в наші внутрішні справи» [141].

Неприйняття умов політиками УНР не стало перешкодою для продовження переговорів. Директорія не хотіла позбавлятися претензій щодо самостійності, але під тиском наступу більшовиків 6 лютого вислала до Одеси свою делегацію для проведення офіційних переговорів. Члени делегації були впевнені, що в ході переговорів буде досягнуто певного компромісу. Натомість французька сторона, яку представляв А. Фрайденберг, не була так оптимістично налаштована. За спогадами І. Мазепи, останній поведився дуже зухвало в присутності делегації [77, с.92].

Було надано основні вимоги УНР: визнання суверенності УНР і допуск її делегації на Паризьку мирну конференцію; забезпечення вільного проведення

соціальних реформ в УД; забезпечення УНР колоніями в Сибіру і на Далекому Сході; повернення УНР Чорноморського флоту; визнання автономності армії УНР та права присутності власного представника у верховному союзному командуванні; недопущення до складу армії УНР російських офіцерів; скасування окремого керівництва в Одесі, сформованого французьким командуванням. Аналізуючи вимоги уряду УНР, складається враження, що він абсолютно не відслідковував перебіг подій ні в Україні, ні в світі. Певною мірою пояснюють ситуацію спогади І. Мазепи, який згодом писав, що ні Директорія, ні уряд не мали чіткого погляду на реалії і не мали жодного плану щодо продовження боротьби. Жоден із запропонованих пунктів не містив у собі конкретних «дивідендів» французам за їх підтримку українського державотворення. Навіть більше – кожен пункт містив виключно вимоги [141].

Здавалося, що йде до згоди України з Францією, бо В. Винниченко склав повноваження і виїхав за кордон, а С. Петлюра став його наступником. Відійшов також В. Черняхівський. Однак С. Петлюра відмовився піти у відставку. Він написав листа до своєї соціал-демократичної партії: «З огляду на нові міжнародні моменти в українській державній справі ЦК УСД виніс ухвалу відкликання своїх членів із Директорії та Ради Міністрів. Разом з тим Центральний Комітет висловився за те, щоб члени партії не залишали менш відповідальних урядових посад і допомогли урядові як в обороні України, так і в захисті її суверенітету. Виходячи з того, що сучасна ситуація для України незвичайно складна і тяжка, я вважаю, що в даний момент всі творчі сили нашого народу повинні взяти участь у державній праці, і не вважаю для себе можливим ухилитись од виконання своїх обов'язків, як син свого народу, перед Батьківщиною і буду, поки це можливе, стояти і працювати при державній праці. з огляду на це я тимчасово виходжу із складу членів УСД» [82, 276-277]. Очевидно, таке рішення С. Петлюри призвело до провалу переговорів із Антантою.

Натомість А. Фрайденберг запропонував інший варіант можливої угоди, головні пункти якої залишилися практично незмінними – колоніальний статус

для УНР під егідою Франції. Після низки консультацій, 17 лютого Директорія надіслала на ім'я Ф. д'Ансельма таємну декларацію, в якій погоджувалася з тим, що «благородна Франція вкупі з іншими державами згідна підтримати нас і вступити в рішучу боротьбу з більшовиками. Звертаємось до французького народу та інших народів держав Антанти з закликом допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудовання української державності» [78, с.101]. Фактично йшлося про визнання своєї підконтрольності з боку Франції. Під «опіку» французів передавалися військова, фінансово-економічна та політична сфери УНР. До Одеси була направлена місія для обговорення спірних питань. 22 лютого відбулося спільне українсько-французьке засідання. За кілька днів було досягнуто згоди про «спільні дії для відновлення порядку і боротьби з більшовиками» [114].

1 березня Ф. д'Ансельм направив проект договору, в якому висловлював французьке бачення можливого союзу з УНР. У ньому йшлося, що французьке командування «з метою укладання угоди, регулюючої питання спільної боротьби проти більшовиків, визнає суверенність режиму Директорії УНР, заснованої 1 листопада 1918 року Українською Національною Радою». Водночас, в обмін на надання УНР матеріальної допомоги, зі складу Директорії мали вийти С. Петлюра і О. Андрієвський [103, с. 103]. У документі також були викладені інші пропозиції та рекомендації. Багато в чому положення повторювали попередню позицію французів – контроль за внутрішньою політикою та економікою УНР, натомість остання отримувала шанс на міжнародне визнання. З огляду на військово-політичну ситуацію в Україні – це було необхідним для новоствореної держави. Отже, між сторонами вимальовувався певний компроміс у переговорах. Натомість 2 березня уряд УНР не підтримав запропонованих умов, що стало фатальною помилкою в переговорах. Саме нерішучість та марнування часу стали однією з причин розриву відносин між УНР та французьким командуванням, які тільки-но почали налагоджуватися і могли перерости в офіційні відносини між державами [141]. Україна змарнувала шанс на визнання суб'єктом міжнародних відносин, серйозну допомогу у різних

формах та можливість стати основоположним фактором східноєвропейської політики.

Навіть країни Антанти, які вважали себе зрадженими договором у Бресті, намагалися побудувати стосунки із Директорією на достатньо прийнятних з огляду на виклики доби умовах. Безумовно, УД втрачала навіть ту міру державної самостійності, котру мала при Гетьманаті, але могла зберегтися як самостійна держава – суб'єкт міжнародної політики. Тим не менше, знехтувавши тими значними жертвами, котрі Україна принесе у боротьбі на багато фронтів, та віддаючи ініціативу у переговорах із найсильнішими державами своїм супротивникам, що мали до України територіальні претензії, Директорія, фактично, вийшла із переговорного процесу.

6 березня до Одеси вирушив О. Греков, однак було пізно – більшовицька армія підходила до міста. Переговори з УНР вже не були актуальними. 24 березня міністр іноземних справ Франції С. Пішон заявив: «На жаль, Директорія мала скороминуче існування, а ситуація в Україні залишається неясною та невизначеною». Міністр, завершуючи свій виступ у парламенті, ще раз проголосив, що пріоритетом Франції є відбудова неділимої Росії. Отже, лідери УНР припустились фатальної помилки, не використавши попередження П. Скоропадського. Саме він застерігав з приводу «специфіки» двосторонніх переговорів з союзниками: «Антанта не захоче нам допомогти, якщо ми їй нічого давати не будемо. Антанті потрібно мати переконання, що ми можемо надати їй комерційні вигоди й сплатити наші борги» [90, с.197]. Слова Гетьмана справдилися, бо взаємовигода – основний та універсальний принцип міжнародної політики, яку не розуміли чи не хотіли розуміти ліві москвофільські та пропольські представники УНР.

На Паризькій мирній конференції реально міг бути вирішений статус України. 29 грудня 1918 р. Рада Народних Міністрів ухвалила постанову вислати представництво до Парижа. Головою було призначено Г. Сидоренка. Загальна чисельність місії становила понад 80 чоловік [38, с. 62]. Водночас фаховий рівень делегації не відповідав тим завданням, які були поставлені перед нею.

Слід зазначити, що делегати УНР не володіли достовірною інформацією про європейські політичні та економічні проблеми. За відсутності всебічної обізнаності, вони від початку роботи не змогли чітко та скоординовано реагувати на зміни настроїв у політичному середовищі повоєнної Європи. «Ми приїхали в Париж як новачки, не знаючи терену праці, позбавлені всяких зв'язків, віруючи, що самої «чистоти» справедливої праці вистачає», – відзначав пізніше М. Рудницький [115, с. 120-121]. За кілька днів після сформування складу делегація виїхала до Франції, однак через те, що остання не визнавала УНР, дипломати не змогли вчасно потрапити на конференцію.

Зазначимо, що «українське питання» як окреме не розглядалося на конференції. Воно обговорювалося передусім в контексті задоволення політико-територіальних інтересів Польщі, Румунії, Чехословаччини, Росії. Хоча 6-ий пункт декларації В. Вільсона і проголошував урегулювання «російського питання на основі повного та вільного сприяння з боку інших націй в справі можливості прийняти незалежного рішення відносно її власного політичного розвитку та національної політики», – об'єктивного розгляду на міжнародному форумі воно не отримало [11, с. 366].

У французькому політикумі були і прибічники ідеї суверенності УНР. Так, виступаючи в палаті депутатів 24 березня 1919 р., депутат Ф. Буйон заявив: «Вже рік, як Україна веде війну, їй достатньо дати зброю, і вона буде врятована. Вся російська проблема таким чином зміниться» [19, с. 49]. Французький дослідник М. Бомон характеризував політику Франції напередодні Паризької конференції наступним чином: «Рішуче спрямована на надання допомоги молодим націям: Польщі, Чехії, Румунії, Югославії, щоб стримати німецький блок, тому вона намагалась передати їм на Паризькій конференції якомога більше територій» [17, с. 169]. Франція активно займалась створенням великої буферної зони. Політичні міркування, через які Франція активно підтримувала польську незалежність, пояснив Ж. Клемансо. Він заявляв, що особисто не зміг пробачити українцям «ганебного миру у Брест-Литовську» [16, с. 21]. Небажання вважати Україну рівноправним суб'єктом міжнародних взаємин й

рахуватися з її інтересами продемонстрував, голова російського бюро французького МЗС Ф. Камерер. Він заявив Г. Сидоренку: «В Росії 80 національностей, таким чином неможливо визнати незалежність усіх» [141].

11 липня Найвища Рада конференції знов повернулася до східно-галицького питання. Було прийняте остаточне рішення, згідно якого Польщі дозволялася окупація, однак зазначалося, що це лише тимчасовий захід міжнародного характеру. За рішенням лідерів конференції, Польща мала забезпечувати територіальну автономію, політичну, релігійну й особисту свободу всьому населенню. Погляди делегації УНР не були розглянуті.

Враховуючи допущені помилки, 16 липня 1919 р. УНР вирішила переформувати склад делегації. Головою було затверджено М. Тишкевича. З перших днів свого призначення дипломат розпочав активну дипломатичну роботу. 2 та 6 жовтня він надіслав до відома президента конференції меморандуми. У цих документах М. Тишкевич представив інформацію про українські визвольні змагання, їх мету та завдання, склад Директорії та уряду. Дипломат проводив активні приватні зустрічі з європейськими політиками. Він мав розмову з французьким маршалом Ф. Фошем. Після аудієнції останній висловився позитивно щодо УНР: «Треба щоб самостійність України була визнана». Активізувалася і інформаційна діяльність представництва. На кінець 1919 р. було випущено 92 номери власного бюлетеню. Крім того, матеріали делегації друкувалися і в періодичній пресі [141].

8 жовтня під головуванням М. Тишкевича відбулася спільна нарада представників урядів колишньої РІ. У ній взяли участь делегати Азербайджану, Грузії, Північного Кавказу, Кубані, Латвії, Литви, Естонії та України. Було підписане спільне звернення до Ж. Клемансо, в якому дипломати домагалися від конференції визнання їх політичної та державної суверенності. Документ був надрукований у «L'Europe Orientale». Незабаром М. Тишкевич подав на розгляд Ж. Клемансо низку документів: 4 ноти протесту проти дій армії А. Денікіна, 2 – стосовно східно-галицького питання, 3 прохання про звільнення українських полонених в Італії та Німеччині, 3 – з проханням визнання суверенності УНР.

Водночас, 29 жовтня М. Тишкевич висловив свою пропозицію до керівництва УНР. Він зазначив, що першочерговим завданням для українського уряду було вирішення спірних питань з Румунією та Польщею. У разі позитивного їх розв'язання – діяльність дипломатів УНР у Франції значно полегшилася б. У листопаді 1919 р. українська делегація проводила переговори з представниками Антанти про можливість визнання УНР. 21 листопада голова представництва надіслав Ж. Клемансо ноту, в якій повідомив, що армія генерала А. Денікіна веде боротьбу проти української армії, тим самим порушуючи цілісність антибільшовицького фронту, на формуванні якого наполягав уряд Франції [141].

На сході України проти більшовиків була налаштована основна маса народу. Тим не менше, більшовицька Росія отримувала територіальні перемоги, розширюючи свою територію до всіх земель, що належали колись царському уряду. Це ставало підставою для того, щоб білогвардійські військові, що до того часу зберігали нейтралітет, переходили до більшовицьких частин і починали воювати проти держав, які виникли після розпаду Російської імперії. Вони вважали, що об'єднання Росії – найважливіша мета, а форма майбутнього правління не є принциповою та допомагали більшовикам з переконанням, що можливість об'єднання всіх частин Росії можлива тільки у тогочасний історичний момент.

Ще одним прикладом використання проблем України у своїх цілях є позиція румун. Зокрема, тиснений із трьох боків більшовиками український запорізький корпус, що обороняв Південну Україну, за дозволом Антанти перейшов Дністер до Бесарабії. Там румуни роззброїли його. Генерал О. Удовиченко в своїх споминах пише, що транспорт корпусу мав 140 ешелонів з різним воєнним спорядженням, наприклад, 15 тис. рушниць, 80 гармат, 700 кулеметів, 7 млн. набоїв, 34 тис. гарматних набоїв, 2,5 тис. ручних гранат та безліч іншого військового добра. Все це пропало безповоротно [82, с. 279].

Через наступ сил більшовиків у половині березня 1919 р. Директорія покинула Кам'янець на Поділлі та рушила на захід. 20-22 березня був створений комітет охорони УНР. У своїй заяві до народу Комітет вимагав припинити

переговори з Антантою та розпочати перемовини з більшовицькою Росією. 9 квітня 1919 р. у Рівному було створено новий, лівий уряд. Цей новий уряд звернувся до народу з повідомленням про соціалістичну будову УД та з закликом до об'єднання сил для боротьби проти більшовиків, підкреслюючи, що Україна не буде просити помочі з-за кордону, але покладатиметься на свої власні сили. С. Петлюра мав великі надії на повстанців, які діяли в більшовицьких тилах, бо селяни вже добре переконалися, яку недолю несуть їм більшовики: в тому часі занотовано понад 328 більших або менших повстань проти більшовиків [68, с. 289].

Друга половина 1920 р. позитивних змін в українсько-французьких переговорах не принесла. Певні сподівання на поліпшення ситуації були пов'язані із боротьбою проти більшовиків П. Врангеля, якого підтримувала Франція. Однак, вже в листопаді 1920 р. його війська були розгромлені. У звіті від 22 грудня дипломати УНР констатували, що поразка П. Врангеля була ударом для Франції. Катастрофа П. Врангеля зайвий раз продемонструвала, що вся «російська» політика Франції та її орієнтація на білий рух були помилкою. Наприкінці 1920 р. у Франції спостерігалася тенденція на зменшення уваги до країн, що постали на території колишньої РІ. Першою ознакою цього процесу було те, що «українське питання в останній час мало освітлюється пресою». Щоб стати військово-політичним гегемоном у Центрально-Східній Європі, тим самим нейтралізуючи Німеччину, Франція зробила ставку на Чехословаччину, Румунію, Югославію, Польщу. З подання Франції виникла ідея організації «Малої Антанти». І в цьому союзі не було місця УНР. Отже, французька дипломатія, навіть після поразки білогвардійців, не активізувала «українське питання» [141].

Основний висновок даного періоду є те, що найбільшою проблемою критичних періодів історії УД є відсутність єдиної політичної лінії. Білогвардійські офіцери розуміли важливість історичного моменту і підтримали більшовиків у війні з метою відродження імперії. Українські еліти не продемонстрували належного рівня розуміння національних інтересів.

3.3. Характерні особливості зовнішніх відносин України в даний період.

Міжнародні відносини України даного періоду є складними і хаотичними, що викликано як внутрішньою нестабільністю новоствореної України, часто інспірованою зовні, так і зовнішніми загрозами.

Відразу після приходу до влади Директорія зіткнулася з проблемою, розв'язати яку прагнули і її попередники. Нагадаємо, що УЦР починала з контактів з Антантою, а потім переорієнтувалася на Німеччину. П. Скоропадський, розпочавши розвивати відносини з Німеччиною, після її поразки намагається поновити контакти з Антантою. Директорія ж опинилася перед вибором – або Антанта, або радянська Росія [68, с. 110].

Одними із перших актів Директорії була недружня щодо країн Антанти нота, яка розривала укладені П. Скоропадським договори, відмовлялася від виконання Україною взятих зобов'язань та вимагала від Антанти виведення союзних військ. Наступним знаковим документом була Декларація Директорії, у якій не визначалися пріоритети міжнародних відносин, проте були заклики розвивати дружні відносини з усією світовою спільнотою. Очевидно, головним адресатом Декларації були країни Антанти. Проте, після багаторазових непослідовних зневажливих актів лівих еліт України щодо країн Антанти як у часи УНР, так і з приходом Директорії до влади, формальні заклики підтримані не були. Антанта вже займала зовсім протилежну позицію. На той момент стало зрозуміло, що знайти порозуміння з Москвою теж не вийде.

Отже, як «промосковський», так і європейський орієнтири зовнішньої політики УНР виявилися примарними, а у квітні 1919 р. Директорія проголосила політику «опори на власні сили». Однак вже у другій половині цього року система орієнтирів Директорії знову змінюється, і УНР входить у сферу зовнішньополітичного впливу Польщі, яка з недавнього противника перетворилася у головного союзника. Результатом цього став українсько-польський договір від 21 квітня 1920 р., котрий і сьогодні викликає неоднозначні оцінки, адже за воєнну й іншу підтримку Україна йшла на значні територіальні

поступки. М. Грушевський вважав, що цей договір означав «польську окупацію правобережної України». На думку ж С.Петлюри, «розуміння з поляками треба розглядати як тактичний хід для налагодження зв'язків з Європою».

Крім «польської орієнтації», українські лідери шукали й інших союзників. саме тому натиск робився на відносини з країнами Чорноморського басейну. Крім того, 1920 р. характеризується й спробами домовитися з бароном Врангелем. А все це разом зумовило зовнішньополітичні невдачі УНР, зокрема те, що «великі держави Європи», за визнанням Петлюри, «не хотіли розуміти української боротьби» [68, с. 111].

Низка аспектів теми потребують подальшого поглибленого вивчення та наукової інтерпретації. Серед них – діяльність дипломатичних структур УНР з метою налагодження торговельно-економічних відносин з країнами Антанти, нейтральними державами; діяльність консульських установ; причини багатовекторності зовнішньої політики Директорії УНР тощо [129, с. 25].

Зокрема, виділяють такі аспекти зовнішньополітичної діяльності Директорії УНР: діяльність її закордонних представництв з метою налагодження торговельно-економічних відносин з країнами Антанти та нейтральних держав; діяльність консульських установ Директорії УНР; стан українсько-румунських відносин у 1918–1920 рр., їх вплив на перебіг визвольної боротьби на її завершальному етапі; вплив польсько-румунських взаємин на відносини Румунії з Директорією; переговорний процес Директорії з Польщею в 1919–1920 рр.; переговори УНР з Врангелем в серпні – вересні 1920р. [129, с. 35-36].

Щодо реалізації власної політики у Чорноморському басейні важливим питанням є кримське питання в політиці УНР періоду Директорії. Спочатку УНР доби Директорії продовжила курс гетьманату на включення Криму до власних державних меж або принаймні встановлення державного зв'язку з ним. Проте реалізувати на практиці цей підхід не вдалося.

На початку 1919 р. спостерігався період коливань в керівництві УНР щодо кримського питання, коли певні кроки влади можна трактувати як заперечення

його приналежності Україні. Але 11 січня МЗС УНР інформувало МВС, що не розглядає Крим як окрему державу, а Директорія УНР у лютому 1919 р. затвердила доповідь дипломата І. Красковського про об'єднання «України з Кримом, Кубані і Кавказу» у Чорноморську федерацію. Такі дії можна розглядати як прагнення влади відновленої УНР повернутися до політики УНР періоду УЦР: Крим в орбіті впливу України.

Але тоді ж з'явилися аналітичні документи, в яких доводилася необхідність включення цього регіону безпосередньо до складу УНР і з наданням йому автономії. Схоже, що вже у 1919 р. влада УНР зайняла саме таку позицію у зв'язку із необхідністю гарантувати економічні та безпекові інтереси держави, закріпити український статус Кримського півострова на міжнародній арені. І на Версальській мирній конференції українські дипломати прагнули це зробити. Проте складна міжнародна і внутрішня ситуація не дозволили реалізувати ці наміри [124, с. 7-8].

По-іншому склалися відносини УНР періоду Директорії із Кримом після перемоги Антанти, адже вчергове питання Криму носило не двосторонній характер, а зачіпало інтереси інших сторін. У Криму після перемоги Антанти у листопаді 1918 р. органи самоврядування та партії утворили ліберально-демократичний Кримський крайовий уряд С. Крима, який вважав головним завданням «сприяння відродженню єдиної Росії».

Війська Антанти і добровольців у квітні 1919 р. залишили Крим. На півострові було утворено Кримську СРР, яка була де-факто територіальною автономією РСФРР. У червні 1919 р. білі захопили Крим і встановили відкриту військову диктатуру [124, с. 8].

Особливістю даного періоду є те, що з боку більшовицької Росії не припинялася гібридна війна та реальна військова інтервенція. За свідченням І. Нагаєвського, в липні 1918 року в Москві була організована Комуністична партія більшовиків України, і в Україні вона заледве зібрала 4364 члени. Одержавши з Москви наказ організувати повстання проти гетьмана, 8 серпня вони спробували його реалізувати, але з того нічого не вийшло. Тому

розчарована Москва скасувала Советський уряд України. На Другому з'їзді Української Комуністичної партії в Москві восени 1918 р. був утворений новий Центральний Комітет [82, с. 290]. Безумовно, це не могло відбуватися без допомоги більшовицьких агентів в керівництві України, які усіма своїми силами ослаблювали Україну на всіх етапах її державного становлення.

В. Винниченко ввійшов з більшовицькою мирною делегацією в Києві в контакт і вів з її представниками переговори, тому були зірвані мирні переговори з Гетьманом. Протигетьманське повстання спричинило вибух громадянської війни, під час якої дві українські дивізії покинули північний кордон і тим прискорили вторгнення 75-тисячної більшовицької армії в Україну. Вже 1 грудня, коли більшовицькі частини почали бої на кордоні, з'явився маніфест Тимчасового Робітничо-Селянського Правительства України проти Гетьмана і проти УНС, з яким ще недавно йшли переговори. По цьому московські війська почали свій наступ на Україну. 20 грудня німці уклали з ними угоду в Харкові, внаслідок якої німці домагалися від військ УНР вийти з міста і триматися від нього на віддалі 24 кілометрів, інакше німецькі частини почнуть з ними бій. Отаман П. Болбочан був змушений це зробити і під натиском добре озброєних більшовиків відступив аж до Кременчука [82, с. 290].

Оголошення Директорією УНР 16 січня 1919 р. стану війни з більшовицькою Росією не змінило ситуації на користь УД. Більшовицькі війська повністю заволоділи стратегічною ініціативою. Армія УНР почала відступати, зазнаючи великих втрат. Причинами цього були не тільки фронтові бої, а й засилля політичних партій та виступи місцевих повстанців в тилу, дії яких часто координувались з діями більшовицьких частин на фронті. Директорія намагалась радикальним вирішенням аграрного питання та поліпшенням матеріального стану воїнів Дієвої армії УНР втримати селянські повстанські загони. Однак, усі заходи не приносили результатів. Проблема постачання армії озброєнням та амуніцією стала досить гострою. Через слабо розвинену інфраструктуру не було можливості оперативно передислокувати військове майно. Протягом січня 1919 р. Дієва армія УНР програла кампанію на Лівобережжі і на початку лютого

1919 р. основні її частини зосередилися на Правобережжі, де бойові дії були найбільш запеклими [126, с. 11].

Тим часом 26 січня 1919 р. у Харкові більшовиками було створено новий уряд України. Діяв новий уряд діяв під головуванням болгарина Х. Раковського у складі переважно іноземців, окрім М. Скрипника, В. Затонського і Ю. Коцюбинського.

Коли Директорія протестувала проти окупації більшовицькими військами України, комісар закордонних справ Г. Чичерін відповідав українському керівництву, що це не війна між більшовиками і українцями, а боротьба «трудоих українців» проти буржуазної влади. Одночасно Рада Народних Комісарів (Совнарком) односторонньо розірвала мирний договір в Бресті, внаслідок чого були ліквідовані усі українські консульські установи, що були у більшовицькій Росії у часи Гетьманату, а також анулювала усі видані ними документи. Більшовиками було знівельовано усі документи Українського уряду з метою затерти ознаки існування самостійної України. Незважаючи на складні геополітичні обставини, Директорія послідовно відмовлялася від допомоги як попередніх союзників – Німеччини та Австро-Угорщини та розірвала угоду про спільний антибільшовицький фронт із країнами Антанти.

2 лютого 1919 року Директорія евакуювалася до Вінниці, а 6 лютого радянські війська здобули Київ. Проведення Трудового конгресу хоч і відбулося у визначений час, однак його результати були мінімальними. Цей орган фактично відмовився від влади у критичний період, перенісши вирішення важливих завдань державного будівництва на «наступні сесії», тобто після остаточного вирішення результатів боротьби з більшовиками. Сам Конгрес лише підкреслив ту нестабільність і політичну невизначеність партій щодо майбутнього України. Однак найважливішою помилкою Директорії, про що майже одноголосно говорять мемуаристи, стала втрата контакту з селянами, і як наслідок падіння авторитету Директорії в суспільстві, перетворення її у майбутньому на владу «у вагонах» [86, с. 110].

У політичному проводі УНР виникли певні сподівання, що Франція визнає Україну внаслідок підписання 21-22 квітня українсько-польської угоди. Мирний договір та військова конвенція щодо спільних дій проти більшовиків були прихильно сприйняті французькими офіційними колами. Уряд Франції розглянув можливість «висилання військової місії, яка допомогла би організації Української Армії». Франція, за твердженням І. Мазепи, дала свій дозвіл на продаж всіх необхідних засобів та матеріалів для української армії [76, с. 76].

Наприкінці квітня помічник прем'єр-міністра А. Мільєрана підтверджував можливість визнання УНР: «Франція принципово постановила визнати самостійність України, однак не «де-юре», а тільки «де-факто», але поки що вона чекає наслідків польсько-української офензиви. Франція хоче переконатись чи Україна зуміє збудувати державний апарат і встановити на своїй території лад і порядок». 26 травня відбулася зустріч М. Тишкевича з Р. Пуанкаре, під час якої обговорювалося питання взаємовідносин між УНР та Францією. Однак головна вимога французьких політиків до уряду УНР залишалася незмінною – останній своїми діями мав довести вміння контролювати ситуацію в країні. Про це 1 червня зазначалося у звіті українських дипломатів [141].

С. Петлюра потрапив у критичні обставини, у зв'язку із чим послав до поляків генерала А. Дельвіга, який уклав перемир'я коштом Галичини. Президент Є. Петрушевич не прийняв даної угоди і відповів наказом починати Чортківську операцію. Ця угода А. Дельвіга була використана Польщею в Парижі як доказ, що між «дійсною» Україною і Польщею панує мир, а лише «віроломні русини з Галичини» цьому заважають.

Водночас підписання угоди остаточно перекреслило можливість спільних дій УНР та ЗУНР. За словами І. Мазепи, договір «остаточно знищив ширшу коаліцію українських національних сил» [118]. Крім того, за його словами «не ми самі тепер рішаємо про нашу будучність». Незабаром це стало реальністю – Польща у відносинах з УНР не думала рахуватися з інтересами України. Використовуючи українські війська, вона прагнула якомога більше розширити власні кордони.

Власне, на фоні цих невдач слід розглянути ще один напрям зовнішніх зносин УНР періоду Директорії: переговори з П. Врангелем. У контексті пошуків режимом П. Врангеля українських союзників та спроби порозумітися з УНР у серпні-листопаді 1920 р. цікавою є невдала спроба частини оточення П. Врангеля в Криму та російської еміграції з допомогою Українського національного комітету наприкінці літа-початку осені 1920 р. утворити квазіуряд України як альтернативу владі самостійницької УНР, що демонструє політику військово-авторитарного режиму щодо українського питання. Відбувалися контакти між військовими і цивільними представниками УНР і режиму П. Врангеля у вересні–листопаді 1920 р. у Севастополі, Бухаресті, Парижі та Варшаві з метою укладення антибільшовицької військової конвенції. Причиною затягування переговорів було небажання білого диктатора визнати незалежність УНР, на чому наполягала українська сторона. Вже в момент падіння Криму представники П. Врангеля в Парижі та Варшаві заговорили про можливість визнати уряд УНР де-факто та суверенітет Українських установчих зборів. Наголосимо на конкуренції української влади і білого військово-авторитарного режиму за вплив на козачі формування [124, с. 9].

Як і попередній 1920 р., новий 1921 р. для українських інтересів у Франції почався складно. Вже 6 січня міністр закордонних справ Франції акцентував під час свого виступу: «Більше ніякої блокади Росії». Цією заявою уряд Французької Республіки давав зрозуміти, що відтепер контактам з більшовиками надано новий «формат». Причиною такої заяви стала, по-перше, критична економічна ситуація в країні, яка потребувала швидкого поліпшення, по-друге, інші європейські держави, зокрема Великобританія, розпочали переговори з РСФРР про встановлення товарообміну між країнами. Того ж дня М. Тишкевич подав заяву про власну демісію, на його місце було призначено О. Шульгина. 15 березня він очолив представництво [57, с. 535].

Добре ознайомлений з європейськими політичними та економічними настроями О. Шульгин, звітуючи уряду, робив песимістичний висновок про те, що Україною майже не цікавилися, оскільки сама проблема «вартості не має».

Для налагодження офіційних відносин з урядом та МЗС Франції О. Шульгин надіслав свої повноваження А. Бріану. За кілька днів він отримав позитивну відповідь, що останній не заперечував проти аудієнції з дипломатом. 27 березня відбулася зустріч О. Шульгина з одним із заступників А. Бріана. Жодних результатів аудієнція не принесла. У квітні 1921 р. міжнародна ситуація для України стала практично безвихідною. Перед урядом УНР остаточно зникла ймовірність отримати військово-матеріальну допомогу для продовження боротьби. За відсутності такої підтримки проводити її було просто неможливо. Щодо взаємин з французькими урядовими колами, О. Шульгин констатував: «Загальна ситуація без змін себто, поки у нас немає грошей, на допомогу Франції розраховувати не можна». Попри це він не відкидав можливості отримання міжнародної підтримки «українському питанню» з боку Франції, але лише за однієї умови: «Якщо відбити хоч якусь частину України» [141].

Як представник УНР, дипломат продовжував вести консультації та переговори. Так, за звітом від 28 червня, він писав А. Ніковському, що особисто зустрічався з представниками місцевого МЗС стосовно можливості підтримки УНР. Однак результат був невтішним. За словами дипломата, Франція не визнавала Україну через те, що «наш уряд знаходиться за кордоном». Крім того, О. Шульгина було недвозначно поінформовано про те, що Франція відсторонилася від прямої збройної боротьби з РСФРР та УСРР. Більше того, її політика «не допустить, щоб якась друга держава втручалась в ці справи». Схожу відповідь О. Шульгин отримав і у Генеральному штабі: за умови, коли Французька Республіка побачить внутрішній «крах більшовизму» в Росії – вона могла б дати кошти на підтримку України, оскільки зацікавлена у розширенні сфери свого впливу в Європі. Підсумовуючи наслідки переговорів, О. Шульгин зазначив, що Україні так і не «вибачили» Брест-Литовського договору, підписаного всупереч позиції Антанти (зокрема, Франції). О. Шульгин був певною мірою правий в своїх оцінках, однак з іншого боку – і сам уряд УНР «зробив» чимало для того щоб його не визнали [141].

Щодо інших напрямів міжнародної діяльності УНР часів Директорії, зокрема, у Чорноморському басейні, то в обставинах, коли УНР періоду Директорії не мала можливості встановити реальний контроль за Кримом, значну активність на кримському напрямі у 1919–1920 рр. проявляла українська дипломатія. Важлива роль у намаганнях відстояти національні інтереси у цій сфері належала Надзвичайній дипломатичній місії (далі – НДМ) УНР на Кавказі. Вона була заснована 26 січня 1919 р. і діяла в межах кавказьких країн, Кубані та Криму. Її очолював экс-керуючий справами Директорії І. Красковський. Встановлення денікінської диктатури в Криму та її загальний антидемократичний та антиукраїнський курс вимагали нестандартних рішень. Тому в серпні 1919 р. в Севастополі на з'їзді українських громадських організацій Криму було ухвалене рішення для захисту прав українців надати Малій Раді Крайової Української Ради в Криму права Українського консульства, а її голову П. Горянського визнати консулом УНР в Криму. Із документів НДМ УНР на Кавказі відомо, що П. Горянському було доручено взяти на себе захист українців на правах консула [124, с. 8-9].

У другій половині 1921 р. стало очевидним, що більшовики міцно закріпилися в Україні і сподіватися на загальноукраїнське повстання проти режиму було складно. Крім того, міжнародна спільнота поступово визнавала факт існування «українського» радянського уряду і почала встановлювати з ним офіційні відносини. Отже, практично єдиною ознакою існування національного українського уряду, та й взагалі «українського питання» залишалися культурно-просвітницькі та учбові заклади і дипломатичні представництва, які стали своєрідними осередками незалежної державотворчої думки і боротьби [141].

15 листопада О. Шульгин був присутній на аудієнції у директора політичного відділу МЗС Франції. На запит дипломата про можливість підтримки України політик відповів: «Не уявляю собі, в яку форму може вилитись допомога і гадаю, що треба почекати. Франція без своїх союзників виступати не може». Також він додав: «Франція буде рахуватись тільки з тим урядом українським, який буде на своїй території». На кінець 1921 р. таким був

уряд УСРР. Франція, як і вся Європа, більше втручатись у східні справи не хотіла. Отже, місцеві політики підтвердили, що вони не нададуть жодного військового спорядження, інструктора та фінансових позик до того моменту, поки український уряд та армія власними силами не відвоюють свою державну територію. У грудні 1921 р. О. Шульгин написав до українського МЗС, що Франція не підтримає жодної акції еміграційного уряду України проти РСФРР та УСРР. Фактично це означало остаточну поразку української дипломатії. Україні було відмовлено у міжнародному визнанні. Однак, незважаючи на відсутність реальних результатів, варто відзначити, що діяльність місії у Парижі на чолі з О. Шульгиним була позитивним внеском в «українське питання» на європейській політичній арені. Підсумовуючи процес переговорів між УНР та Францією, слід зазначити, що починаючи з 1917 р. і до кінця 1921 рр. геополітичні інтереси сторін не співпали. Після підписання Варшавського договору 1920 р., який прихильно був сприйнятий французькими колами, уряд УНР черговий раз не зміг скористатися моментом для практичної реалізації «українського питання» у європейській системі міжнародних відносин. Поруч з цим, українські лідери припустились багатьох помилок у внутрішній політиці. Вони так і не змогли досягнути стабільності у політико-економічній та соціальній сферах, що значною мірою було передумовою міжнародного визнання [141].

Таким чином, характерні особливості зовнішніх відносин України в зазначений період детерміновані закриттям вікон можливостей, котрі відкривалися перед Україною у 1917-1921 рр. та втраченими шансами для самостійності держави та набуття нею суб'єктності у міжнародних відносинах. З одного боку, це відбулося внаслідок непослідовної і непрофесійної політики української еліти того часу, невмінням знаходити компроміси та поступатися амбіційними претензіями заради загального блага. З іншого, це сталося внаслідок різносторонньої перманентної зовнішньої агресії, яка діяла як шляхом прямого військового впливу, так і через гібридні атаки на внутрішню політику України.

Висновки до розділу 3

Найбільшого значення за української державності часів Директорії набули стосунки з Антантою та більшовицькою Росією. На відміну від позитивного відношення до української державності з боку союзників за Гетьманату, слід констатувати протилежне ставлення до цього питання з боку країн Антанти та більшовицької Росії. Загальна сприятлива міжнародно-правова атмосфера для України втрачена: її сприймають холодно чи відверто вороже внаслідок продемонстрованої недоговороздатності українських еліт у період 1917-1921 рр. Україна стає полем військових дій і ресурсом, суб'єктність держави фактично припинена. Великого значення набувають стосунки із державами, що самі безпосередньо не впливають на геополітику, Україна стає вторинною щодо нерозвинених держав східної Європи.

Фактично, переговори із західними союзниками зводився до спроб навести порядок через повернення до нормальних ринкових відносин, упровадження поміркованих правих ідей, налагодження українського війська за кошти координуючої сторони та потужний опір більшовицькій пропаганді, жорсткої протидії комуністичним діячам, припинення їх діяльності будь-якими способами. Якраз відмова від реалізації тих ідей, підігрівання більшовицькій пропаганді перед народом в стилі більшого популізму, хаотичність внутрішньої політики в сенсі ідеології та економіки і призвела до зневіри зовнішніх партнерів у можливості України до самостійного розвитку. Відторгнення Директорією пропонувані шляхів виходу із кризи із відсутністю власного бачення щодо вирішення проблем України і призвело до втрати самостійності.

Як і у попередні історичні віхи розвитку української державності даного періоду, військовий фактор виступає головним у міжнародних відносинах. Саме наявність власної армії стає одним із центральних факторів безпеки і самостійності держави, гарантом її сильної позиції у міжнародних відносинах. На жаль, керівники Директорії витрачали державні кошти на різні представницькі заходи, компенсації іншим державам тощо, проте не спромоглися розбудувати достатньо сильну армію.

В складних зовнішньополітичних обставинах тільки шляхом успішного збройного захисту незалежності УНР можна було досягнути успіху в нормалізації міжнародних відносин. Для цього потрібний був комплексний підхід до розбудови Збройних сил, який включав би у себе і теоретичну, і законодавчу базу та практичні заходи по їх втіленню [126, с. 11].

Іншим безпековим фактором держави є ідеологічна згуртованість соціуму. Директорія не змогла знайти єдиної ідеї для розвитку УД, яка б протиставила національне більшовизму, ще й лівими гаслами підготувала ґрунт для комуністичних ідей серед консервативного українського населення, яке мріяло про власність, особливо на землю, а не про відсутність власності як такої.

Еліти часів Директорії демонстрували непослідовність та недоговороздатність, невміння приймати самостійні рішення та певну алогічність своїх вчинків щодо представників інших держав якраз у найбільш критичні і вигідні ворогам моменти. Керівники часів Директорії демонструють державницьку недієздатність, поєднану із надмірними амбіціями, змагання між ними розхитували ситуацію в Україні та стосунки з міжнародними партнерами.

Більше того, наполегливість цих нездатних до управління осіб, їх повна безвідповідальність за наслідки та дії проти України в найбільш критичних ситуаціях наштовхують на думку про невивадковість таких дій, починаючи від нівеляції національного характеру української революції, перетворення її на соціалістичну М. Грушевським та В. Винниченком, через повстання проти Гетьмана в історичний момент, коли хід історії міг бути переломлений, саботування важливих державних перетворень – закінчуючи відмовою Директорії від допомоги військ Антанти відразу після перевороту та поведінкою С. Петлюри. Прихильність В. Винниченка до більшовицької Росії чи С. Петлюри до Польщі є предметом для додаткового наукового осмислення.

Проте, є ряд позитивних надбань цього періоду, які можна використати у сучасному українському державотворенні.

ВИСНОВКИ

Дослідження періоду становлення української державності початку ХХ ст. є надзвичайно актуальним у контексті сучасних геополітичних викликів України, що традиційно опинилася на перетині цивілізаційних проектів та в центрі інтересів світових еліт. Важливим є дослідження усіх складових процесів міжнародних відносин України в 1917-1921 рр. через призму нормативного забезпечення, заснованих інституцій та проведених процедур, а також визначення стратегічних та тактичних помилок, допущених керівництвом України того часу. Безумовно, таких багатогранний аналіз знаходить відгук у сучасній історико-правовій науці в зв'язку із необхідністю врахування даного досвіду у сучасний період національної державності та зумовлює наступні висновки.

Висновок перший. Під міжнародними відносинами у даному контексті слід розуміти систему транскордонних соціальних взаємодій, суб'єктами яких є держави, міжнародні міжурядові та міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації та, за особливих умов, приватні особи. У сферу міжнародних відносин входять військово-політичні, економічні, екологічні, гуманітарні та інші проблеми світового співтовариства. У зв'язку із предметом даного дослідження є усі процеси, пов'язані із реалізацією народом України власного права на самовизначення, усіма нормативними, інституційними та процедурними аспектами становлення Української держави політичного, правового, ідеологічного, військового, соціального, економічного порядку, а також взаємодії України як самостійного суб'єкта із усіма іншими дотичними суб'єктами міжнародних відносин. Варто зазначити, що в процесі реалізації права народу на самовизначення при набутті новою державою суб'єктності будь-яка внутрішньополітична діяльність, спрямована на запровадження суверенітету держави на своїй території, є одночасно діяльністю міжнародною.

Висновок другий. Особливим аспектом становлення України початку ХХ століття було фактичне нашарування міжнародної і внутрішньої політики в Україні через підпорядкування іноземному керівництву із збереженням

формального суверенітету, через що важко відокремлювати міжнародну і внутрішню політику. Керівна діяльність була проявом одночасно внутрішньої і зовнішньої політики. Документи даного періоду державотворення виступали одночасно і внутрішніми, і міжнародними – часто поєднували регулювання декількох напрямів політики, взаємодію України як самостійної держави чи частини складного утворення.

Висновок третій. Особливістю міжнародних відносин України 1917-1921 рр. є те, що керівні еліти не бажали розбудови самостійної України, а прагнули у нових формах зберегти Російську імперію. УЦР намагалася поширити свій вплив на рухи інших народів імперської Росії для перебудови її у федерацію, на що витрачалися ресурси України. Підтвердженням є чотири Універсали Центральної Ради, які закріплювали її прагнення до федералізації з Росією.

Висновок четвертий. Успіхи у міжнародній діяльності України даного періоду часто були результатом зовнішньої конфігурації сил та сприятливих обставин, зацікавленості у самостійній Україні інших суб'єктів міжнародних відносин, але не результатом послідовної політики керівників держави. За весь період 1917-1921 рр. не було вироблено чіткої зовнішньополітичної концепції. Головними причинами втрати Україною державності на початку ХХ сторіччя є відсутність геополітичної стратегії та гарантованої міжнародної підтримки співдружності світових країн у розбудові суверенної Української держави.

Висновок п'ятий. У національному державотворенні 1917-1921 рр. внутрішня державна згуртованість не стала важливим безпековим фактором та гарантією стабільного становища України як суб'єкта міжнародних відносин. Українські провідники не змогли знайти єдиної політичної лінії для розвитку України, яка б протиставляла українськість більшовизму. Більше того, державники доби УНР своїми соціалістичними гаслами та діями підготували ґрунт для поширення більшовицьких ідей серед традиційно консервативного українського населення, яке мріяло про наявність власної землі, а не про відсутність власності як такої..

Висновок шостий. Сильна та впевнена позиція у міжнародно-правових відносинах можлива тільки за наявності сильної армії та сил внутрішньої безпеки. Вони виступають гарантами державного суверенітету. У пасивному аспекті – через виконання безпосередніх функцій роблять неможливими інспіровані зовні безпорядки та хвилювання. У активному аспекті – через явні військові дії між різними державами у відкритій чи гібридній війні, коли дипломатичної взаємодії між державами виявляється недостатньо. Тож-бо могутні збройні сили при дипломатичній взаємодії між державами виступають ефективним елементом, рушійною силою в проведенні успішної міжнародної політики. Аналіз джерельної бази підтвердив, що державний провід України досліджуваного періоду продемонстрував велику зневагу до національних збройних сил, внаслідок чого було знехтувано значним українським військовим потенціалом російської армії у формі «українізації». Як результат, Українською державою не було створено власної модерної, боєздатної регулярної армії, як рушійної сили міжнародних відносин, ні за часів першої (УЦР) та другої УНР (Директорії), ні за часів П. Скоропадського.

Висновок сьомий. Міжнародно-правовий статус Української держави в досліджуваній період полягав в тому, що її міжнародні питання часто вирішувалися представниками третіх сторін. При укладенні різноманітних міжнародних угод та проведенні геополітичних конференцій Україну сприймали як територію, а не як державу. Пасивність української влади, ментально залежної від Тимчасового уряду, більшовицької Росії, а також – від власної недалекоглядної політики, надмірних амбіцій та відсутності системного планування, зумовили провали у державотворенні, військовому будівництві, відсутність зворотного зв'язку та необхідної підтримки народу, що в цілому призвели до неефективності міжнародних відносин України.

Висновок восьмий. Особливість становлення України на початку ХХ ст. характеризується зародженням явища «гібридна війна», яке проявилось у поєднанні ідеологічно-пропагандистських, військових, інформаційних засобів впливу на державу. Зокрема, шляхом заснування більшовиками на території

УНР у грудні 1917 року Харківської республіки та Української Робітничо-Селянської Республіки. Тотожними є проголошення «ДНР» і «ЛНР» у сучасній історії України. А також спроби увести їх як повноцінних суб'єктів міжнародних переговорів. Соціально-економічне підґрунтя нинішніх геополітичних процесів нагадує державотворення 1917-1921 рр.: незрілість соціалістичного проводу, розгубленість населення після великого піднесення національної свідомості на фоні його зубожіння. Сьогодні вплив Росії здійснено тими ж методами: сформовано альтернативні псевдодержавні утворення на території України, проголошено їх повноправними суб'єктами міжнародних відносин, спровоковано війну під вивіскою внутрішніх заворушень і протистоянь, виставлення української нації у негативному світлі як неорганізованої території з недоговороздатним проводом. І на цій основі створення стану втоми і роздратування західного світу від суперечливої ситуації. Саме, в Україні в 1917-1921 рр. був фактично відпрацьований стиль «гібридної війни», яка реалізовувалася більшовиками протягом ХХ ст. аж до сьогодні.

Висновок десятий. Різновидами міжнародних відносин за суб'єктністю Української держави можна виділити наступні:

- *Міжнародні відносини Центральної Ради*, після повалення Тимчасового уряду Росії, уклалися: з більшовицькою Росією та більшовицькими псевдодержавними утвореннями на території України; з країнами Четверного союзу; з білою Росією; з країнами Антанти; з державами, що утворилися внаслідок розпаду російської імперії та солідаризувалися з Україною у процесі становлення власної держави; із світовими державами, які визнали незалежність України; з Польщею та іншими країнами, що мали територіальні претензії до України; з суб'єктами міжнародної політики Чорноморського басейну відносно Криму та інших територій.

- *Міжнародні відносини Гетьманату П. Скоропадського*, після зміни влади Центральної Ради, будувалися: з країнами Четверного союзу; з державними структурами білої Росії; з більшовицькою Росією; із світовими державами, які визнали незалежність України; з країнами Антанти; з державними утвореннями,

що утворилися внаслідок розпаду російської імперії та солідаризувалися з Україною у процесі становлення власної держави.

- Міжнародні відносини Директорії УНР, після повалення Гетьманату П. Скоропадського, формувалися: із країнами Антанти; з більшовицькою Росією; з білою Росією; із світовими державами, які визнали незалежність України; з Польщею та іншими країнами, що мали територіальні претензії до України; із Західноукраїнською Народною Республікою, яка теж прагнула до здобуття власної міжнародної суб'єктності та її об'єднання із «великою Україною».

Висновок десятий. Пріоритетами у міжнародних відносинах України в 1917-1921 рр. були наступні: у зовнішніх зносинах УЦР були стосунки: із Тимчасовим урядом Росії; із більшовицькою Росією та на початковій стадії співпраці, при укладенні Брест-Литовського договору із Німеччиною та Австро-Угорщиною; У міжнародних відносин періоду Гетьманату були відносини із Німеччиною та Австро-Угорщиною, як із союзниками та стосунки із більшовицькою Росією, як агресором. Після поразки союзників для П. Скоропадського пріоритетними стали стосунки із країнами Антанти; Для Директорії були відносини із країнами Антанти із властивим їм фактором впливу представників Росії у еміграції – О. Колчака, А. Денікіна, П. Врангеля, ін., та більшовицькою Росією. Через фактичну втрату міжнародної суб'єктності Україна стала полем військових дій і їх ресурсом та перестала бути у фарватері інтересів провідних держав світу, стала територіальним додатком для країн регіону: Польщі, Румунії тощо. Апофеозом міжнародних відносин став укладений С. Петлюрою договір між УНР і Польщею про перемир'я коштом Галичини, яка була використана Польщею в Парижі як доказ про відсутність протиріч між двома країнами, а протиріччя виникли виключно з дій західних українців. Саме цей договір позбавив можливості подальших спільних дій УНР та ЗУНР.

Висновок одинадцятий. Визначальними факторами невдач у державотворенні України на початку ХХ ст. були суттєві прорахунки у міжнародних відносинах та пацифістська військова політика, що призвело до

втрати нею суверенного статусу внаслідок міжнародного невизнання, економічної кризи, відсутності політичної єдності, неспроможність українських державників діяти відповідно до викликів часу та прагнень народу, та нехтування інтересами держави, й невідповідність обраної ідеології ментальності народу. Всі ці складники в сукупності призвели до втрати Української держави.

Внаслідок непослідовної міжнародної політики, відсутність суспільної єдності, в результаті зовнішньої агресії та через внутрішню кризу ідеологічного, політичного та соціально-економічного характеру самостійну Україну було знищено та відновлено тільки у кінці XX ст. Тим не менше, Україна привернула до себе значну увагу з боку міжнародної спільноти, а позитивне вирішення питання української самостійності могло принципово змінити геополітичну ситуацію у Центрально-Східній Європі того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти та архівні матеріали

1. I Універсал Української Центральної Ради. Київ, року 1917, місяця червня числа 10. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-1.html> (дата звернення 01.08.2019р.).
2. II Універсал Української Центральної Ради. Київ, року 1917, липня 3-го дня. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html> (дата звернення 01.08.2019р.).
3. III Універсал Української Центральної Ради. Київ. 1917 року, 7(20) листопада URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/universal-3.html> (дата звернення 01.08.2019р.).
4. IV Універсал Української Центральної Ради, 1918 року, 9 (22) січня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18> (дата звернення 01.08.2019р.).
5. Алексеев Ив. (Небутев). Из воспоминаний левого эсера: Подпольная работа на Украине 1912-1920. Москва: Госиздат, 1922. С.21-27.
6. Архив русской революции. Т. 16. Берлин, 1925. 306 с.
7. Гольденвейзер А. Из киевских воспоминаний (1917-1921 гг.). Т.6. Архив русской революции. Москва: Терра – Политиздат, 1991. С.231-232
8. Декларація незалежності США. URL: [http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA](http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA) (дата звернення 19.09.2019).
9. Декларація Української Директорії, що зробила Директорія від 1918, 26 (13) грудня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18> (дата звернення 15.09.2019).
10. Игрнев Г. Екатеринославские воспоминания (август 1918 г. – июнь 1919 г.). Революция на Украине по мемуарам белых. Москва-Ленинград: Госиздат, 1930. С.186-195.
11. История дипломатии. В III-х т. Т. 2: Дипломатия в новое время (1872-1919 гг.) / ред. В. П. Потемкина. Москва. 1945. 423 с.
12. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. 400 с.

13. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18> (дата звернення 01. 08.2019р.).

14. Про Пленарне засідання Верховної Ради України Сьомого скликання: повідомлення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України від 11.03.2014 р. URL: http://rada.gov.ua/news/Plenarni_zasidannya/89264.html. (дата звернення 11.08.2019).

15. Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці: Закон України від 12.12.1920 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-20> (дата звернення 15.09.2019).

2. Монографії та наукові статті

16. Ададуров В. Є. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 р. *Україна в минулому*. 1995. Вип. VII. С. 21.

17. Ачкіназі Б. О. Ставлення до «принципу національностей» у політичних колах Франції (1918-1919 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2000. Вип. 9. С. 169.

18. Гай-Нижник П. П. Законодавче та нормативно-правове підґрунтя становлення дипломатичної служби Української Держави за Гетьманату 1918 р. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип.123 (№ 8). С. 28–36.

19. Гончар Б. М., Городня Н. Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.). *Український історичний журнал*. 2000. № 2. С. 47-57.

20. Дацків І. Б. Встановлення дипломатичних контактів Гетьманату Павла Скоропадського з країнами Антанти. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2012. Вип. 17. С. 101–106.

21. Дацків І. Б. Дипломатична діяльність гетьманату П. Скоропадського із державними утвореннями на руїнах Російської імперії. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років*. 2011. Вип. 6. С. 273–294.

22. Дацків І. Б. Дипломатичні заходи Гетьманату П. Скоропадського щодо міжнародного визнання і недоторканості кордонів України. *Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2008. Вип. 14. С. 133–137.

23. Калакура Я. С. Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 7. С. 56–66.

24. Коновалець Є. Причинки до історії української революції. Історія січових стрільців. Київ: Україна, 1992. С. 287- 346.

25. Кравчук М. В. Армія Української Центральної Ради та її досвід для сучасності: історико-правове дослідження. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 22–28.

26. Кравчук М. В. Збройні Сили – базовий інституту держави: витоки державотворення початку ХХ ст. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. Тернопіль: Економічна думка, 2016. С. 204–207.

27. Кравчук М. В. Збройні Сили Української Народної Республіки. *Право України*. 1998. № 7. С. 106–110.

28. Кравчук М. В. Правове регулювання будівництва Збройних Сил Центральної Ради. *Нова політика*. 1997. № 4. С. 35–40.

29. Кравчук М. Розбудова Української держави і її Збройних Сил в архівних документах. *Українознавство: документи, матеріали, раритети*. Івано-Франківськ: Плай, 1999. С. 120–133.

30. Кравчук М., Марціясь І. Особливості міжнародних відносин за гетьмана П. Скоропадського. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3. С.12-18.

31. Кравчук М. В. Військовий чинник державного будівництва України (1917–1921 рр.): історико-правовий аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4. С.34-39.

32. Кравчук М.В. Збройні сили України в 1917–1921 рр. за архівними матеріалами: історико-правове дослідження. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 5-9.

33. Кравчук Н. В. Уроки строительства армии Украинской Центральной Рады: историко-правовой анализ. *Закон и жизнь*. 2014. № 2/2. С 160–165.

34. Кучик О. Міжнародне становище України в 1918-1919 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2000. Вип. 6. С. 247-251.
35. Ластовець Н. Повсякденність українських дипломатичних представництв періоду Директорії УНР (1919-1921 рр). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2016. Вип. 19. С. 95–103.
36. Левик Б. Зовнішньополітичні орієнтири Уряду Павла Скоропадського (за архівно-мемуарними матеріалами). *Схід*. 2017. № 4. С. 69-74.
37. Лихачев М. Т. Структура центрального государственного аппарата Временного правительства . *Сов. гос-во и право*. 1985. № 1. С. 120.
38. Матвієнко В. М. Зовнішньополітичне відомство УНР за доби Директорії. *Вісник міжнародні відносини*. 2001. Вип. 20. С. 62.
39. Окиншевич Л. Визвольна боротьба і українська новітня держава та право: Вступ до науки про право і державу. Вип.27 – 28. 1998. Київ. С. 307–314.
40. Пархоменко В. А. Внутрішня політика Директорії УНР у грудні 1918 - січні 1919 рр. (за матеріалами мемуаристики). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2012. Вип. 3.33. С. 285-294.
41. Поссе С. Українська Директорія та її зовнішня політика (Київський та вінницький періоди). *Літопис революції*. Журнал історії ЦК КП(б)У. 1929. №5/6. С. 25.
42. Стопчак М. «Основні етапи військового будівництва за доби Директорії УНР (до історіографії проблеми)». *Історичний журнал*. 2007. Вип. 5. С. 41–42.
43. Шевченко І. Д. Біля витоків. Становлення української дипломатії доби УНР. *Політика і час*. 1995. № 9. С. 76-82.
44. Шевченко І. Д., Балюк О.О. Антанта проти українського «сепаратизму». Дипломатія доби Директорії УНР та її уроки. *Політика і час*. 1998. № 7. С. 68-71.
45. Шульгин О. Я. Без території: Ідеологія та чин уряду УНР на чужині вступ. ст. І. Шевченка. *Політика і час*. Київ. 1998. № 4. С. 67–72.

46. Яблонський В.М. Основні проблеми зовнішньополітичної діяльності уряду УНР (червень – грудень 1919 року). *Вісник Київського університету*. 1994. Вип. 22. С. 155–156.

47. Яцюк М.В. «Українське питання» на Паризькій Мирній Конференції 1919 року. *Вісник Харківського державного університету*. № 442. Історія України. Харків: Видавничий центр ХДУ, 1999. С. 104 - 110.

48. Яцюк М.В. Дипломатія Директорії УНР щодо Угорщини в 1919-1920 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: матеріали 49-ї студентської наукової конференції ХДУ*. Харків: Акта, 1997. С. 49.

49. Яцюк М.В. Формування Директорією УНР основних засад зовнішньої політики (кінець 1918-1920 рр.). *Вісник Харківського університету*. 1998. № 401. С. 79.

3. Довідкова література

50. Андрієвський В.Н. З минулого. Від гетьмана до Директорії. Берлін, 1923. Т.1. 262 с.

51. Ачкаіназі Б.О. Франція: від війни до миру. Політичні сили й проблеми післявоєнного устрою. 1918–1924. Київ, 2000. 370 с.

52. Буравченков А. О. Амнезія історичної пам'яті або дещо про гетьманат з погляду сьогодення. Останній гетьман. Київ, 1993. 255 с.

53. Верстюк В., Дзюба О., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Київ: Наукова думка. 1995. 687 с.

54. Винниченко В. Відродження нації: В 3 ч. Київ, Відень, 1920. Ч. 1. 535 с.

55. Винниченко В. Відродження нації: репринтне відтворення видання 1920 р. Київ: Вид-во політичної літератури. 1990. Ч.3. 542 с.

56. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.

57. Гончар Б.М. Олександр Шульгин – перший міністр закордонних справ незалежної України . 2003. 645 с.

58. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / уклад., автор передмови і коментаря О. Л. Копиленко. Київ: Знання, 1991. 240 с.

59. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 288 с.
60. Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 роках. Київ: Оріана, 1998. 240 с.
61. Донцов Д.І. Рік 1918, Київ. Київ: Темпора, 2002. 208 с.
62. Дорошенко Д. І. Історія України 1917-1923 рр. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 р. Нью-Йорк, 1954. 512 с.
63. Дорошенко Д. І. Історія України, 1917–1923 рр.: в 2-х т.: документально-наукове видання. Київ: Темпора, 2002. 320 с.
64. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.). Київ: Темпора, 2007. 632 с.
65. Дорошенко Д. Історія України 1917-1920 рр. т. 1: Доба Центральної Ради. Нью-Йорк, 1954. 460 с.
66. Ейхельман О. Проект Конституції Основних Державних Законів Української Народної Республіки. Тарнів, 1921. 96 с.
67. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). Прага: друкарня «Легіографія», 1930. 258 с.
68. Історія держави і права України: академічний курс в 2 томах /за ред. В.Я. Тація, А. Й. Рогожин. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 580 с.
69. Історія держави та права України: підручник / за ред. О. М. Бандурки, О. М. Головка, В. А. Греченко, О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко та ін. Харків: Майдан, 2018. 640 с.
70. Конституція незалежної: навч. посібник / за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 428 с.
71. Копиленко О. Л. Політико-правові ідеї М.Грушевського і проблеми сучасної розбудови української державності. Одеса, 1993. 49 с.
72. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917-1920: навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 208 с.

73. Костів К. Конституційні акти відновленої Української держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість. Торонто, Канада, 1964. 186 с.
74. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. (Орг-я, структура, штати): історико-правове дослідження. Івано-Франківськ: «Плаї», 1997. 292 с.
75. Лозинський М. Галичина в роках 1918 – 1920. Українська революція: Розвідки і матеріали. Кн.5. Відень, 1922. 228 с.
76. Мазепа І. Огнева проба. Українська політика й стратегія в добі Зимового походу 1919-20. Прага, 1941. С. 76.
77. Мазепа І. П. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. Прага: Український Соціологічний Інститут, 1942. Ч.2. 232 с.
78. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 Київ: Темпора, 2003. 608 с.
79. Маргулиес В. Огненные годы. Материалы и документы по истории гражданской войны на юге России. Берлин: Манфред, 1923. 322 с.
80. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної ради. Київ, 1995. 328 с.
81. Міхновський М. І. Самостійна Україна. Київ: Діокор, 2002. 380 с.
82. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ: Український письменник, 1994. 413 с.
83. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції. Нью-Йорк: Укр. т-во «Говерля», 1978. 344 с.
84. Нариси з історії дипломатії України / за ред. Галенко О. І., Камінський Є. Є. та ін.; відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Альтернативи, 2001. 733 с.
85. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / упорядн.: М. І. Панчук. Інститут національних відносин і політології НАН України. Київ: Наукова думка, 1994. 558 с.
86. Омелянович-Павленко М. В. Спогади командарма (1917-1920). Київ: Темпора, 2007. 608 с.

87. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919рр. (Історико-генетичний аналіз). Київ: Манускрипт, 1995. 263 с.
88. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ. 2016. 518 с.
89. Реєнт О. П. Гетьманат Павла Скоропадського: українсько-російські відносини – науковий зріз. *Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць*. Вип. 7. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 310 с.
90. Реєнт О.П. Павло Скоропадський. Київ: Альтернативи, 2003. 304 с.
91. Сандровський К. К. Зовнішні зносини: юридична енциклопедія / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. 744 с.
92. Скоропадський П. П. Спогади: кінець 1917 - грудень 1918 / упоряд. І. Гирич. Київ: Наш формат. 2016. 480 с.
93. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр.: монографія. НАН України, Ін-т історії України. Київ; Донецьк. 2006. 393 с.
94. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Т.1.Скрантон, 1962. 272 с.
95. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Т.2.Україна між двома силами. Скрантон, 1963. 248 с.
96. Стопчак М. «Основні етапи військового будівництва за доби Директорії УНР (до історіографії проблеми)». *Історичний журнал*. 2007. Вип. 5. С. 41–42.
97. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: навч. посібник. Київ: Кондор, 2018. 772 с.
98. Тищик Б. Й., Бойко І. Й. Історія держави і права України: підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 808 с.
99. Томашівський С. Під колесами історії. Нариси і статті. Берлін, 1922. 106 с.
100. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 568 с.

101. Українська держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2. / упоряд.: Р. Пиріг та ін. Київ: Темпора, 2015. 412 с.
102. Хрестоматія з історії держави і права України. Том 2. Лютий 1917 р. — 1996 р.: навч. посіб. / за ред. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожина, О.Д.Святоцького. Київ, 1997. 800 с.
103. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Нью-Йорк, 1969. Т. 4. 192 с.
104. Шелухин С. Варшавський договір між поляками й С.Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага: В-во «Нова Україна», 1926. 40 с.
105. Шульгин В. Дни. 1920. Записки. Москва: Современник, 1989. 557 с.
106. Шульгин О. Без території: Ідеологія та чин Уряду У.Н.Р. на чужині. Париж: Меч, 1934. 187 с.
107. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правному аспекті. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1971. 402 с.

4. Матеріали засобів масової інформації

108. Державний вісник. 1918. № 2. 18 травня. С. 2 URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_vgf/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 15.08.2019).
109. Кравчук Л. М. Виступ в телепередачі Шустер-онлайн. URL: <http://liveam.tv/shuster-live-12-02-2016.html> (Дата звернення 29.08.2019).
110. Лащенко Р. Як обирали Директорію УНР. Календар «Дніпро» на 1923 рік. Львів, 1922. С. 7–14.
111. Милоданович В. «Полтавский бой» 27 ноября 1918 года. Белое движение в России. Т.5. 1918 год на Украине. Москва: ЗАО Изд. Центрполиграф, 2001. С. 245-263.
112. Милоданович В. «Полтавский бой» 27 ноября 1918 года. Белое движение в России. Т.5. 1918 год на Украине. Москва: ЗАО Изд. Центрполиграф, 2001. С. 245-263.

113. Нестерович-Берг М. В Киеве в конце 1918 года. Белое движение в России. Т.5. 1918 год на Украине. Москва: ЗАО Изд. Центрполиграф, 2001. С.157-168.

114. Одесские новости. 1918. 24 лютого. С 2.

115. Рудницький М. Париж 1919. Преважке становище української делегації на Мирову Конференцію. Історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1939 рік. Львів, 1938. Вип. XVIII. С. 120–121.

5. Дисертації та автореферати

116. Будков Д. В. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави. 1917–1923 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2004. 17 с.

117. Варгатюк С. В. Зовнішня політика Директорії УНР : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1996. 26 с.

118. Веденєєв Д. В. Становлення зовнішньополітичної служби України (1917– 1920 роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук:07.00.01. Київ, 1994. 17 с.

119. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика Центральної Ради та Урядів Української Народної Республіки (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). автореф. дис. ... д-ра. іст. наук: 07.00.01 Київ, 2008. 25 с.

120. Городня Н. Д. Політика країн Антанти та США щодо державності України в 1917–1919 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 Київ, 1996. 24 с.

121. Дацків І. Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.) : автореф. дис...д-ра іст. наук : 07.00.02 Київ, 2010. 34 с.

122. Дурнов Є. С. Організаційно-правові засади діяльності міліції УНР у період Центральної Ради та Директорії (1917–1921 рр.): автореф. дис... канд. юрид. наук:12.00.01 Київ, 2010. 22 с.

123. Заруда Т. В. Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави, 1918 рік : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 1995. 15 с.

124. Іванець А. В. Кримське питання в політиці Української Народної Республіки періоду Директорії (кін. 1918–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 Київ, 2016. 17 с.
125. Костишин Е.І. Військово-політична діяльність Симона Петлюри автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2011, 21 с.
126. Мина Ж. В. «Збройні сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)» автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2008. 20 с.
127. Попенко Я. В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918–1921 рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук : 07.00.01. Запоріжжя, 2006. 20 с.
128. Семотюк О. Україна в політичному процесі Європи 1914–1921 рр. (за матеріалами німецькомовної літератури): автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02. Львів. 1999. 19 с.
129. Стопчак М. В. Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.): історіографія проблеми: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.06. Київ, 2011. 40 с.
130. Трошкіна К. Є. Становлення інституту громадянства в УНР та ЗУНР (1918 – 1921 рр.): історико-порівняльне дослідження автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
131. Шамраєва В. М. Міжнародні відносини УНР доби Директорії : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 Київ. 2003. 20 с.
132. Шандала О.О. Правове регулювання громадянства в період Українського державотворення 1917 – 1920 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2017. 16 с.
133. Яблонський В. М. Директорія УНР: формування засад української державності в 1918- 1920 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 1998. 20 с.

6. Електронні ресурси

134. Грабовський С. Конституційна творчість доби Української революції. Тиждень, від 28 червня 2013. URL: <https://tyzhden.ua/History/83199> (дата звернення 20.09.2019).
135. Греков А. П. Переговори української директориї с французьким командованием в Одессе в 1919 году (1918-1919 гг. на Украине) URL: <http://vijsko.milua.org/Grekiv.htm> (дата звернення 10.08.2019).
136. Костюк П. Всеукраїнські військові з'їзди 1917 р. як чинник творення української держави. *Всеукраїнський часопис для розумних і небайдужих*. URL: <http://www.voxpopuli.com.ua/rubriki/istoria/operaciavisla/vseukraienskivijskoviziezdi1917ukraienskoiederzaviavtorkostukpetro> (дата звернення 19.08.2019).
137. Лупандін О. І. Мирні переговори між українською державою та РСФРР 1918. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myrni_peregovori_1918 (дата звернення: 14.07.2019).
138. Лупандін О. І. Мирні переговори між українською державою та РСФРР 1918. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myrni_peregovori_1918 (дата звернення: 14.07.2019).
139. Міжнародні відносини. Енциклопедія історії України / за ред. В. А. Самолій та ін. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&i21dbn=eiu&p21dbn=eiu&s21stn=1&s21ref=10&s21fmt=eiu_all&c21com=s&s21cnr=20&=0&s21str=m%d1%96zhnarodn%d1%96_v%d1%96dnosyn у (дата звернення 14.08.2019).
140. Петрі А. Уявлення про українську державу і право в проєкті Конституції УНР Отто Ейхельмана від 05.07.2018. URL: <https://www.vectornews.net/exclusive/64091-uyavlennya-pro-ukrayinsku-derzhavu-pravo-v-proekt-konstitucyi-unr-otto-eyhelmana.html> (дата звернення 22.09.2019)
141. Попенко Я. «Українське питання» в політиці Французької республіки впродовж 1917-1921 рр. (за українською джерельною базою) URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1035-yaroslav-popenko-ukrayinske-pytannya-v-politytsi-frantsuzkoyi-respubliky-vprodovzh-1917-1921-rr-za-ukrainskoiu-dzherelnoiu-bazoiu> (дата звернення 25.09.2019).